

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİMDALI

KAMU HARCAMALARININ ENFLASYON
ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN EKONOMETRİK
BİR MODEL YARDIMIYLA İNCELENMESİ VE
BİR UYGULAMA (1980-1996)

(Yüksek Lisans Tezi)

73283

Danışman

Yrd.Doç.Dr.Ömer EROĞLU

Hazırlayan
Mustafa YILDIRAN

ISPARTA-1998

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

ABSTRACT

The public expenditures performed by the government for the public services caused the government functions to broaden and these expenditures increased because of social and economic reasons.

The public expenditures increased, as those in the developed and developing countries occurred. Keynesian economic politics, growth objectives became effective in the rising of public expenditures. The rising of public expenditures derived from those reasons caused the negative results such as political degeneration, government expansion, budget deficits and inflation. During the period of 1980-1996 in which a new economical approach prevailed in Turkish Economy both the public expenditures and the inflation rates increased. In decisions taken in the early months of 1980, the cutting of public expenditures and the decreasing of inflation rates were aimed but, in spite of these goals an undesirable situation occurred.

In our thesis, the relation between the rising public expenditures and inflation rising speed was examined in the period 1980-1996 of Turkish Economy. According to the results derived from this thesis, the public expenditures have a direct effect on the inflation rate of that period. In the public expenditures, especially current expenditures and transfer payments have an accelerating effect on the inflation. Interest payments taking part in transfer payments forcefully increased. As a finance method, the preference of getting in to debt to tax revenues by the government is the reason of that increase. Raising the money supply in getting in to debt and interest payments accelerated the inflation. The final result obtained from that research is, “ $\text{Public Expenditures} - \text{Public Revenues} = \text{Public Deficits} = \text{Getting into Debt} + \text{Money Supply} \Rightarrow \text{Inflation}$ ”.

ÖZET

Devletin kamu hizmetlerini yerine getirebilmesi için, yaptığı kamu harcamaları, devletin fonksiyonlarının genişlemesine sebep olmuş, sosyal ve ekonomik sebeplerle sürekli artmıştır.

Türkiye’de kamu harcamaları, tüm gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi artmıştır. Kamu harcamalarının artışında, Keynezyen iktisat politikalarının, sosyal refahın artırılması yaklaşımlarının ve ekonomik büyümenin sağlanması gibi amaçlar etkili olmuştur. Kamu harcamalarının bu sebeplerle artması, siyasal yozlaşma, devletin büyümesi, bütçe açıkları, ve enflasyon gibi olumsuz sonuçlara sebep olmaktadır.

Türk ekonomisinde, yeni bir ekonomi anlayışının etkili olduğu 1980-1996 dönemi boyunca, hem kamu harcamaları artmış, hem de enflasyon oranları yükselmiştir. 1980 yılının başında alınan kararlarda, kamu harcamalarının kısılması ve enflasyon oranlarının düşürülmesinin hedeflenmesine rağmen, bu durum ortaya çıkmıştır.

Tezimizde kamu harcamalarının artması ile enflasyon artış hızı arasındaki ilişki, Türk ekonomisindeki 1980-1996 dönemi için incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, bu dönemdeki enflasyon üzerinde kamu harcamalarının doğrudan bir etkisi bulunmaktadır. Özellikle kamu harcamaları içerisinde, cari harcamaların ve transfer harcamalarının, enflasyonu artırıcı bir etkisi vardır. Tüm gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi, transfer harcamaları içerisinde bulunan faiz ödemeleri hızlı bir şekilde artmıştır. Bunun sebebi devletin vergi gelirlerinden çok, borçlanmayla finansman metodunu benimsemiş olmasıdır. Borçlanmada ve faiz ödemelerinde para arzının artırılması, enflasyonu körüklediği ortaya çıkmaktadır.

Net olarak elde edilen sonuç, “*Kamu Harcamaları- Kamu Gelirleri = Kamu Açıkları= Borçlanma + Para Arzı ⇒Enflasyon*” şeklinde ortaya çıkmıştır.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ.....	1
I. BÖLÜM.....	4
1.KAMU HARCAMALARI VE ENFLASYON TEORİLERİ.....	4
1.1.KAMU HARCAMALARININ TANIMLANMASI VE SINIFLANDIRILMASI	5
1.1.1. Reel Harcamalar-Transfer Harcamaları.....	7
1.1.2.Cari Harcamalar-Yatırım Harcamaları Sınıflandırılması	8
1.2.KAMU HARCAMALARININ ARTIŞI VE KAMU HARCAMALARININ ARTIŞINA YÖNELİK YAKLAŞIMLAR	9
1.2.1.Tarihsel Yaklaşım: Wagner Kanunu	13
1.2.2. Siyasi Yaklaşım : Peacock ve Wiseman Yaklaşımları	14
1.2.3. Diğer Yaklaşımlar.....	16
1.2.3.1. Sosyal Refahın Artırılması Yaklaşımı.....	16
1.2.3.2.Anayasal İktisat Yaklaşımı	17
1.2.3.3.Ekonomik Gelişme Sürecinin Kamu Harcamalarını Etkilediği Yaklaşımı	18
1.3.KAMU HARCAMALARININ ETKİLERİ.....	20
1.3.1. Kamu Harcamalarının Ekonomik İstikrar Üzerindeki Etkileri.....	21
1.3.1.1.Kamu Harcamalarının İstihdam Üzerindeki Etkileri.....	22
1.3.1.2.Kamu Harcamalarının Fiyat İstikrarı Üzerindeki Etkileri	23
1.3.2.Kamu Harcamalarının Üretim Üzerindeki Etkileri.....	24
1.3.3.Kamu Harcamalarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri	25
1.3.4. Kamu Harcamalarının İktisadi Kalkınma ve İktisadi Büyüme Üzerindeki Etkileri	26
1.3.5. Kamu Harcamalarının Siyasal Etkileri	27
1.3.6. Kamu Harcamalarının Çarpan ve Hızlandırıcı Etkileri	28
1.3.6.1.Çarpan.....	28
1.3.6.2.Hızlandırıcı	29
1.4.ENFLASYON.....	30
1.4.1. ENFLASYONUN TANIMI.....	30
1.4.2. Sebepleri Yönünden Enflasyon	32

1.4.2.1. Talep Enflasyonu	32
1.4.2.2. Maliyet Enflasyonu.....	33
1.4.2.3. Yapısal Enflasyon.....	34
1.4.3. Enflasyonun Hızı	35
1.4.3.1. İlmli ya da Sürünen Enflasyon.....	35
1.4.3.2. Yüksek Oranlı Enflasyon.....	36
1.4.3.3. Hiperenflasyon.....	37
1.4.4. Bekleyişler ve Enflasyon	37
1.4.4.1. Beklenen Enflasyon.....	38
1.4.4.2. Beklenmeyen Enflasyon	39
II. BÖLÜM	40
2. TÜRKİYE'DE KAMU HARCAMALARI VE ENFLASYON	40
2.1. GELİŞMİŞ VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE KAMU HARCAMALARININ GELİŞİMİ	40
AVUSTRALYA	42
2.2. TÜRKİYE'DE KAMU HARCAMALARININ GELİŞİMİ	44
2.2.1. Kamu Harcamalarının Gelişimine Etki Eden Faktörler.....	45
2.2.1.1. Devletin Ekonomiye Müdahalesi Ve Kamu Kesiminin Aşırı Büyüklüğü.....	45
2.2.1.2. Nüfus artışlarının etkisi	47
2.2.1.3. İktisat Politikalarının Değişkenliği	47
2.2.1.4. Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Etkisi.....	49
2.2.1.5. Yerel Yönetimlerin Etkileri	50
2.2.1.6. Maliye Politikasında Keynes'ci Politika Uygulamaları ve Refah İktisadi Yaklaşımların Etkisi	51
2.2.1.7. Ekonomik Bunalımların Etkileri	53
2.2.1.8. Enflasyonun Etkisi.....	54
2.2.1.9. Diğer Faktörler.....	55
2.2.2. 1980-1996 Döneminde Kamu Harcamaları Politikaları.....	56
2.2.3.1. Cari Harcamalar	61
2.2.3.2. Yatırım Harcamaları	63
2.2.3.3. Transfer Harcamaları	65
2.2.3.4. Kamu Harcamalarının Kamu Gelirleriyle İlişkisi ve Kamu Açıkları	68
2.2.4. Kamu Harcamalarının Finansmanı	70

2.2.4.1 Vergilerle Finansman.....	71
2.2.4.2. Fon Kaynakları	72
2.2.4.3. Kamu Borçlanması	73
2.3.TÜRKİYE EKONOMİSİNDE ENFLASYON	75
2.3.1. 1980-1996 Döneminde Türkiye Ekonomisinde Enflasyon	76
2.3.2. 1980-1996 Döneminde Türkiye Ekonomisinde Enflasyonun Sebepleri	78
2.3.2.1. Para Arzı	79
2.3.2.2. Dış Ekonomik Faktörler	81
2.2.3.3.KİT Politikaları.....	83
2.2.3.4. Faizlerin Etkisi.....	84
2.2.3.5.Nüfus Artışı	87
2.2.3.6.Vergiler	87
2.2.3.7. Psikolojik Faktörler ve Ahlaki Faktörler	89
2.2.3.8.Ekonomik Krizlerin Etkisi.....	90
2.2.3.9.Enflasyonist Ekonomik Kalkınma Modeli	91
III. BÖLÜM	94
3. 1980-1996 DÖNEMİNDE TÜRK EKONOMİSİNDE KAMU HARCAMALARININ ENFLASYON ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ VE EKONOMETRİK BİR MODEL UYGULAMASI.....	94
3.1. 1980-1996 DÖNEMİNDE KAMU HARCAMALARININ ENFLASYON ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	94
3.2. CARİ HARCAMALARIN ENFLASYON ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ.....	96
3.3. YATIRIM HARCAMALARININ ENFLASYON ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	98
3.4.TRANSFER HARCAMALARININ ENFLASYON ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ.....	99
3.5. KAMU AÇIKLARININ ENFLASYON ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ.....	102
3.6. 1980-1996 DÖNEMİNDE KAMU HARCAMALARININ ENFLASYON ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN EKONOMETRİK MODELLERLE ANALİZİ VE ETKİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ	106
SONUÇ.....	116
KAYNAKÇA	119

TABLolar LİSTESİ

	Sayfa No
Tablo 1. Kamu Harcamalarının Artışına Yol Açan Faktörler	12
Tablo 2. Kamu Harcamaları Kullanma Matrisi	21
Tablo 3. OECD Ülkelerinin Kamu Harcamalarının GSYİH'ya Oranı	41
Tablo 4. Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Ekonomik Sınıflandırmaya Göre Kamu Harcamaları	42
Tablo 5. 1976-1995 Yıllarında Türkiye'de Kamu Personeli Sayısı ve Artış Oranları	46
Tablo 6. 1950-1996 Yılları Arası Türkiye Nüfusunun Değişimi	47
Tablo 7. Türkiye'de Farklı İktisat politikalarının Uygulandığı Dönemlerde Konsolide Bütçe Büyüklüğü (1924-1996)	48
Tablo 8. 1989-1996 Dönemi KİT'lerin Gelir- Gider Farkları	49
Tablo 9. 1980-1996 Dönemi mahalli İdarelerin Gelir -Gider Farkları	50
Tablo 10. 1980-1996 Dönemi Konsolide Bütçe Harcamaları, Artış Oranları ve GSMH'ya Oranları	61
Tablo 11. 1980-1996 Dönemi Cari Harcamaları	63
Tablo 12. 1980-1996 Dönemi Yatırım Harcamaları	65
Tablo 13. 1980-1996 Dönemi Transfer Harcamaları	67
Tablo 14. 1980-1996 Dönemi Faiz Ödemeleri	69
Tablo 15. 1980-1996 Dönemi Kamu Açıkları	71
Tablo 16. 1980-1996 Dönemi İç ve Dış Borçlanma	75
Tablo 17. 1980-1996 Dönemi Fiyatlar Genel Seviyesi Artış Oranları	77
Tablo 18. Gelişmiş Ülkelerde Fiyat Artış Oranları	78
Tablo 19. 1980-1996 Dönemi Para Arzı ve Fiyat Artış Oranları	81
Tablo 20. 1980-1996 Dönemi Dış Ticaret Açıkları-Enflasyon İlişkisi	83
Tablo 21. 1980-1996 Dönemi Faiz-Enflasyon İlişkisi	86
Tablo 22. 1980-1996 Dönemi Vergi Yüğü ve Enflasyon İlişkisi	88
Tablo 23. 1980-1996 Dönemi Ekonomik Büyüme Hızı- Enflasyon İlişkisi	92
Tablo 24. 1980-1996 Dönemi Konsolide Bütçe Harcamaları- Enflasyon İlişkisi	96

Tablo 25. 1980-1996 Dönemi Cari Harcamalar – Enflasyon İlişkisi	98
Tablo 26. 1980-1996 Dönemi Yatırım Harcamaları- Enflasyon İlişkisi	99
Tablo 27. 1980-1996 Dönemi Transfer Harcamaları – Enflasyon İlişkileri	101
Tablo 28. 1980-1996 Dönemi Kamu Açıkları, Para Arzı ve Enflasyon İlişkisi	102
Tablo 29. Ekonometrik Modellerin Bağımlı ve Bağımsız Değişkenleri	108

KISALTMALAR

a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
a.g.t.	: adı geçen tebliğ
A.Ü.	: Anadolu Üniversitesi
C.B.Ü.	: Celal Bayar Üniversitesi
Der.	: Dergisi
D.E.Ü.	: Dokuz Eylül Üniversitesi
diğ.	: diğeri
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
İDT	: İktisadi Devlet Teşekkülleri
İTO	: İstanbul Ticaret Odası
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsleri
K.Ü.	: Kocaeli Üniversitesi
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
Yay.	: Yayınları

GİRİŞ

Devletler, vatandaşlarının kamusal ihtiyaçlarının karşılanmasının gerekliliğinden doğmuştur. Bu sebeple devletler, vatandaşlarının adalet, güvenlik ve diğer sosyal ihtiyaçlarını karşılamalıdır. Devlet toplumun ihtiyaçları olan, kamu hizmetlerini yerine getirebilmesi için, harcamalar yapması gereklidir.

Bu şekilde kamusal zaruri ihtiyaçların karşılanması amacına yönelik olan kamu harcamaları, toplumun beklentilerinde meydana gelen değişimlerden, siyasal ve ekonomik krizlerden etkilenecek zaman içinde çeşitlenerek, hızla artmıştır. 1930 Ekonomik Buhranı'ndan sonra tüm dünyada etkili olan, Keynezyen politikaların etkisi ve II. Dünya Savaşı'nda yıkılan ülkelerin imarına yönelik çalışmaların artması, bunlara ek olarak, "Refah Devleti" anlayışının ortaya çıkması bu artışı hızlandırmıştır.

Kamu harcamalarının hızlı bir şekilde artması, beraberinde olumlu ve olumsuz bir çok faktörün ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Kamu harcamalarının ortaya çıkardığı faktörler ekonomik refah ve hızlı ekonomik büyüme gibi olumlu sonuçları yanında, devletin büyümesi, siyasal istikrarsızlıklar, kaynakların verimsiz kullanımı, vergi yüklerinin artmasına ve bütçelerin sürekli bir şekilde açık vermesi ve enflasyon gibi olumsuz sonuçlardır.

Devletin hızla artan kamu harcamalarını karşılama da vergi gelirlerinin yetersiz kalması , bütçe açıklarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bütçe açıklarının finanse edilmesi zorunluluğu, borçlanma ve para arzı gibi finansman metotlarının kullanılması, devletin harcama kalemlerine ek yük getirdiği gibi, kamu hizmetlerinin zamanla azalıp, daha dar bir kesime kaynak pompalanması şekline dönüşmektedir. Bu yeni kesimlerin oluşturduğu talep baskısı, yükselen faizlerin getirdiği ek yükler ve parasal genişleme

enflasyon sürecini hızlandırabilmektedir. Enflasyonun rakamsal düzeyde etkileri, kamu harcamalarını da etkilediği gözlemlenebilmektedir.

Türkiye ekonomisi açısından köklü değişikliklerin meydana geldiği, 1980 sonrası dönemde, uygulamaya konulan (temelde piyasa ekonomisine geçiş süreci), ekonomi politikalarının kaçınılmaz bir sonucu olarak, toplumun ihtiyaçlarında ve bu ihtiyaçlara cevap verebilmek için kamu harcamalarında önemli artışlar meydana getirdiği görülmektedir.

Türkiye’de 1980 sonrası dönemde kamu harcamalarının gittikçe artması ve enflasyonunda bir istikrarsızlık unsuru olarak, her zaman yürürlükte olması kamu harcamaları ve enflasyon arasında bir ilişkinin olduğu, izlenimi vermektedir. Enflasyon olgusu, pek çok değişkenin ortaya çıkardığı bir olumsuzluk olarak, kamu harcamalarından da etkilendiği bir gerçektir. Fakat, bu etkilenmenin doğrudan kamu harcamalarının bir sonucumu, yoksa dolaylı bir sonucu mu olduğu belli değildir. Yalnız, kamu harcamalarının çok yönlü etkilerinin olduğundan hareketle, enflasyonu besleyen ve önleyen bir çok unsuru aynı anda etkilemesi mümkündür.

Ekonometri, iktisadi tahlile imkan veren ve sosyal olayları matematiksel olarak analiz etmekte, kullanılan bir bilim dalıdır. Kamu harcamalarının enflasyon üzerindeki etkilerinin analizinde ekonometrinin kullanımı enflasyonun sebeplerini analiz etme de, önemli sonuçlar verebilecektir. Türkiye’de kamu harcamalarının artışı sorunu ve enflasyon sorunu sebep yönünden bağlantılarını da kurmak mümkün olabilecektir.

Bu çalışmada, Türkiye ekonomisinde 1980-1996 dönemi kamu harcamalarının enflasyon üzerindeki etkilerinin ekonometrik modellerle analiz edilmiş olup; konsolide bütçe rakamlarından yararlanarak yapılan analizde Türkiye’de kamu harcamalarının enflasyon üzerinde etkisi olduğu gibi, kamu açıklarının sebep olduğu, iç borçlanma ve para arzını artırarak dolaylı bir etkiye sebep olabileceği ortaya çıkmaktadır.

Kamu harcamalarının enflasyon üzerindeki etkilerinin, Türk ekonomisinde 1980-1996 dönemi için ekonometrik bir uygulamanın yardımıyla analiz edildiği, üç bölümden oluşan, tezimizin ilk bölümünde, kamu harcamaları ve enflasyon; ikinci bölümünde, Türkiye’de kamu harcamaları ve enflasyon; üçüncü bölümünde, 1980-1996 döneminde Türkiye ekonomisinde kamu harcamalarının enflasyon üzerindeki etkileri ve bu etkilerin ekonometrik olarak analizi incelenmiştir.

Birinci bölüm, kamu harcamalarının tanımı, sınıflandırılması, kamu harcamalarının artışı ve artışa yönelik yaklaşımları, ile kamu harcamalarının etkileri ile enflasyonun tanımı, türleri gibi konuları kapsamaktadır.

İkinci bölümde, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kamu harcamaları, Türkiye’de kamu harcamalarının gelişimi ve 1980-1996 döneminde Türkiye’de kamu harcamaları, ayrıca, 1980-1996 döneminde Türkiye ekonomisinde enflasyonun sebepleri gibi konular incelenmiştir.

Üçüncü bölümde, 1980-1996 dönemi kamu harcamalarının ekonomik sınıflandırılmasına göre, enflasyon üzerindeki etkileri ve yine aynı dönem için ekonometrik analizleri içermektedir.

Tezimiz sonuç bölümünde, ortaya çıkan bulgulara göre, bir değerlendirmenin yapılması ve Türk ekonomisi için önerilerin belirtilmesi ile sona ermektedir.

I. BÖLÜM

1. KAMU HARCAMALARI VE ENFLASYON TEORİLERİ

Ekonomik sürecin akışkanlığını sağlayan ana unsur devlettir. Ekonomik faaliyetlerin belirli bir düzen içerisinde, işlemesi gerektiğinden, devletin varlığı zorunludur. Devlet düzeni sağlamak için ve varlığını idame edebilmek için, en azından güvenliği sağlamalı, insanlar arasındaki ilişkileri düzenleyen bir adalet sistemi kurmalıdır. Bir devlet için en asgari sayılabilecek, bu faaliyetlerin yerine getirilebilmesi için, devletin bazı harcamalar yapması gerekmektedir.

Kamu harcamaları, devletin niteliğine, yönetim anlayışına ve sistemine göre farklılıklar gösterir. Devletin küçük olduğu sistemlerde, kamu harcamaları daha az, devletin faaliyetlerinin genişliği ve çeşitliliği arttığı zamanlarda ise, devletin harcamaları daha fazla olmuştur. Devletin müdahale anlayışlarının değişmesi de, kamu harcamalarını etkilemiştir. Özellikle, 1930 Ekonomik Buhranı'nın sonucunda uygulamaya konulan Keynezyen iktisat politikaları, kamu harcamalarının önemini ve hacmini artırmıştır. Devletin büyüklüğünü belirlemede önem taşıyan kamu harcamaları, maliye politikası uygulamalarında da önemli fonksiyonlar üstlenir.

Kamu harcamalarının topluma ve ekonomik faaliyetlere, olumlu yada olumsuz birçok etkileri mevcuttur. Özellikle kamu harcamalarının artması ve bu artışın vergi dışı kaynaklarla finanse edilmesi, enflasyon gibi olumsuz etkilere sebep olmaktadır. Enflasyon ekonominin istikrarını bozan bir unsur olarak, zamanla kamu harcamalarını da etkilemektedir. Bu şekilde çift yönlü bir etkileşim içinde olan kamu harcamaları ve

enflasyon, devlet anlayışının ve ekonomik istikrarın unsurları olarak, dikkat çekmektedir.

1.1.Kamu Harcamalarının Tanımlanması ve Sınıflandırılması

Devlet faaliyetlerinin sınırlarının belirlenmesinde güçlük olması sebebiyle, kamu harcamalarının tanımlanması net olarak yapılamamıştır. Bu sebeple kamu harcamalarının tanımı, dar anlamda ve geniş anlamda tanım şeklinde yapılmıştır.

Dar anlamda kamu harcamaları ; “kamu hizmetlerinin bedeli olarak devlet ve diğer kamu tüzel kişilerinin (belediye, il özel idaresi ve köyler gibi) yaptıkları ödemeye” denir. Dar anlamda kamu harcamaları tanımı hukuki tanım olarak ta ifade edilmektedir.¹

Dar anlamda kamu harcamaları, kamu hizmetlerini yerine getirebilmek için daha çok devletin ve devlete ait kurumlarının ne kadar gelire ihtiyaç duyduğu tespit etmede faydalı olmaktadır.²

Bu tanımda sınırlı bir çerçeve olduğundan , devletin iktisadi faaliyetlerle ilgilenmesi, sosyal hayata müdahalesi gibi farklar tam olarak irdelenemediğinden yetersiz kalmıştır. Bu sebeple, geniş anlamda bir tanım yapma zorunluluğu ortaya çıkmıştır.

Geniş anlamda kamu harcamalarına, kamu harcamalarının ekonomik tanımı da denilmektedir.³ Bu tanıma göre “kamu harcamaları”kamu tüzel kişilerinin siyasi otoritelerini ve genel egemenlik haklarını kullanarak yaptıkları harcamalardır. Bu tanıma göre, devletin ve diğer kamu tüzel kişilerinin, gerçek kişiler yada özel kuruluşlardakine benzer şartlarda –yani piyasa koşulları içinde ve bir sözleşmeye bağlı olarak- yaptıkları harcamalar , kamu gideri sayılmayacaktır.⁴

¹ Akif ERGİNAY, *Kamu Maliyesi*, 7.Baskı, S Yayınları, Ankara, 1979, s.158.

² Şerafettin AKSOY, *Kamu Maliyesi*, 1.Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1991, s.105.

³ Halil NADAROĞLU, *Kamu Maliyesi Teorisi*, 8. Baskı, Beta Yay. A.Ş. İstanbul, 1992, s.135.

⁴ Fevzi DEVRİM, *Kamu Maliyesi Giriş*, 1.Baskı, Rom Ltd. Şti., İzmir, 1995, s.92.

Geniş manadaki kamu harcamalarının kapsamını oluşturan harcamalar:⁵

- Devlet ve mahalli idarelerin yaptığı harcamalar,
- İktisadi devlet teşekkülleri harcamaları
- Sosyal sigortaların harcamaları
- Topluma yararlı hizmetler yapan kurumların harcamaları
- Vergi muafıkları ve vergi indirimleri
- Hususi şahısların yaptıkları bağış ve yardımları
- Devlet aktifinde meydana gelen azalmalardır.

Kamu harcamaları çok değişik tür ve biçimde ele alınabilmektedir. Kamu harcamalarının etkilerinin ve bileşimlerinin çok çeşitli olması sınıflandırılmasında da farklılıklar meydana getirmektedir.

İlk olarak kamu harcamaları , kamu hizmetlerin yerine getirilmesi için gerekli parasal bir göstergedir. Kamu harcamalarının hangi sebeple yapıldığını gösteren hizmet kriterine göre sınıflandırılması idari sınıflandırmadır.⁶ İdari sınıflandırma kamu kuruluşlarının idari yapılarına göre, organik sınıflandırma ve fonksiyonel sınıflandırma olarak incelenmektedir.⁷

Kamu harcamaları, ekonomik ve sosyal etkiler doğuran etkin bir mali politika aracı olarak da kullanılmaktadır. Bu harcamaların kendi yapılarında bir takım özellikler bulunmaktadır. Bu sebeplerle, kamu harcamaları bilimsel ve ekonomik bir sınıflandırmaya tabi tutulmuştur.⁸

Kamu harcamalarının ekonomik sınıflandırması, bu harcamaların tahsis edildikleri işler ve etkiler bakımından ölçülebilmesine imkan verir. Bu sebeple kamu

⁵ Şerafettin AKSOY, a.g.e.s.105.

⁶ Aytaç EKER, *Kamu Maliyesi*, 2.Baskı, Anadolu Matbaası, İzmir, 1997, s.69.

⁷ Fevzi DEVRİM, a.g.e., s.97.

⁸ Halil NADAROĞLU, a.g.e., s.157.

harcamalarının enflasyon gibi bir ekonomik olguya etkisinin ölçülmesi amacına uygun olarak, kamu harcamalarının sınıflandırılması, reel harcamalar-transfer harcamaları, yatırım - cari harcamalar şeklinde incelenmiştir.

1.1.1. Reel Harcamalar-Transfer Harcamaları

Kamu harcamalarının topluma ve ekonomiye yaptığı etkiyi en iyi belirtmeye yarayan bir sınıflandırmadır. Reel harcamalar; devletin mal ve hizmet satın alarak veya üretim faktörleri satın almak suretiyle yaptığı harcamalardır.⁹

Devlet bu tür harcamalarla dolaylı ve dolaysız olan mal ve hizmet yada üretim faktörü satın alabilmektedir. Devlet hem istihdam ettiği memura ücret vererek doğrudan üretim faktörüne sahip olduğu gibi, hem de dışarıda üretilmiş olan mal ve hizmet satın alarak dolaylı olarak üretim faktörü satın almış olur.¹⁰ Devletin reel harcama yapması, ekonominin canlanmasını sağlar. Özellikle memur ücreti ödemesi, piyasadan mal ve hizmet satın alması toplam talebi artıran bir etki yapabilir.

Transfer Harcamaları ise, devletin herhangi bir mal ve hizmet satın almadan yaptığı harcamalar¹¹ veya “ekonomik , sosyal ve mali nedenlerle gerekli görülen kişilere yapılan fon aktarmaları”¹² şeklinde yapılan harcamalar diye tanımlanmaktadır.

Transfer harcamalarını reel harcamalardan ayıran özellikle devletin herhangi bir karşılık beklemeden bu harcamaları yapmasıdır. Karşılıksız olarak yapılan transfer harcamaları çeşitleri şunlardır:

⁹ Aytaç EKER, a.g.e. , s.75.

¹⁰ Aytaç EKER, Kamil TÜĞEN, Kamu Maliyesine Giriş, 6.Baskı, Taku Matbaası, İzmir, 1991,s.90.

¹¹ Aytaç EKER, Kamil TÜĞEN, a.g.e., s.91.

¹² Abdurrahman AKDOĞAN, Kamu Maliyesi , Gazi Büro Kitabevi, Ankara,1996, s.73.

•Kamu harcamalarının faizlerinin ve ana paranın ödenmesi için yapılan kamu harcamalarıdır.¹³

Transfer harcamaları karşılıksız olarak yapıldığı için gelir yaratıcı bir etkiye sahiptir. Bu tür harcamalar sonucunda kişilerin talep gücü yükseltilmiş olur.

1.1.2.Cari Harcamalar-Yatırım Harcamaları Sınıflandırılması

Sermaye artırmaya yönelik yapılan harcamalara yatırım harcamaları, doğrudan tüketime yönelik harcamalara cari harcamalar denmektedir.¹⁴ Cari harcamalar, tüketime yönelik harcamalar olduğundan her yıl tekrarlanabilir niteliktedir.

Yatırım harcamaları, üretim faktörlerinin verimini artıran harcamalar olduğundan, faydası birden fazla yıla yayılmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde tasarrufların az alması sebebiyle yatırım oranı da azdır. Bu sebeple bu ülkelerde yatırım harcamaları, önemli yer tutar.¹⁵

¹³ Şerafettin AKSOY, a.g.e.s.137.

¹⁴ Halil NADAROĞLU, a.g.c.,s.164.

¹⁵ Aytaç EKER, a.g.c.,s.79.

Cari harcamalar devletin personeline yaptığı ödemeler, bürokratik işlemlerde kullanılan kırtasiye için yapılan harcamalar, ısıtma aydınlatma gibi, harcamalar kapsamaktadır.¹⁶

Bazı harcamaları, tam olarak cari harcama veya yatırım harcaması şeklinde ayırt etmek mümkün olmamaktadır. Örneğin, eğitim harcamaları yapıldığı zaman bir cari harcama iken, etkisi bakımından bir yatırım harcaması olarak kabul edilmektedir.¹⁷

Kamu harcamalarının sınıflandırılması, bütçe uygulamaları, ekonomiye etkileri ve devletin idari yapısına göre yapılmaktadır. Bu şekilde ayrıma tabi tutulan kamu harcamaları bütün dünyada tür ve biçim değiştirerek artma eğilimi göstermiştir. Bu yüzden kamu harcamalarının artışı birçok bilim adamı tarafından incelenmiştir.

1.2.Kamu Harcamalarının Artışı ve Kamu Harcamalarının Artışına Yönelik Yaklaşımlar

Klasik iktisatçıların devletin küçük kalması şeklinde düşüncelerinin 1929 yılındaki ekonomik bunalımdan dolayı önemini yitirmesi, Keynes'in ortaya koyduğu "Devlet Müdahaleciliği" ve özellikle deflasyonla mücadele için, talebi artırmaya yönelik harcamaların artması , yani açık bütçe uygulamaları kamu harcamalarını artmıştır.¹⁸ Yani kamu harcamalarının hacmini ve bilişimini etkileyen temel faktörler devletin ekonomik, sosyal ve kültürel yaşama müdahalesi olarak belirlenmektedir. Söz konusu müdahalelerin genel çerçevesini ise sermaye birikimi ve sanayileşme süreleri çizmektedir.¹⁹

¹⁶ Abdurrahman AKDOĞAN, a.g.e., s.75.

¹⁷ Halil NADAROĞLU, a.g.e., s.165.

¹⁸ Onur KUMBARACIBAŞI, **Ekonomik Doktrinler ve Ekonomik Düşüncenin Evrimi**, A.İ.T.İ.A. Yayın No:102, Ankara, 1976, s.112-114 .

¹⁹ Sinan SÖNMEZ, **Kamu Ekonomisi Teorisi, Kamu Harcamalarında Etkinlik Arayışı**, 1. Baskı, Teori Yayınları, .Ankara, 1987, s.78.

Kamu harcamalarının artış sebepleri genelde, görünüşte ve gerçekte artış sebepleri şeklinde irdelenmektedir.

Kamu harcamalarının görünüşteki artış sebepleri:

- Para değerinin düşmesi,
- Bütçelerde harcamaların gösterilmesine usullerinin değiştirilmesi,
- Kamu hizmetlerinin görülmesinde aynı usulün tetkikleri ,
- Ülke sınıflarının ve nüfusun değişmesi.

Kamu harcamalarının gerçek sebepleri:

- Harpler,
- İktisadi hayata devletin aktif rol alması,
- Kamu hizmetlerinin hem nicelik ve hem de nitelik bakımından daha mükemmel görülmesi arzusu,
- Büyük halk kitlelerinin hayat standartlarının yükseltilmesi,
- Bilimsel ve teknik gelişmeler,
- Nüfus artışı.

Kamu harcamalarının artış sebepleri incelendiği zaman, kamu harcamalarının hacmi ve bileşimini etkileyen temel faktör devletin ekonomik, sosyal ve kültürüne yaşama müdahalesi olarak belirmektedir.²⁰ Devlet müdahaleciliği, Keynes'in ortaya koyduğu teoriler çerçevesinde ortaya çıkan, toplam talebi artırmaya yönelik, açık bütçe uygulamalarının²¹ sonucunda artmıştır. Devlet müdahaleciliğini artıran sebeplerden en çok dikkati çekenler, “ekonomik bunalımlar, bölüşüm yapısındaki bozulma, tekellerin egemenliğidir.²²

²⁰ Sinan SÖNMEZ , a.g.e., s.78.

²¹ Onur KUMBARACIBAŞI, a.g.e., s.112-114.

²² İsmail MAZGİT, “*Kapitalizmde Yeniden Yapılanma Müdahaleciliği-Liberalizm Döngüsü*”, D.E.Ü. İ.İ.B.F.Der.Cilt.8,s.1,İzmir,1993, s.156-157.

Devletin ekonomiye müdahalesini gerektiren sebepler arasında;²³

- Üretim faktörlerinin tam istihdam,
- Nispeten eşit bir gelir dağılımı ,
- Ekonomik kalkınmayı,
- Çevre korunması sayılabilir. Bu faktörlerin yanında siyasilerin tekrar seçilme

kaygısı gibi çok partili demokratik rejimlerde önemli olan düşüncelerde devletin müdahalesini artırır.

Kamu harcamalarının artışı yukarıda bahsedildiği gibi daha çok devlet müdahalesinin artmasıyla olmuştur. Devletin müdahalesi arttıkça devlet büyümüş, yani kamu harcamalarının nispi önemi artmıştır. Bu sebeple devletin büyümesine sebep olan faktörleri irdelediğimizde kamu harcamalarının artışını da açıklamış oluruz. Kamu harcamalarının artışına yol açan faktörler Tablo 1’de gösterilmiştir.

Kamu harcamalarının artışının veya devlet faaliyetlerinin genişlemesinin sebeplerinin analizinde pozitif ve negatif yaklaşımlar mevcuttur. Pozitif açıdan kamu ekonomisi incelendiğinde , daha çok gerçek hayatta olanları dikkate alınır.

Kamusal ekonomik faaliyet sonunda çıkan sonuçların “niçin” ve “nasıl” meydana geldiği pozitif analiz yardımıyla anlaşılır .Normatif yaklaşımda ise, mali olayların sebepleri incelenmeden çözüm üretilmeye çalışılır. Yani kamu ekonomisinin “ne olması” gerektiğini inceler.²⁴

Tezimizin konusu itibarıyla ve olayların sebeplerinin bilinmeden çözümler üretilmesinin zor olması sebebiyle kamu harcamaları analizinde daha çok pozitif

²³ Vural ŞAVAŞ, *Piyasa Ekonomisi ve Devlet*, 1.Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 1978, s.111-112.

²⁴ A Kemal ÇELEBİ, “*Kamu Ekonomisi Analizinde Metod Sorunu*”, D.E.Ü: İ.L.B.F. Der., Cilt.8, Sayı 1, İzmir, 1993, s.222-223.

yaklaşımlar dikkate alınacaktır. Pozitif yaklaşımda temel anlayışı gösteren tarihsel yaklaşımdır.

Tablo 1 : Kamu Harcamalarının Artışına Yol Açan Faktörler

I. Ekonomik-Mali Faktörler	<ul style="list-style-type: none">-Tam kamusal mal ve hizmetlere olan ihtiyaç (iç ve dış güvenlik, adalet hizmetleri);-Yarı kamusal mal ve hizmetlere olan ihtiyaç (eğitim ve sağlık hizmetleri);-Ölçek ekonomilerinin söz konusu olduğu hizmetler(enerji, ulaştırma, haberleşme);-Depresyon ve ekonomik kriz;-Mali aldanma olayı;-ENFLASYON-Az gelişmiş ülkelerde devletin ekonomik büyüme ve kalkınmaya öncü ve destek olması;-Tam istihdamın sağlanması;-Kaynakların etkin kullanımı ve dağılımı;-Keynezyen genişleyici politikalar.
II. Siyasal Faktörler	<ul style="list-style-type: none">-Sıcak savaş;-Soğuk savaş ve dış tehditler;-Siyasal süreçte siyasal aktörlerin kendi özel çıkarlarının peşinde koşmaları;-Politik konjonktürde seçim ekonomisi stratejisi uygulama(seçim dönemlerinde kamu harcamalarının artırılması);-Bürokrasinin bütçenin hacmini genişletmesi;-Çıkar ve baskı gruplarının devletten transfer kollama(rant kollama) gayretleri;-Hükümetlerin partizan tutumları ve patronaj politikaları.
III. Sosyal Faktörler	<ul style="list-style-type: none">-Nüfus artışı;-Gelir ve servet dağılımının dengesiz olması;-Geri kalmış bölgeler sorunu;-Konut sorunu;-Terör;-Sosyal yardım ve sosyal hizmetlerin sağlanması;-Sosyal tazminler;-Sosyal güvenlik hizmetleri;-Teknolojik değişme.

Kaynak : Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği, Optimal Devlet, Yayın No:TÜSİAD T/95 2-174, İstanbul, 1995, s.49.

1.2.1.Tarihsel Yaklaşım: Wagner Kanunu

Wagner, Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, Japonya ve Fransa gibi çeşitli ülkelerin sanayileşme safhalarını analiz etmeye çalışmıştır. Wagner'in elde ettiği istatistiki verilerden ulaştığı sonuçlar, devletin sosyal gelişme ile birlikte genişlediğini belirtmektedir. İstatistiksel verilerle elde edilen Kamu Harcamalarının Artışı Kanunu ya da Wagner Kanunu "Sosyal Gelişmenin kaçınılmaz sonucu olarak, devlet faaliyetlerinin artışı, bu artışın kaçınılmaz sonucu olarak ta kamu harcamalarının artışı vurgulayan, bir artan devlet faaliyetleri yasasıdır ve kamu harcamalarındaki kısa dönemli değişiklikler yerine yüzyıl gibi uzun dönemli değişiklikleri" ifade etmektedir.²⁵

Wagner, kamu harcamalarındaki artışı üç nedene bağlamıştır. Bu nedenler :

•Koruyucu ve düzenleyici kamusal mallara olan talepler dolayısıyla devlet başlıca iç ve dış güvenlik ile adalet hizmetlerine olan harcamalar artmaktadır.

•Kültürel ve sosyal refaha yönelik kamusal mallara olan talepler dolayısıyla devlet eğitim, sağlık vb. hizmetlerini yerine getirmek için, harcamalarını artırmaktadır.

•Ölçek ekonomilerinin söz konusu olduğu endüstrilerin özel sektöre bırakılması yerine devlet tüketicinin korunması amacıyla bu endüstrileri kendi tekeline almaktadır.²⁶

Wagner, kamu kesiminin büyüklüğünü kamu harcamalarının GSMH' ya olan oranı ile belirlemektedir. Yukarıdaki artış sebeplerinden yola çıkarsak, iç ve dış güvenlik, eğitim, adalet için yapılan harcamalar ve devletin monopol durumundaki endüstrilerde faaliyet göstermesi, kamu harcamalarının GSMH' ya oranının değişmesine sebep olacaktır.

²⁵ Beyhan ATAÇ, "Kamu Harcamaları Analizine Pozitif Yaklaşım", A.Ü. İ.L.B.F. Der., Cilt IV., Sayı 2, Eskişehir, 1986, s.301.

²⁶ TÜSİAD,Optimal Devlet, s.45.

Wagner kanununa çeşitli eleştiriler yapılmıştır. Bununla ilgili olarak yapılan eleştirileri²⁷ maddeler halinde sıralayabiliriz:

- Kamu harcamaları ile ilgili olarak kurulan iktisadi kalkınma bağlantısı kişi başına milli gelirin en üst seviyeye ulaşan ülkelerde doğru olmadığı,
- Wagner kanununun organik devlet kuramı geçerliliğine bağlı olarak kurulduğunu, bu sebeple Wagner'in kanununun "kişisel tercihler ve faaliyetler ile devlet faaliyetlerini ilişkilendirmeyi ihlal etmesi nedeni ile hatalı" varsayımlara dayalı olduğu,
- Kamu harcamalarına etkisi açısından savaflara gereken önemin verilmemesi.

Wagner kanunu, ekonomideki kamu harcamalarının sosyal refahla bağlantısını kurmaya çalışan bir yaklaşım olması, gelişmekte olan ülkelerinin harcamalarını açıklamaya yaramıştır. Gelişmiş ülkelerdeki kamu harcamalarını tam olarak açıklamamaktadır.

Wagner yasasından sonra kamu harcamalarının artışına yönelik bir başka yaklaşım olan Peacock ve Wiseman yaklaşımıdır.

1.2.2. Siyasi Yaklaşım : Peacock ve Wiseman Yaklaşımları

Peacock ve Wiseman 1890-1955 yılları arasında İngiltere'deki kamu harcamalarını artışını incelemişlerdir. Bu dönemde, kamu harcamalarının sürekli artış gösterdiği, ancak bu artışın büyük bunalım dönemlerinde, savaş dönemlerinde "sıçrama" gösterdiğini ortaya koymuşlardır. Bu olayı "sıçrama etkisi" olarak adlandırılmıştır.²⁸

²⁷ Beyhan ATAÇ, a.g.m., s.302.

²⁸ TUSIAD, Optimal Devlet, s.46.

Peacock ve Wiseman'a göre vergilerle kamu harcamaları arasında çeşitli etkiler olmuştur. Bu etkiler dört başlık altında açıklayabiliriz.²⁹

- a) Yerini alma etkisi
- b) Eşiği geçme etkisi
- c) Sorumluluk etkisi
- d) Merkezleşme etkisi

a) Yerini Alma Etkisi

Kamu harcamalarında ki artış eğilimine bağlı olarak kamu gelirinde de artış olmaktadır. Peacock ve Wiseman'a göre kişilerin vergiye karşı duyarlılığı vardır. Bu yüzden normal zamanda vergilerini getirdiği yüke karşılık olarak, bir direnç söz konusudur. Bilhassa, önemli sosyal ekonomik sorunların yaşandığı savaş dönemlerinde halkın vergiye olan direnci kırılmaktadır. Hükümetler böylece kamu harcamalarını finanse ederek vergi gelirlerini arttırmaktadır. Ancak olumsuz şartlar ortadan kalktığı zamanlarda vergi oranları sabit kalarak, kamu harcamalarında aynı oranda devam etmektedir.

b)Eşiği Geçme Etkisi

Toplum kriz, veya bunalım dönemlerinde normal zamanlardakinden daha yüksek vergilere razı olmaktadır. Bu kriz dönemleri geçse bile bu etki sebebiyle fertler kriz zamanlarındaki vergiyi ödemeye devam etmektedir.

c) Sorumluluk Etkisi

Savaş gibi ciddi ekonomik problemlerin yaşandığı dönemlerde halen bu sorunları aşması için devleti sorumlu görmeleridir. Bu yüzden vergiye dirençleri azalmaktadır.

²⁹ Orhan ŞENER, *Kamu Ekonomisi* 5. baskı Beta Yay. A.Ş. İstanbul 1996- s.29-30.

d) Merkezileşme Etkisi

Kamu harcamalarındaki hızlı artış, yerel yönetimlerinin etkisini azaltıp, merkezi yönetimin etkisini artırmasını sağlar. Bütün alt yapı hizmetleri ve diğer hizmetler merkezi yönetim tarafından sağlanmaya başlanması, merkezi bürokrasinin büyümesi gibi sorunlara yol açar. Bu da savurganlığa sebep olur. Kamu harcamaları gittikçe daha fazla artar.

Sıçrama etkisi çeşitli yönlerden eleştirilmiştir. Bunlardan en önemlisi deneysel verilere dayanarak yapılan bir eleştiride sıçrama etkisi kısa dönemde kamu harcamalarında artış meydana getirirken, uzunun döneminde kamu harcamalarının trendi değişmeyecektir.³⁰

1.2.3. Diğer Yaklaşımlar

Kamu harcamalarının artışını yukarıda sayılan yaklaşımlardan başka, inceleyen bir çok yaklaşım bulunmaktadır. En önemli olanlarından üç yaklaşım açıklanmıştır. Bu yaklaşımlar; sosyal refahın artırılması yaklaşımı, anayasal iktisat yaklaşımı, ekonomik gelişme sürecinin kamu harcamalarını etkilemesi yaklaşımı

1.2.3.1. Sosyal Refahın Artırılması Yaklaşımı

Sosyal refahla ilgili çalışmalar temellerini Pigou, oluşturmuştur. Pigou “sosyal refahı, doğrudan veya dolaylı olarak parayla ölçülebilen konularla” kısıtlamış ve bu çalışmasına “Ekonomik Refah” adını vermiştir.³¹

³⁰ Beyhan ATAÇ, a.g.m. , s.383.

³¹ Vural Fuat SAVAŞ, İktisadın Tarihi, 1. Baskı, Liberal Düşünce Topluluğu, İstanbul, 1997, s.691.

Pigou adil gelir dağılımının sağlanmasını önemli görmüş ve kaynakların etkin dağılımını sağlamak için, marjinal özel maliyetleri marjinal sosyal faydanın birbirine eşitlenmesi gerekmektedir. Bunun serbest piyasa mekanizmasıyla çözülemeyeceğini , devlet müdahalesini reçete olarak öne sürmüştür. Bu görüşünü desteklemek için verdiği örnekte, vergilendirmeyle elde edilecek gelirin, harcamaların ortaya çıkaracağı sosyal maliyeti karşılayacağını öne sürmüştür.³² Yani “Vergilendirmeden sağlanan marjinal liranın harcanmasının yaratacağı sosyal fayda ile mükellefe olan maliyetinin eşitlenmesi suretiyle sosyal refahın kamu harcamaları yoluyla maksimize edilmesi gerektiğini” ortaya koymuştur.³³

Bu görüşle birlikte sosyal refahın artırılması için, eğitim, sağlık, adalet vb. gibi alanlara yapılan harcamalar artırılmıştır. Kamu harcamalarının artışına bu anlayış büyük etkiler yapmıştır.

1.2.3.2. Anayasal İktisat Yaklaşımı

Anayasal iktisat, ekonomik ve politik birimlerin içinde faaliyet gösterdikleri hukuksal, kurumsal ve anayasal yapının ekonomik niteliklerini belirlemek amacındadır. Yani anayasal iktisat, toplumun ve devletin bir araya geleceği çerçeveyi çizecek “oyunun kuralları”nın nasıl olacağını belirleyen yaklaşımdır.³⁴

Kamu harcamalarının artmasının, anayasal iktisada göre iki tane temel sebebi vardır.³⁵

- Seçmenlerin ve politikacıların kendi çıkarlarını maksimize etme çalışmalarıdır. Seçmenler kendi çıkarları için kamu harcamalarının kısa vadeli artmasından

³² Vural Fuat SAVAS, a.g.e., s.38.

³³ Abdurrahman AKDOĞAN, a.g.e. s. 61.

³⁴ Vural SAVAS, Anayasal İktisat, 1.Baskı, Beta Yay..İstanbul, 1989, s.38.

³⁵ Sinan SÖNMEZ, a.g.e., s.14-15.

etkilenmektedir. Bunun için politikacılarda kendi politik çıkarlarını maksimize etmek için bütçeyi genişletmektedir.

- Anayasal iktisatçıların ikinci temel görüşü de Keynezyen iktisat politikaları sonucunda oluşan “telafi edici bütçe” uygulaması ve devlet müdahaleciliğidir.

Anayasal iktisatçılar, artan kamu harcamalarının ekonomiye olan etkilerini anayasal iktisatçılar tarafından aşağıdaki şekilde sınıflandırılmıştır.³⁶

- Kamu harcamalarının mevcut yada potansiyel kamu gelirlerinden fazla olması ve bu sebeple ortaya çıkan bütçe açıkları,
- Kamu harcamalarının vergi dışı kaynaklardan sağlanması zorunluluğu ve bu suretle borç yükünün giderek artması,
- Kamu harcamalarının vergiler ve borçlanma dışında kısmen emisyon ile karşılanması ve bunun sonucunda ortaya çıkan enflasyon.

Anayasal iktisatçılar kamu harcamalarının sürekli bir şekilde artmasının önlenmesi için, kamu harcamalarının GSMH'nın belirli bir yüzdesi ile sınırlandırılmasının ve denk bütçe ilkesinin anayasal bir kural olmasını önermişlerdir.³⁷

1.2.3.3. Ekonomik Gelişme Sürecinin Kamu Harcamalarını Etkilediği Yaklaşımı

İktisadi gelişme, özellikle az gelişmiş ülkeler için önemli bir hedefdir. Bu hedefin gerçekleşmesi, halkın sermaye birikimi yeterli olmaması sebebiyle veya hizmetin bileşimlerinin ve boyutun geniş olması sebebiyle kamu harcamaları önemli rol oynamaktadır.

³⁶ Coşkun Can AKTAN, Çağdaş Liberal Düşüncede Politik İktisat, Doğu Matbaası, Ankara, 1994, s. 142.

³⁷ Ramazan GÖKBUNAR, “Anayasal İktisadın Maliye Politikası Yaklaşımı”, Yönetim ve Ekonomi Der., C.B. Ü. Yay, 1995, Sayı: 1, s. 131.

Bu yönden kamu harcamalarını inceleyen iki temel yaklaşım söz konusudur. Bunlardan ilki R. Musgrave aittir. Bu yaklaşıma göre kamu harcamalarının hacim ve bileşimini etkileyen iktisadi, sosyal ve siyasal nedenler üç başlık altında toplanmıştır.³⁸

- İhtiyaçların sosyalleşmesi veya yeni eğitim, sağlık, çevre sağlığı konut gibi sosyal ihtiyaçların ortaya çıkması, bu ihtiyaçlar dolayısıyla devletin ekonomiye müdahalesinin artması kamu harcamalarını artırmıştır.

- Gelişmekte olan ülkelerde genelde, “planlı” kalkınma modelleri uygulamakta ve büyüme- kalkınma sürecine devlet öncülük ettiği için kamu harcamaları sürekli artmaktadır.

- Devletlerin silahlanma ihtiyaçları, kamu harcamalarını artırmaktadır.

İktisadi gelişme sürecine etkisi bakımından kamu harcamaları Rastow tarafından da değerlendirilmiştir. Rastow’a göre iktisadi gelişme süreci beş aşamadan oluşur. Bu aşamalar;

- Geleneksel toplum,
- İntikal safhası,
- Kalkış safhası,
- Olgunlaşma safhası,
- Kütlevi refah safhasıdır.

Geleneksel bir toplum yapısından kalkışa geçen bir toplum (3.safha) yapısında devlette sadece tarım kesiminin varlığı yeterli değildir. Bu safha da kalkınmanın gerçekleşebilmesi için, sosyal sabit sermayeye ihtiyaç vardır. Bu da ancak devletin müdahalesiyle olacaktır.³⁹ Bu müdahale kamu harcamalarının artırılmasını doğurur.

³⁸ Mükerrer Hiç, *Büyüme ve Gelişme Ekonomisi*, 2.Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1994, s.146.

³⁹ Mükerrer Hiç, a.g.e., s.146.

Kamu harcamalarının gerek niteliği itibariyle, gerekse sürekli artış göstermesi sebebiyle ekonomide çok çeşitli etkiler göstermektedir. Bu etkiler, aşağıdaki şekilde incelenmiştir.

1.3.Kamu Harcamalarının Etkileri

Kamu harcamaları , devlet müdahaleciliğinin artmasıyla birlikte çok kullanılan bir maliye politikası aracı olmuştur. Devlet müdahaleciliği ekonomik faaliyetleri etkilemek, değiştirmek, düzenlemek amacıyla yapılmıştır.

Araç olarak da kamu harcamalarının kullanılması ekonomide, siyasette ve sosyal hayatta bir takım etkiler meydana getirmiştir. Bu etkiler bilinçli olarak yapıldığı gibi kendiliğinden de olabilmektedir. Bilinçli etkilerin nasıl alacağını gösteren "*Kamu Harcamaları Kullanma Matrisi*" Tablo 2'de gösterilmiştir.

"*Kamu Harcamaları Kullanma Matrisi*"nde, kamu harcamaları araçlarının ekonomik amaçları yerine getirmek için nasıl kullanılacağı gösterilmiştir. Tablo 2 de araçlar, sütun bölümünde, amaçlar ise, satır bölümünde yer almıştır. Tablo 2'de belli bir amacın hangi araçla gerçekleştirileceğini, ya da bu araçların nasıl (artma, azalma) kullanılacağını gösterir.

Tablo 2: Kamu Harcamalarını Kullanma Matrisi

Araçlar \ Amaçlar	Kamu Yatırımları	Mali Yardım ve Kapital	Transfer Ödemeleri	Devlet Stoklarında ki	Cari Harcamalar	Ücretler ve Maaşlar	Diğer Dış Harcamalar
Tam İstihdam	↑,H	↑	↑	↑	↑,H	↑	-
Fiyat istikrarı	↓,Y	↑,↓ ¹	↓	↓	↓,Y	↓,D	-
Ödemeler Dengesinin İslahı	↓,Y	↓,↑ ²	↓	-	↓	↓,D	↓
Üretim Artışı	↑	↑	-	-	-	↑	-
Faktör Dağılımının İslahı	-	↑	↑	-	-	↑	-
Kamusal ihtiyaçların tatmini	↑	-	↑	↑	↑	↑	-
Gelir Dağılımının İslahı	↑	↑	↑	-	-	↑	-
Koruma ve öncelikler	↑	↑	-	↑	↑	-	-

Kaynak: Vural Savaş, Politik İktisat, Beta Yayınları, İstanbul 1994, s. 39

İşaretler:

↑ : Artış

↓ : Azalış

H : Hızlandırmak

Y : Yavaşlatmak

D : Dondurmak

- : Önemsiz Araç

NOT: 1- Maliyetleri düşürmek için artış, toplam talebi azaltmak için azalış.

2-İhracatı arttırmak için artış, toplam talebi azaltmak için azalış

1.3.1. Kamu Harcamalarının Ekonomik İstikrar Üzerindeki Etkileri

Ekonomi de, ekonomik istikrarın gerçekleştirilmesi, tam istihdam ve fiyat istikrarının sağlanması ile mümkün olmaktadır. Bunlardan birinin olmaması ekonomideki dengeleri bozacaktır. İstikrarın sağlanabilmesi için bu iki şartı optimum

şekilde ve aynı zamanda gerçekleştirmek gerekmektedir.⁴⁰ Bu şartların gerçekleştirilmesinde kamu harcamaları etkili olmaktadır

1.3.1.1.Kamu Harcamalarının İstihdam Üzerindeki Etkileri

İstihdam kavramı, iki anlamda ele alınmaktadır. Geniş anlamda istihdam kavramı ekonomideki tüm kaynakların belirli bir dönemde kullanılması sonucunu ifade ederken, dar anlamda sadece emek faktörünün belirli bir anda kullanılmasını ifade etmektedir.⁴¹

Tam istihdam düzeyinde de, bütün üretim faktörleri kullanılmaktadır. Yalnız, bu durumun ifadesi için iş gücü kullanılır. Çünkü, iş gücü tam olarak kullanıldığı zaman diğer üretim faktörlerinde faaliyette olduğu var sayılır. Bu yüzden tam istihdam, cari fiyat seviyesinden, çalışma istek ve kabiliyetinde olan faal nüfus yaşlarındaki kişilerin çalışmalarını ifade eder.⁴²

Ekonomide çalışma isteğinde bulunan bir kısmının iş bulmaması durumunda ekonomide “noksan istihdam” mevcuttur. Ekonomi istikrar için noksan istihdamın ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bunun içinde ekonomide üretim kapasitesinin artırılması gerekmektedir. Tablo 2’de gösterildiği gibi , tam istihdama ulaşmak için, diğer dış harcamalar dışındaki tüm harcama kalemlerinin, “artış” veya “hızlandırma” yönünde kullanılmalıdır.

Ekonomi de istikrarsızlığı önleyecek harcama politikaları aynı zamanda bir yatırım politikalarıdır. Yatırım harcamaları, bir ekonomideki üretim olanaklarını

⁴⁰ Sadun AREN, *İstihdam ,Para ve İktisadi Politika*,10.Baskı, Savaş Yay.,Ankara,1992,s.211.

⁴¹ Vural SAVAŞ, *Politik İktisat*, 2. Baskı , Beta Yay.,İstanbul, 1994 , s. 40.

⁴² İsmail TÜRK, *Maliye Politikası*,9. Baskı ,Turhan Kitapevi, Ankara, 1992 s. 81.

genişleteceğinden tam istihdamın sağlanmasında önemli rol oynamaktadır. Kamu harcamaları emek yoğun sektörlere doğru kaydırılırsa, ekonomi hızlı bir şekilde “tam istihdama” ulaşacaktır⁴³.

Tam istihdama ulaşmada kamu harcamalarının önemli rolü olmasına rağmen toplumun talep gücüne artıracığından enflasyonist bir etkisi de olabilir. Aynı zamanda bu harcamaların yapılışı sırasında, rüşvet, kayırmacılık, oy beklentisi gibi politik dışsalıklarda ortaya çıkabilmektedir.

1.3.1.2.Kamu Harcamalarının Fiyat İstikrarı Üzerindeki Etkileri

Ekonomide tam çalışma düzeyinde toplam talebi toplam arzı karşılaması iktisadi istikrar için yeterli değildir. Ekonomik istikrar için fiyat istikrarında sağlanması gerekmektedir.⁴⁴ Bilindiği gibi bir ekonomide tam çalışma seviyesinde toplam talebin toplam arzdan fazla olması bir fiyat istikrarsızlığı olan enflasyon olgusunu ortaya çıkarmaktadır. Enflasyonun nedenleri bakımından genelde iki türü vardır. Bunlar talep enflasyonu ve maliyet enflasyonudur.

Tablo2’de gösterildiği gibi fiyat istikrarı için kamu harcamalarından yatırım harcamaları, “yavaşlatılarak” azaltılmaktadır. Mali yardımlar ve kapital transferleri maliyetleri düşürmek için artış yönünde toplam talebi azaltmak içinde azalış yönünde kullanılmalıdır. Transfer ödemeleri Devlet stoklarındaki değişmeler, cari harcamalar, ücret ve maaşlar gibi harcama kalemleri de genelde dondurmalı, yavaşlatılmalı yada azaltılmalıdır.

Kısacası kamu harcamaları, ekonomiye genişletici etki yaptığından, ekonomide toplam talep fazlalığından dolayı bir fiyat istikrarsızlığı(enflasyon) varsa, kamu

⁴³ Şerafettin AKSOY, a.g.e., s. 133 .

⁴⁴ İsmail TÜRK, a.g.e., s.78.

harcamaları, kısılmalı, ekonomide bir durgunluk söz konusu ise, bu durumda kamu harcamaları artırılmalıdır.

Kamu harcamalarından özellikle cari harcamalar, devletin mal ve hizmet satın almasını içerdiğinden piyasa para akışını hızlandıracağı için, toplam talebi artırıcı etkisi vardır. Sürekli bir şekilde cari harcamaların artması, enflasyona sebep olabilmektedir.

1.3.2.Kamu Harcamalarının Üretim Üzerindeki Etkileri

Kamu harcamalarının üretim üzerindeki etkilerini, üç bölümde inceleyebiliriz:⁴⁵

•Kamu harcamalarının ,istihdam, tasarruf ve yatırım hacmi üzerinde direkt olarak etkisi vardır.

•Kamu harcamaları, bazen teşvik edici, bazen de önleyici tesirler meydana getirmektedir.

•Kamu harcamaları, ekonomik kaynakların çeşitli kamu kısıtlamalarında, değişik biçimlerde kullanılmasını sağlamaktadır.

Kamu ekonomisi araçları ekonomiyi sürekli olarak etkilemektedir. Kamu harcamalarının üretim miktarını arttıran yönde etkilemesi için, Tablo 2’de görüldüğü gibi, kamu yatırımları, mali yardım ve kapital transferi ile ücret ve maaşların “artış” yönünde olmalıdır.

Kamu harcamalarından, yatırım harcamaları, üretim kapasitesinin arttırılmasında önemli rol oynar. Özel sektörün üretim kapasitesi de, transfer harcamalarından sübvansiyonlar ve mali yardımlar yoluyla mümkün olmaktadır.

⁴⁵ Aytaç EKER, a.g.e. s.85.

1.3.3.Kamu Harcamalarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri

Devletin, ekonomideki sürekli faaliyetlerinin ana amaçlarından birisi, adil gelir dağılımını sağlamaktır. Devletin gelir dağılımı fonksiyonu, “*reel gelir ve servetin kişiler arasında adil bir biçimde paylaşılması*”⁴⁶ olarak açıklanmaktadır. Ayrıca, ekonomik refahın olabilmesi için, milli gelirin yüksek olması ve adil gelir dağılımının sağlanmasıdır. Adil gelir dağılımının sağlanabilmesi için iki yöntem kullanılmaktadır. Bunlardan ilki, ekonomik kaynakların “*yeniden dağılımı*”, ötekisi de gelir dağılımının sebeplerine inilerek adil gelir dağılımını düzenleyen yeni bir yapının oluşturulmasıdır.⁴⁷

Kamu harcamaları, niteliği itibariyle adil gelir dağılımının sağlanmasını “*yeniden dağılım*” yönteminin benimsenmesi halinde etkiler. Tablo 2’de görüldüğü gibi, gelir dağılımının ıslahı için, yatırım harcamalarının, mali yardım ve kapital transferi, transfer ödemeleri gibi araçlar “*artış*” yönlü olarak kullanılması gerekmektedir.

Gelir dağılımının sağlanmasında, uzun süreli olarak yüksek gelirli kimselerden alınan vergilerin, dar gelirli ve yoksul ve yaşlı fertlere “transfer harcamaları” şeklinde dağıtılması fayda sağlar.

Reel harcamalar, ekonomide efektif talebi arttıracığından işsizliğin azalmasına sebep olarak ve özellikle işsizliği azaltıcı yönde etki edeceğinden gelir dağılımına olumlu etki edecektir.⁴⁸ Yatırım harcamaları da ekonominin üretim kapasitesini arttıracığından ve işsizliğin azalmasına sebep olacağından gelir dağılımını sağlayıcı bir fonksiyon üstlenmektedir.⁴⁹

Kamu harcamaları eğer gelir dağılımında etkin bir şekilde kullanılmazsa adil gelir dağılımına olumsuz bir etki yapar.

⁴⁶ Orhan ŞENER, a.g.e. , s.16.

⁴⁷ Ahmet KILIÇBAY, *Politika ve Ekonomi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1994, s.48-49.

⁴⁸ İsmail TÜRK, a.g.e., s.322.

⁴⁹ Vural SAVAŞ, *Politik İktisat*, s.78 .

1.3.4. Kamu Harcamalarının İktisadi Kalkınma ve İktisadi Büyüme Üzerindeki Etkileri

İktisadi kalkınma fert başına düşen milli gelirle birlikte sosyo-kültürel yapının da değiştirilmesi anlamına gelir. İktisadi büyüme, ise üretimin fert başına gelirin artırılması anlamına gelmektedir. Genellikle bu iki kavram aynı anlamda kullanılır.⁵⁰

Özellikle, İkinci Dünya Savaşı sonrasında gelişmiş ülkelerin pek çoğuna, Peacock ve Wiseman'ın araştırmalarında olduğu gibi kamu harcamaları artış göstermiştir. Bunun sebebi, savaş sonrasında ülkelerin inşasında ve gelişmekte olan ülkelerde özel sektörün yetersiz olmasının sonucu olarak, devletin ekonomiye müdahale etmesidir.

İktisadi büyüme üzerinde, kamu harcamalarının sermaye teşkili için, yapılması suretiyle ülkenin fiziki sermaye gücünün artırması ve eğitim, sağlık gibi tipik devlet hizmetlerinin görülmesinde yapılan harcamalar iş gücü kalitesinin artmasında etkili olmaktadır.⁵¹

Savunma harcamaları gibi verimsiz harcamalar, ekonomik kaynakların bu alanlara kaydırılmasına sebep olduğundan iktisadi kalkınma ve iktisadi büyüme için olumsuz etki meydana getirir.

İktisadi kalkınma için kamu harcamaları, toplam arzın ve toplam talebin birlikte arttırılması şeklinde kullanılmaktadır. Çünkü, sadece toplam arzın fazla olması, ekonomide durgunluğa, sebep olmakta, sadece, toplam talebin fazla olması da ekonomide enflasyonist etkiler yapmaktadır. Bunu sağlamak için teşvikler, sübvansiyonlar, mali yardımlar gibi kamu harcamaları araçları, toplam arzı artırıcı yönde, cari harcamalar da

⁵⁰ Vural SAVAŞ, *Kalkınma Ekonomisi*, Beta Basım Yay., 1974, s.5.

⁵¹ Jack DIAMOND, "Kamu Harcamaları ve Büyüme", (Çev. Fevzi Devrim) D.E.Ü., İ.İ.B.F. Der., Cilt 6 Sayı 2, İzmir, 1991, s.333.

toplam talebi arttırıcı yönde, kullanılabilir.

1.3.5. Kamu Harcamalarının Siyasal Etkileri

Transfer harcamalarının toplumun gelir düzeyi düşük kesimine ve faiz gelirleri elde eden kesimine yönlendirilmesinde yine cari harcamaların “seçimlik” esaslara göre yönlendirilmesinde siyasal iktidarın etkisi bulunmaktadır.⁵²

Politikacılar seçimler zamanında kamu harcamalarını kendi politik çıkarlarını maksimize etmek için kullanırlar. Seçmenlerin “oy” kullanımını etkilemek amacıyla transfer harcamalarını arttırır, vergilerde indirim yapar.⁵³ Seçimlerde ortaya çıkan rekabet politik konjonktürel bir etki meydana getirir. Politik konjonktürel etki sonucunda, harcamaların artması hemen seçim öncesinde ve sonrasında meydana gelir.⁵⁴

Politikacıların emrinde, çalışan bürokratlar, maaşlarını devletten aldığı için bütçenin artması yönünde baskı yapmaktadırlar. Yani bürokratlar kendi çıkarlarını maksimize etmek için, politikacıların seçmenlere karşı yaptığı bütçeyi genişletici harcamaları sürekli desteklerler. Bütçenin genişlemesinin hizmetlerin etkinliğini arttırma etkisi ve bürokratların politik ve iktisadi refahlarını maksimize etme etkisi vardır.⁵⁵

Kamu harcamalarının sürekli bir şekilde artmasının önemli siyasal sonuçlarını aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz:⁵⁶

-Rüşvet,

-İrtikap,

-Zimmet ve İhtilas,

⁵² Vural SAVAŞ, *Politik İktisat*, s.61-62.

⁵³ Vural SAVAŞ, *Anayasal İktisat*, s.14.

⁵⁴ Beyhan ATAÇ, “*Kamu Kesimi, Politika ve Bürokrasi*”, A.Ü., Yayın No.205, İ.L.B.F. Der.,Yayın No.42, Eskişehir, s.148.

⁵⁵ Beyhan ATAÇ, a.g.m., s.150.

⁵⁶ TÜSİAD, *Optimal Devlet*, s.61.

- Adam kayırmacılık,
- Hizmitsiz memuriyetlik,
- Oy ticareti ve oy satın alma,
- Lobicilik,
- Rant kollama,
- Kamu sırlarını sızdırma ve vurgunculuk,
- Siyasal dalavere,
- İktidarın kişiselleşmesi, parti disiplini ve lider diktası.

1.3.6. Kamu Harcamalarının Çarpan ve Hızlandırıcı Etkileri

Kamu harcamaları, çarpan ve hızlandırıcı yardımıyla harekete geçirerek gelir artırıcı etkiler meydana getirebilmektedir.

1.3.6.1.Çarpan

Çarpan, otonom yatırımlardaki bir artışın milli gelirden meydana getireceği artışı ifade eden bir katsayıdır. Bu katsayıyı ilk kez ortaya koyan R.F. Kahn'dır. Kahn ilk olarak, istihdam açısından çarpanı kullanmıştır. Keynes'de çarpan kavramını, gelir teşekkülünün analizinde kullanılacak bir araç haline dönüştürmüştür.⁵⁷

Çarpan, milli geliri oluşturan parametrelerden herhangi birinde meydana gelen değişikliğin, reel milli gelir üzerindeki etkisini belirlemektedir. Örneğin, yatırım harcamalarındaki bir artış, fonksiyonel gelir dağılımının kurallarına uygun olarak, ücret, faiz, rant ve kar adı altında, üretim faktörleri sahiplerinin gelirlerini oluşturabilecektir. Gelir elde eden kişiler, bu gelirlerin bir kısmını tüketecek bir kısmını ise tasarruf

⁵⁷ Halil NADAROĞLU, a.g.e.,s.174.

edeceklerdir. İşte gelir elde eden kişilerin, gelirlerinin bir kısmını tüketim harcamaları olarak kullanmaları, diğer mallara olan talebin artmasına ve dolayısıyla o malların üretiminin ve malları üretenlerin gelirlerinin yükselmesine sebep olmaktadır. Böylece ekonomideki harcama ve gelir belirli bir çerçevede devam edecektir. Fakat, gelir elde edenlerin harcama miktarını önemli ölçüde belirleyen faktör marjinal tüketim meyli olmaktadır. Marjinal tüketim meyli, son birim tüketimin, gelirdeki değişmeden ne kadar etkilendiğini gösterir. Marjinal tüketim meylinin yüksek yada düşük olması tüketim harcamalarının az yada çok olmasını etkilemektedir. Aynı zamanda marjinal tüketim meylinin, gelirdeki değişmeden tasarrufların ne kadar etkilediğini gösteren marjinal tasarruf meyliyle de ilişkisi bulunmaktadır.⁵⁸

Çarpan katsayısı otomatik bir mekanizma olduğundan, ekonominin değişik para metrelerine göre, aynı sonuçları vermeyebilir. Bu sebeple sadece harcamaların etkilerinin belirli bir bölümünün ortaya çıkarılmasında kullanılabilir.

1.3.6.2.Hızlandırıcı

Hızlandırıcı tüketim malları toplam talebindeki değişikliğin yatırımlar üzerinde meydana getirdiği değişikliği ifade eder. Tüketim harcamalarında meydana gelecek değişiklik yatırımların belirli bir katsayıya göre artmasına ya da azalmasına sebep olmaktadır. Bu katsayıya hızlandırıcı denmektedir.⁵⁹

Hızlandırıcı otonom yatırımlardan çok uyarılmış yatırımlara önem vermektedir. Tüketim seviyesindeki değişiklik ile uyarılmış yatırım arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Hızlandırıcı mekanizması bazı şartlara göre ortaya çıkmaktadır.

⁵⁸ Şerafettin AKSOY, a.g.e.,s134.

⁵⁹ Aytaç EKER, a.g.e., s.92.

1.4.Enflasyon

Fiyatlar sürekli aynı seviyede durmaz. Fiyatlar bazen yükselirken bazen de düşmektedir. Fiyatlardaki bu değişimler ekonominin istikrarını etkilemektedir. Enflasyon ekonomik istikrarın olumsuz olduğunun en önemli bir göstergesidir. Ekonomik sorunların en önemlilerinden olan enflasyon, iktisatçıların en çok uğraştığı ve çözüm aradığı bir olgudur. Enflasyon bütün iktisadi kavramlar gibi ne olduğu tam olarak ortaya konulamayan bir yapıdadır. Bu kavram, teorik ya da deneysel yöntemler kullanılarak açıklanmaktadır.

1.4.1. Enflasyonun Tanımı

Fiyatlardaki sürekli bir değişme söz konusudur. Fiyatlardaki değişme çeşitli şekillerde ortaya çıkar. Bilindiği gibi, fiyatlardaki yükseliş enflasyon olarak tanımlanmaktadır. Fakat bu tanım, enflasyon olayının sebeplerinin genişlemesi, iktisat alanına giren yeni faktörlerin eklenmesi bu tanımları artırmıştır. Özellikle iktisat alanında yeni teorilerin ortaya çıkması, iktisadın artık multi-disipliner bir yaklaşım içinde ele alınması ve iktisadi olayların karmaşıklaşması, enflasyonun tanımını da güçleştirmiştir.

Enflasyonun en genel tanımı, fiyatlar genel seviyesinin de sürekli bir artış olması demektir. Bu tanım enflasyon olgusunu tam olarak açıklamasa bile, önemli bir açılım veren bir tanımdır.⁶⁰ Bu tanımdan fiyatların artmasından, küçük oranlarda artışların ifade edilmediği, düzensiz ve büyük oranlarda artışın ifade edildiği ortaya çıkmaktadır.

Enflasyonun tanımını sadece fiyatların yükselişine bağlamak yeterli olmamaktadır. Bunun için enflasyonun tanımını başka şekilde yapmak da mümkündür.

⁶⁰ İsmail Hakkı DÜĞER, “*Enflasyon Sorununa Alternatif Bir Yaklaşım*”, A.Ü. İ.İ.B.F. Der., Cilt III, Sayı 2, Kasım 1985, Eskişehir, s.178.

Bu tanıma göre enflasyon, “*cari fiyat düzeyinde toplam talebin, toplam arzdan daha fazla olması*” durumudur.

Toplam talebin, toplam arzı aşması fiyat düzeyini yükseltecektir. Bu nokta da birinci tanım, ikinci tanımın bir sonucu olmaktadır. Aynı zaman da fiyat kontrolleriyle fiyat yükselişi durdurulabilse bile, enflasyon olgusu bu iki tanımı birlikte kapsar.⁶¹

Enflasyon tanımlanmasındaki bir yaklaşım da, parasal faktörleri dikkate alan yaklaşımdır. Parasal faktörlerin açıklanması miktar teorisi ile yapılmıştır. Bu teoriye göre; para miktarı, toplam talep seviyesindeki fiyat düzeyini belirler. Bu durum;

$$m \cdot v = p \cdot t$$

denklemlerle gösterilmektedir. Denklemlerde, “*m*” para miktarını, “*v*” paranın işlem dolaşım hızı, “*p*” fiyatlar genel seviyesini ve “*t*” işlem hacmini göstermektedir. Bu denklemlere göre, paranın dolaşım hızı sabitken enflasyona para miktarındaki artışlar sebep olmaktadır.⁶²

Enflasyon artık klasik tanımlarını geride bırakarak, çok geniş bir kavram olmuştur. Ekonomi anlayışındaki değişimler, enflasyonu karakterize eden olayları üç noktada toplamıştır.⁶³

- Sanayileşmiş ekonomi dünyası tarafından yüksek enflasyon oranında eş hale koyma eğiliminin ve bir ölçüde devamlılığının varlığı,
- Enflasyonla noksan istihdamın veya işsizliğin mantıklı olmayan birlikteliği,(buna ek olarak durgunluğunda eklenerek Stagflasyon adını almıştır.)
- Fiyat artışlarına karşı etkili bir mücadelenin güçlüğü karşısında ülkelerin yetersiz kalmaları.

⁶¹ Tezer ÖÇAL, İktisat, G.Ü. Yay. No: 156, İ.İ.B.F. Yay. No: 25, Ankara,1990,s.600.

⁶² İlker PARASIZ, Modern Makro Ekonominin Temelleri, 1.Baskı, Ezgi Yay., Bursa, 1997,s.139-141.

⁶³ İzzet AYDIN, Enflasyonla Mücadele Modelleri, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yay., İstanbul,1979,s.15.

Enflasyon tanımı üç değişik şekilde yapıldıktan sonra, enflasyon olgusunun daha geniş açıklığa kavuşması için, enflasyonun türleri değişik yönlerden incelenmiştir.

Enflasyon türleri üç değişik şekilde incelenmiştir. Bunlar;

- Sebepleri yönünden enflasyon,
- Enflasyonun hızı,
- Bekleyişler ve enflasyon, şeklindedir.

1.4.2. Sebepleri Yönünden Enflasyon

Sebepleri yönünden enflasyon, üç tür olarak incelenmektedir. Bunlar, Talep Enflasyonu, Maliyet Enflasyonu ve Yapısal Enflasyon olarak sıralanmıştır.

1.4.2.1. Talep Enflasyonu

Talep enflasyonunun açıklanmasında, cari fiyat seviyesinde toplam talebin toplam arzdan fazla olması esas alınmıştır. Toplam talebin artmasının üç nedeni vardır:

- Kamu harcamalarının tür ve nicelik olarak artması,
- İddihardaki ve bankalardaki ankeslerin ortaya çıkardığı özel tüketim harcamaları,
- Ödemeler dengesi fazlalarının doğurduğu gelirlerin artması.⁶⁴

Bu nedenlerle enflasyonun ortaya çıkabilmesi için, üretim kapasitesinin dorukta olması, stokların tükenmesi ve dış ticaret imkanlarının sınırlı olması gerekmektedir.⁶⁵

Miktar teorisinde ortaya konulduğu gibi ve biraz yumuşatılmış şekilde moneterist iktisatçıların savunduğu gibi, para miktarının artırılması da enflasyonu talep yönünden artıracaktır. Keynezyen teorisinin ortaya koyduğu, gelir ve harcama

⁶⁴ Tezer ÖCAL, a.g.e., s.603.

⁶⁵ Tezer ÖCAL, **Para Teorisi**, G.Ü. Yay. No:157, İ.İ.B.F. Yay. No: 53, Ankara, 1990, s.689.

akımlarının artması enflasyonu doğurur. Özellikle, kamu harcamalarının açık bütçeleri ortaya çıkarması ve bu açıkların vergi dışındaki gelirlerle finanse edilmesi enflasyonist etkiler yapar.⁶⁶

Talep enflasyonu; ekonomik yapılarda çok sık karşılaşılan enflasyon türüdür. Tüketicilere popülist politikalarla aktarılan paralarla olsun ya da para arzının genişlemesiyle olsun talep artar. Bu genişlemenin sonucunda fiyat yükselişleri olur ve enflasyon ortaya çıkar.

1.4.2.2.Maliyet Enflasyonu

Enflasyonun talepten bağımsız olarak, maliyetle de ortaya çıkması mümkündür. Böyle bir artış aşağıdaki sebeplerden kaynaklanmaktadır:

- Maliyet enflasyonu, ücretli çalışanların toplam gelirdeki paylarının ya da ücret düzeylerini artırmaları ile ortaya çıkabilir. Özellikle bu sendikaların güçlü olduğu ülkelerde mümkündür.

- İthal mallarının fiyatlarının artması maliyet enflasyonuna sebep olmaktadır. Özellikle, hammadde, makine ve teknoloji gibi dışarıdan ithal edilen faktörlerin fiyatlarının artışı doğrudan maliyet enflasyonuna sebep olmaktadır.

- Üretim maliyeti, uzun süreli kontrol edilen fiyatların serbest bırakılmasıyla artabilmektedir.⁶⁷

Maliyet enflasyonu, bu sebeplerin dışında dolaylı tüketim vergilerinin yüksek olması, kredi faiz oranlarının yüksek olması gibi sebeplerle de ortaya çıkmaktadır.⁶⁸

⁶⁶ Fevzi DEVRİM, *Maliye Politikası*, D.E.Ü. İ.İ.B.F. Yay. No: 4, İzmir 1983,s.147.

⁶⁷ Tezer ÖCAL, *İktisat*, s.603,604.

⁶⁸ Fevzi DEVRİM, a.g.e., s.148.

Maliyet enflasyonu firmaların üretim maliyetlerinin yüksek olmasını açıklamada ve fiyatları yüksek tutması nedeninin izahında kolaylık sağlar. Devletin KİT ürünlerinin fiyat ayarlamalarının yapmasında da maliyet enflasyonunun etkileri bulunmaktadır.

1.4.2.3. Yapısal Enflasyon

Enflasyon sadece arzdan veya sadece talepten kaynaklanmaz. Enflasyon piyasanın durumundan, ekonominin yapısından da kaynaklanmaktadır. Bu tür enflasyona özellikle eksik piyasalarda ortaya çıkan fiyat artışları önemli bir etkidir. Oligopol ve Monopol piyasalarda fiyatı firmalar belirlediğinden yüksek kâr marjları ile mal satmaları fiyatların hızlı artışına sağlamaktadır. Böylece enflasyon olgusu ortaya çıkmaktadır.⁶⁹

Ekonomide politik yapının çok etkili olması, yapısal enflasyonu ortaya koyan önemli bir faktördür. Politikacılar, fiyatların belirlenmesinde piyasa koşullarına dikkat etmeksizin, politik çıkarlarına maksimize edecek fiyatlar uygularlar. Sübvansiyonlar, tarım destekleme fiyatları gibi...

Ekonomide beklentiler ve tüketici davranışları fiyatlara tesir etmektedir. Sürekli fiyat artışları insanların beklentilerinin bu yönde olmasına sebep olmaktadır. Bu tür psikolojik faktörler piyasaya enflasyonun iyice yerleşmesine neden olur.⁷⁰

Yapısal enflasyon, piyasada bulunan arz ile talep unsurları, politik unsurlar, ekonomik sistem, istikrar politikaları ve halkın enflasyon beklentileri gibi birçok

⁶⁹ Özhan ULUATAM, Makro İktisat, 7.Baskı, Savaş Yayınları, Ankara 1993,s.407.

⁷⁰ Tezer ÖCAL, İktisat,s.605.

faktörden etkilendiği için karmaşık bir yapıdadır. Bu sebeple yapısal enflasyonunu tam olarak ne olduğu ortaya konulamamaktadır.

Enflasyon sadece sebepleri açısından incelenmemektedir. Belirli bir hızla artış oranını içerdiğinden hız bakımından da çeşitli türlerde incelenmiştir.

1.4.3. Enflasyonun Hızı

Enflasyon tek yönden incelenecek bir olgu değildir. Değişik enflasyon koalisyonları, değişik şekillerde izah edilmiştir. Enflasyon hız yönünden incelendiğinde üç türü mevcuttur. Bunlar;

- İlimli ya da Sürünen Enflasyon,
- Yüksek Oranlı Enflasyon,
- Hiperenflasyon, şeklindedir.

1.4.3.1. İlimli ya da Sürünen Enflasyon

Bu tür enflasyonda enflasyon oranı yıllık % 10 seviyesindedir. İlimli enflasyon dönemlerinde, görelî fiyatlar çizgilerinden ayrılmazlar. İnsan ellerinde para tutabilirler. Bu tür enflasyon oranında bekleyişler istikrarlıdır.⁷¹

İlimli enflasyon tipi piyasada mal sirkülasyonunun sağlanmasında ve ekonominin arz talep dengesinin sağlanmasında önemli fonksiyonları vardır. Bu tip enflasyon dönemlerinde enflasyon oranının korunması önemlidir. Enflasyon oranları sabit kalmadığı zaman yükselmekte ekonomi için tehlike arz etmektedir.

1.4.3.2. Yüksek Oranlı Enflasyon

Enflasyon rakamlarının iki ya da haneli olduğu durumdur. Bu enflasyon daha çok, Arjantin, Brezilya, Peru gibi, Latin Amerika ülkelerinde olduğundan Latin

⁷¹ İlker PARASIZ, *Modern Makro Ekonomi*, s.187.

tipi enflasyonda denilmektedir. Aynı zamanda bu enflasyon türü kronik enflasyon olarak ta adlandırılmaktadır.⁷²

Yüksek oranlı enflasyonda, kişiler gelir kayıplarını önlemek amacıyla ücret artışı talebinde bulunurlar. Bu durum enflasyonu artırıcı yönde etkiler. Enflasyon ücret artışlarının sağladığı refahın azalmasına sebep olur. Bu etkiyle kişiler yeniden ücret artışı talebinde bulunurlar. Böylece enflasyonun hızı artarak devam eder. Bu şekilde bir enflasyon helezonu oluşur.⁷³

Yüksek oranlı enflasyon döneminde kişiler, sözleşmelerini fiyat artışlarına veya yabancı bir paraya endeksler. Milli paraların değişim hızı fazla olur. Yatırımcılar daha çok, yüksek faiz oranlarında ödünç para vermekte, arsa ve konut satın almaktadır.⁷⁴

Yüksek oranlı enflasyon uzun süreli olarak devam ettiğinde açıklandığı gibi enflasyon helezonu oluşur. Bu durum piyasa da kronikleşen enflasyon yapısının sonucu olarak istikrarsızlığa sebep olmaktadır.

1.4.3.3. Hiperenflasyon

Hiperenflasyon, enflasyon oranlarının çok yüksek olduğu dönemdir. Bu tür enflasyon, kriz ve kaös durumlarda ortaya çıkmaktadır. En güncel olarak 1970'lerdeki Şili'de yaşanan enflasyon ve 1922-1923 yıllarında yaşanan enflasyon dönemleri hiperenflasyonun en meşhurlarıdır.⁷⁵

⁷² İlker PARASIZ, *Kriz Ekonomisi*, 2.Baskı, Ezgi Yay., Bursa, 1996, s.35.

⁷³ Sadun AREN, a.g.e., s.224.

⁷⁴ İlker PARASIZ, *Kriz Ekonomisi*, s.188.

⁷⁵ David BEGG, Stanley FİSCHER, Rudiger DORNBUSCH, *Economics*, Second Edition, Mc Graw Hill Book Co. Englaned, (tarihsiz), s.593.

Hiperenflasyon, Philips Cagan, tarafından aylık % 50'nin üstündeki fiyat artışları olarak adlandırılmıştır. Bu büyüklükteki enflasyon, dolaşımdaki parayı tahrip etmekte, yabancı paraların ya da yabancı parayla mevduat hesaplarının yerli paranın yerini almasına neden olmaktadır. Hiperenflasyonda büyük bütçe açıklarını finanse etme gereksinimi sonucu para arzında meydana gelen artışlar enflasyonu beslemektedir. Enflasyon oranı yükseldikçe toplanan vergilerin reel değerinde hızlı düşümlere neden olmaktadır. Bu durum, bütçe açıklarını artırmakta veya açığın artmaması için kamu harcamalarının azaltılması gerekmektedir. Eğer hükümet vergi toplayamayacak kadar zayıfsa, bütçe açıklarına karşı koyması mümkün olmayacaktır. Bu durum hiperenflasyonun yıkıcı etkisini göstermektedir.⁷⁶

Hiperenflasyon ekonomide sık görülen bir olgu değildir. Daha çok kriz dönemlerinde, savaş dönemlerinde ortaya çıkan bir olgudur. Bu enflasyon türü ekonomi için büyük istikrarsızlıklara yol açabilmektedir.

1.4.4. Bekleyişler ve Enflasyon

Enflasyonun olduğu ortamlarda enflasyonla ilgili olarak çeşitli bekleyişler ortaya çıkmaktadır. Bu bekleyişler çeşitli şekillerde ortaya çıkabilmektedir. Bazen de enflasyon beklenmedik sürprizler ortaya çıkmaktadır. Bu yönden enflasyon beklenen veya beklenmeyen enflasyon şeklinde incelenmiştir.

1.4.4.1. Beklenen Enflasyon

Enflasyon ortaya çıktıktan sonra artık ekonomik birimler enflasyonla ilgili çeşitli bekleyişler içine girerler. Para hızlı bir şekilde fakat beklenen oranda değer

⁷⁶ İker PARASIZ, Kriz Ekonomisi, s.13.

kaybederse, döviz kadar etkili olmaz. Böyle bir durumda insanlar ellerinde para tutmaktan kaçınırlar. Firmalar satıştan elde ettikleri gelirleri derhal ücret ve ortaklarına pay olarak öderler. Enflasyonun yüksek oranda olması beklentisi, insanları alternatif ödeme şekilleri bulmaya yöneltir. Beklenen enflasyon oranları, mübadelede çok genel duruma gelir. Bu durumda insanlar ekonomik aktivitelerini kullanırken rekabet avantajlarından çok, enflasyon etkisini azaltacak aktivitelere yatırım yaparlar. Beklenen enflasyon, enflasyon oranlarının yüksek olduğu yerlerde önemlidir.⁷⁷

Bekleyişlerle ilgili olarak çeşitli teorilerde ortaya konulmuştur. Bunlardan uyarılmış bekleyişler, enflasyonist bekleyişlerle ilgili tahminleri sadece geçmiş dönemlerin gerçekleşmiş enflasyon oranlarının sebep olduğu şeklinde açıklarken, rasyonel bekleyişler yaklaşımı, ekonomik birimlerin ileri düzeyde kantitatif tahmin yöntemleri bilmelerini zorunlu kıldığı kadar, tahmin için sağlanmasını ve yararlanmasını gerektirmektedir. Bu yaklaşımlar beklenen enflasyon olgusunu tam olarak açıklayamamıştır.⁷⁸

Beklenen enflasyon durumu, insanların enflasyon karşısındaki davranışlarını düzenleyen en önemli etkidir. Bütün işlemler enflasyonu dikkate alınarak yapıldığı için, enflasyonun kronikleşmesine sebep olmaktadır. Parasal değerlerdeki değişimler bekleyişleri sürekli desteklemektedir.

⁷⁷ Michael PARKIN, *Macro Economics*, Second Edition, Addison Wesley Publishing Co. Inc., U.S.A., 1994, s.368.

⁷⁸ Temel ERGUN, "*Bekleyişler ve Enflasyon*", D.E.Ü. İ.İ.B.F. Der., Cilt 4, Sayı 1-2, İzmir, 1989, s.110.

1.4.4.2. Beklenmeyen Enflasyon

Enflasyon oranları için insanların bekleyişleri her zaman istedikleri gibi olmaz. Bazen enflasyon oranları beklenmedik düzeylerde gerçekleşebilmektedir. Beklenmeyen enflasyon düşük enflasyon oranında bile problemdir. Beklenmeyen enflasyon refahı, borç verenler ve alanlar arasında, geliri, işveren ve işçiler arasında yeniden dağıtmaktadır. Enflasyondaki beklenmeyen bir artış, reel satın alma gücünü borç verenlerden, borç alanlara transfer eder. Beklenmeyen bir düşüş ise, kaynakları tam tersi yönde transfer eder. Enflasyondaki beklenmeyen bir artış ayrıca, reel maaşları düşürür, (reel maaşları), reel GSMH ve istihdamı artırır. Fakat enflasyondaki beklenmeyen düşüş ise reel maaşları ve reel geliri artırır. Sonuç olarak enflasyondaki beklenmeyen dalgalanmalar, reel GSMH 'da ve istihdamda ve işsizlikte dolayısıyla ekonomide dalgalanmalara sebep olur.⁷⁹

Beklenmeyen enflasyon, ekonomide önemli etkiler meydana getirebilir. Çünkü belirsizlikler insanların davranışını rasyonel olmaktan uzaklaştırır. Ekonomide istikrarın bozulması, gelir dağılımının bozulması gibi etkiler meydana getirebilir.

⁷⁹ Michael PARKİN, *Macro Economics*, s.368.

II. BÖLÜM

2. TÜRKİYE'DE KAMU HARCAMALARI VE ENFLASYON

Kamu harcamalarının artışı, devletin fonksiyonlarının genişlemesi sonucunda ve diğer faktörlerle tüm gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıkan önemli bir sorun olmuştur. Maliye politikası aracı olarak kullanılması da bu artışta etkili olmuştur. Türkiye'de sık olarak kullanılan kamu harcamalarının gelişiminin iyi analiz edilebilmesi, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin kamu harcamalarının analizi ile mümkün olabilecektir.

2.1. Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Kamu Harcamalarının Gelişimi

1930 Ekonomik bunalımı ve II. Dünya savaşı sonunda ülkelerin yeniden hem ekonomik yönden, hem de imar yönünden yeniden inşası ortaya çıkmıştır. Ekonominin yeniden inşasında Keynezyen iktisat politikaları etkili olmuştur. Bu politikaların gerektirdiği, açık bütçe uygulamaları ve ekonomiyi genişletici maliye politikaları tüm dünyada uygulanmıştır. Kamu harcamaları bu eğilimlerin etkisiyle sürekli biçimde artmıştır. Pigau, Wagner, Peacock ve Wiseman gibi birçok iktisatçı bu durumu çalışmalarında ortaya koymuştur.

Ülkelerin ekonomi politikalarının değişkenliğinden, tüm ülkelerde kamu harcamalarının aynı çerçevede değerlendirilmesi zor olmasına rağmen, genelde bir ölçü olarak kullanılan, kamu harcamalarının, GSMH'ya oranı veya GSYİH'ya oranı değerlendirmede önemli bir ölçü olarak kullanılmaktadır. Buna göre hazırlanan Tablo 3'de, OECD ülkelerinin kamu harcamalarının GSYİH'ya oranları gösterilmiştir.

Tablo 3'de 1970-1995 yılları arası beş yıllık olarak gösterilen kamu harcamaları, en düşük %17.6, en yüksek % 65.6 seviyesinde gerçekleşmiştir. Tüm ülkelerde 1970

yıldaki petrol şokunun etkisiyle azaltılmaya çalışılan kamu harcamalarının daha sonraki yıllarda artmaya başladığı ortaya çıkmaktadır.

Kamu harcamalarının GSYİH'ya oranları gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde %30'ların üzerinde gerçekleşmiştir. Yapılan çalışmalarda ortaya konulan sonuç, ister gelişmiş isterse gelişmekte olan ülkelerde olsun kamu harcamalarının artış eğiliminde olduğudur.⁸⁰

Tablo 3: OECD Ülkelerinin Kamu Harcamalarının GSYİH'ya Oranı

ÜLKELER	1970	1975	1980	1985	1990	1995
ABD	30.0	32.8	31.4	32.9	32.8	32.9
Avustralya	-	31.4	31.4	36.5	34.8	36.2
Avusturya	37.6	44.3	47.1	50.3	48.6	52.5
Finlandiya	30.0	37.6	38.1	43.8	45.4	57.9
Fransa	38.5	43.4	46.1	52.2	49.8	54.3
İrlanda	-	-	48.2	51.0	39.0	38.0
İtalya	33.0	41.5	42.1	51.2	53.6	52.7
Almanya	38.3	48.4	47.9	47.0	45.1	49.5
Yunanistan	-	27.9	30.4	42.9	48.2	47.4
Japonya	19.0	26.8	32.0	31.6	31.3	35.6
Kore	-	-	19.3	17.6	18.0	20.5
Hollanda	41.3	50.2	55.8	57.1	54.1	51.4
Norveç	34.9	39.8	43.9	41.5	49.7	47.6
Portekiz	19.8	28.5	23.6	40.9	41.9	46.0
İspanya	21.6	24.3	32.3	41.2	42.0	44.8
İsveç	42.8	48.4	60.1	63.3	59.1	65.6
İngiltere	36.7	44.4	43.0	44.0	39.9	43.0

Kaynak: National Accounts, OECD

Kamu harcamalarının Tablo 3'de yer alan ülkelerde artış sebeplerinde farklılıklar vardır. Gelişmekte olan ülkelerde sermaye teçhizatını oluşturmak, yatırımları artırmak gibi sebepleri olurken, gelişmiş ülkelerde sosyal harcamaların ve transfer harcamalarının artması sebep olmuştur. Sosyal harcamaların artması, bazı ülkelerde uygulanan refah iktisadi yönelimli politikaların olması, sonucunda da ortaya çıkmıştır.

⁸⁰ Mustafa SAKAL, "Kamu harcamalarının Hacminin Ölçülmesinin Gelişmiş ve Gelişmekte olan Ülkeler Açısından Değerlendirilmesi", D.E.Ü., İ.L.B.F. Der. ,Cilt:12, Sayı:1,1997, s.118.

Tablo 3'deki rakamlara göre, şu sonuçları çıkarmak mümkündür;

- Gelişmiş tüm ülkelerde kamu harcamalarının GSYİH'ya oranı %30'ların üzerindedir.
- Gelişmekte olan ülkelerin kamu harcamalarının GSYİH'ya oranı, gelişmiş ülkelere nazaran daha azdır.
- Genel olarak tüm ülkelerde kamu harcamaları artış içerisindedir.

Tablo 4: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Ekonomik Sınıflandırmaya Göre Kamu Harcamaları

ÜLKELER	1980			1990			1996		
	Cari H.	Yatırım H.	Transfer H.	Cari H.	Yatırım H.	Transfer H.	Cari H.	Yatırım H.	Transfer H.
Avustralya	52.5	8.0	39.5	46.6	6.2	47.2	45.3	4.8	49.9
Avusturya	38.0	8.8	52.4	36.9	6.6	56.5	36.3	5.4	58.3
Belçika	30.0	7.0	43.0	25.8	2.3	71.9	26.9	2.2	70.9
Kanada	47.4	6.6	46.0	42.5	5.3	52.2	40.5	4.8	44.7
Danimarka	40.9	6.1	47.0	42.7	3.4	53.9	40.3	3.2	59.5
Finlandiya	45.9	9.3	54.8	45.1	7.8	47.1	37.0	4.7	58.3
Fransa	38.6	6.9	54.5	35.2	6.9	57.9	34.5	5.5	60.0
Almanya	41.3	7.0	51.7	39.7	4.8	55.5	39.7	4.4	55.8
Yunanistan	53.6	-	46.4	43.0	-	57.0	35.8	-	64.2
İtalya	34.3	7.3	58.4	31.5	5.9	62.5	30.2	4.1	65.7
Japonya	30.6	19.1	50.3	28.2	15.7	56.1	26.8	18.4	54.8
Kore	60.4	23.5	16.1	55.8	26.6	17.6	49.2	25.3	25.5
Norveç	41.1	8.6	50.3	40.4	6.9	52.7	42.6	6.4	51.0
Hollanda	29.0	5.9	65.1	25.1	4.6	70.3	26.5	5.1	68.4
İsveç	47.0	6.9	46.1	44.8	4.9	50.3	40.1	4.1	55.8
İngiltere	48.1	5.5	46.4	48.3	5.5	46.2	47.8	4.1	48.1
ABD	51.0	5.6	43.4	48.1	4.9	47.0	46.0	0	54.0

Kaynak: National Accounts. OECD

Kamu harcamalarının sadece GSYİH'ya oranları artış veya hacim yönünden bilgi vermekle birlikte hangi kamu harcamalarının bu artışta payının ne olduğunu saptayabilmede yeterli değildir. Tablo 4'de kamu harcamalarının ekonomik sınıflandırmaya göre, payları gösterilmiştir.

Kamu harcamalarının ekonomik sınıflandırılmasının gösterildiği Tablo 4’de, cari harcamaların devletin tüketimi ve personel harcamalarını kapsamı dolayısıyla, yani yapısı gereği değişmediğini, bunun yanında yatırım harcamalarının giderek azaldığını ve gelişmekte olan ve özellikle gelişmiş ülkelerde transfer harcamalarının hızla arttığı ortaya çıkmaktadır.

Transfer harcamalarının bu şekilde artmasının sebebi, 1970’li yıllara kadar uygulanan genişleyici mali politikalarıdır. Özellikle açık bütçe uygulamalarıyla, ülkelerde, bu açıkların finansmanı içi borçlanma yöntemine başvurulmuş, bunların faiz ödemeleri transfer harcamalarının büyük bir bölümünü oluşturmuştur. Ayrıca siyasi iktidarların uyguladığı popülist politikalar sosyal harcamaların artmasının sonucu olarak ta, transfer harcamaları artmıştır.⁸¹

Tablo 3 ve Tablo 4’deki verilere göre, kamu harcamalarının gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerde sürekli biçimde arttığı ortaya çıkmaktadır. Özellikle harcamaların büyümesinden kaynaklanan bütçe açıklarının finansmanı sorunu ortaya çıkmıştır. Gelişmiş ülkelerde, kamu harcamalarının artışı genelde, borçlanmanın finansmanından kaynaklanan faiz ödemeleriyle, sosyal refahı artırıcı harcamaların olması dolayısıyla olurken, gelişmemiş ülkelerde, siyasal istikrarsızlıkların, kamu harcamalarının artışında etkili olduğu ortaya çıkmaktadır.⁸²

Gelişmiş ülkelerde, bütçe açıklarının finansmanında, borçlanma ve para emisyonu gibi, yaygın olarak kullanılması sonucunda, parasal genişleme, faiz ve kambiyo oranlarının artışı, ekonomik büyüme ve enflasyon gibi sonuçlar doğurmaktadır. Yine devletin sermaye piyasasından borçlanması, özel sektörü finansman güçlükleri içine

⁸¹ Sinan SÖNMEZ, a.g.e., s.31.

⁸² Mustafa SAKAL, a.g.m., s.120.

sokmuştur.(crowding out etkisi) Bu sebeple, devletin ve özel sektörün borçlanma maliyeti de artmıştır. Sonuç olarak, kaydi paranın genişlemesiyle, enflasyonist gibi, olumsuz etkilere sebep olurken, ekonomik büyüme gibi olumlu sonuçlarda meydana getirebilmektedir.

2.2. Türkiye’de Kamu Harcamalarının Gelişimi

Türkiye ekonomisinde kamu harcamaları, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki gibi, artış trendi içerisindedir. Özellikle, 1930’lu yıllardaki uygulamaya konulan devletçi ekonomi politikalarının etkisiyle artmaya başlayan, kamu harcamaları karma ekonomi politikalarının etkisiyle de artmaya devam etmiştir. Planlı ekonomi döneminde özel sektörün yönlendirilmesi ve iktisadi kalkınmanın sağlanması amacıyla kamu harcamaları artmıştır.⁸³

Türkiye’de kamu harcamaları ekonomik politikaların gerektirdiği şartlara göre farklı zamanlarda farklı amaçlara yönelik kullanılmıştır. Türkiye Cumhuriyetinin ilk yıllarında kamu harcamalarının GSMH içindeki payı, % 10 ile % 30 arasında değişmiş, 1924-1934 yılları arasında kamu harcamalarının GSMH içindeki payı % 17 olmuş, 1930 yılından sonra % 20 seviyelerine ulaşmıştır. 1945-1950 yılları arasında % 20 seviyesini korumuştur. 1954-1963 döneminde % 15 seviyelerine kadar düşmüş, sonraki dönemlerde % 20 seviyelerine yine çıkmıştır. 1970’li yıllarda genelde ortalama % 20 seviyelerinde olan kamu harcamalarının GSMH içindeki payı % 28’lere kadar çıkmıştır.⁸⁴

⁸³ İlhan ULUDAĞ, *Türkiye Ekonomisi*, M.Ü. Bankacılık ve Sigortacılık Ens., Yay., No:2, İstanbul 1990, s.273.

⁸⁴ S. Rıdvan KARLUK, *Türkiye Ekonomisi*, 4. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul, 1996, s. 92.

2.2.1.Kamu Harcamalarının Gelişimine Etki Eden Faktörler

Kamu harcamalarının gelişimine ekonomik politika uygulamalarının etkisiyle ve ekonomi politika anlayışının etkisinin birleşmesiyle pek çok sosyal ve ekonomik faktör etki etmiştir.

2.2.1.1 Devletin Ekonomiye Müdahalesi Ve Kamu Kesiminin Aşırı Büyüklüğü

Türk devlet geleneğinde, siyaset sürekli ekonomiye hakim olmuş ve ekonomiyi yönlendirmiştir. Devlet, birey üstü bir varlık olarak kabul edilmiş, bireysel davranışların bile devlet tarafından denetlenmesi ilke olarak kabul edilmiştir.⁸⁵Bu şekilde devletin denetimsiz kalması, kamu harcamalarını artırmıştır.

Türkiye’de devletin büyümesinde etkili olan faktörler aşağıdaki şekilde sıralanmıştır.⁸⁶

- Sanayileşme politikaları ve bu politikaların sonuçları olarak ortaya çıkan, alt yapı sorunları, işsizlik, konut sorunları, salık eğitim gibi sosyo-ekonomik sonuçlar doğuran olaylar,
- Politikacıların seçmenlerin oylarını avlamaya yönelik çalışmaların getirdiği ek yükler,
- Bürokrasinin statüsünü genişletmek amacı ile ortaya koyduğu davranışlar, bu davranışların sonuçları olarak kamu harcamalarının artması
- Kamu işletmelerindeki verimsizlik.

Devlet bürokrasisinde Türkiye’de önemli gelişmeler yaşanmıştır. Ülkemizdeki bakanlık sayısı 35’e kadar çıkmış, bakanlık sayısındaki artışa bağlı olarak çalışan

⁸⁵ Güneri AKALIN, “1994 İktisadi Buhranın, Maliye Politikamız Ve Yeniden Düzenlenmesi”, *Vergi Dünyası Der. Sayı:158*, Ekim 1994, s.4.

⁸⁶ Bilal ERYILMAZ, *Kamu Yönetimi*, 3. Baskı, İstanbul 1997, s.46-47.

personelin sayısında da sürekli artmıştır. Bu yeni ihdas edilen bakanlıklara ayrılan ödeneklerin artması, kamu harcamalarını sürekli artırmıştır.⁸⁷

Ülkemizde kamu personelinin artışı devletin büyümesinde en önemli faktörlerden birisidir. Devletin küçültülmesinin amaçlandığı, 1980 sonrası dönemde bile kamu personeli sayısı sürekli artmıştır.1976-1995 yılları kamu personelinin durumunun gösterildiği Tablo 5’de bu durum gösterilmiştir.

Tablo 5: 1976-1995 Yıllarında Türkiye’de Kamu Personeli Sayısı ve Artış Oranları

YILLAR	Personel Sayısı*	Yıllık Ortalama Artış(%)
1976	749.039	-
1977	815.241	8.84
1978	977.660	19.92
1979	1.103.031	12.82
1980	1.133.952	2.80
1981	1.137.120	0.28
1982	1.174.551	3.29
1983	1.187.117	1.07
1984	1.205.528	1.55
1985	1.240.078	2.87
1986	1.267.976	2.25
1987	1.300.637	2.58
1988	1.324.758	1.85
1989	1.328.217	0.26
1990	1.379.953	3.87
1991	1.400.868	1.54
1992	1.464.179	4.52
1993	1.516.836	3.60
1994	1.507.667	-0.60
1995	1.544.454	2.44

Kaynak: İstatistik Yıllığı (1923-1995), DİE

Türkiye’nin 1976 yılında 749.039 kişi olan kamu personeli, 1995 yılında 1.544.454 kişiye çıkmıştır. Özellikle, 1997 ve izleyen iki yılda hızlı bir Personel artışı olmuştur. Kamu çalışanlarının çoğunluğunun KİT’lerde çalıştırıldığı varsayılırsa, devletin bu şekilde büyüdüğü ve KİT sorunlarının arttığı söylenebilir. Ayrıca, kamu personeli

⁸⁷ Orhan ŞENER, a.g.e., s.42.

maaş ödemelerinin gösterildiği cari harcamalardaki artışların sebebini, bu faktörler oluşturduğunu saptanabilmektedir.

2.2.1.2. Nüfus artışlarının etkisi

Türkiye’de yaşanan hızlı nüfus artışı, kamu hizmetlerinin daha fazla yapılmasını gerektirdiğini, kamu harcamalarının artmasına sebep olmaktadır.⁸⁸ Türkiye nüfusunun 1950-1996 yılları arası durumu tablo 5 de gösterilmiştir.

Tablo 6: 1950-1996 Yılları Arası Türkiye Nüfusunun Değişimi

Yıllar	1950	1960	1970	1980	1985	1990	1995	1997
Nüfus	20.947.188	27.754.820	35.605.156	44.736.957	50.664.438	56.473.035	62.171.000	64.266.000

Kaynak: Temel Ekonomik Göstergeler (1950-1998), DPT.

Tablo 6 ‘de görüldüğü gibi ülkenin nüfusu 1950 yılında 20 milyon seviyesinde iken 3 kat artarak 64 milyon seviyesine ulaşmıştır. Bu da ülkemiz için yeni sosyal maliyetler oluşturduğundan kamu harcamalarının artışına etki etmiştir.

2.2.1.3. İktisat Politikalarının Değişkenliği

Ülkemizde bilindiği gibi, farklı dönemlerde farklı ekonomi politikaları uygulanmıştır. 1930’lu yıllardan sonra iktisadi kalkınmanın sağlanabilmesi için, *devletçi* ekonomi politikaları, Demokrat Parti döneminde uygulanmaya çalışılan *liberal* ekonomi anlayışına geçiş çalışmaları, *karma* ekonomi politikaları uygulamaları ile 24 Ocak

* Rakamlarda Türk Silahlı Kuvvetleri yoktur.

⁸⁸ Güneri AKALIN, a.g.e., s.6.

kararlarının uygulanmaya çalışıldığı 1980 sonrası, *liberal* ekonomi politikaları uygulamaları oluşturmuştur.

Kamu harcamaları bir mali politika aracı olarak, farklı ekonomi dönemlerinde, belirlenen politikalara uygun amaçlar için kullanılmaya çalışılmıştır. Devletçi politikalarının uygulandığı dönemde sanayileşme ve iktisadi kalkınma için,⁸⁹ karma ekonomi politikalarının uygulandığı dönemde, özel kesim için *yönlendirici*, ayrıca kamu kesimi için, *emredici* şekilde kullanılan mali politika araçlarından kamu harcamaları, hem hacim, hem de tür ve bileşim olarak artmıştır.⁹⁰

Dönemlere göre uygulanan, iktisat politikalarının bütçede meydana getirdiği harcamaya yönelik değişimler Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7: Türkiye'de Farklı İktisat Politikalarının Uygulandığı Dönemlerde Konsolide Bütçe Büyüklüğü(1924-1996)

Uygulanan İktisat Politikaları	Ko.B.H.'nın GSMH'ya Oranı (%)
1924-1929 Dönemi (Cumhuriyetin İlk Yılları)	13.1
1930-1949 Dönemi (Devletçilik Yılları)	20.0
1950-1959 Dönemi (Demokratik Parti Liberalizmi)	17.2
1960-1979 Dönemi (Karma Ekonomi Yılları)	22.1
1980-1989 Dönemi (Özal Liberalizmi)	22.9
1980-1996 Dönemi (1980 Sonrası Dönem)*	23.9

Kaynak: TÜSİAD, Optimal Devlet, s.39

Tablo 7'den, elde edilen bilgilere göre, Cumhuriyetin ilk yıllarında konsolide bütçe harcamalarının(Ko.B.H) büyüklüğü %13.1 dolayında gerçekleşmiştir. Devletçi ekonominin uygulanmaya başlandığı dönemde, %20'lere bu oran yükselmiştir. Liberal

⁸⁹ Yakup KEPENEK, Nurhan Yentürk, *Türkiye Ekonomisi*, 2.baskı, Remzi Kitapevi, İstanbul,1995, s.60.

⁹⁰ Naci B. MUTER, *Türkiye Ekonomisinde Mali Yapı*, 1. Baskı, Anadolu Matbaası, Manisa, 1989, s.46.

* Hesaplama tarafımızdan yapılmıştır.

iktisat politikalarının uygulanmaya başlandığı dönemde ise, %17.2 seviyesine inmiştir. Planlı dönemde uygulanan karma ekonomi felsefesine uygun olarak uygulanan, ithal-ikamesi politikaların uygulandığı dönemde ise % 22.1 seviyesindedir. 1980 sonrası dönemde, yeni ekonomi politikalarıyla devletin küçültülmesi amaçlanmasına rağmen, %23.9 seviyesinde gerçekleşmiştir.⁹¹

2.2.1.4.Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Etkisi

Türkiye’de özel sektörün sermaye gücünün yetersiz olması, büyük sermaye ve ileri teknoloji isteyen dallarda devletin müteşebbis olarak sahneye girmesi gereği ortaya çıkmıştır.⁹² Bu sebeple kurulan KİT’ler, zamanla devlete yük olmaya başlamıştır. Özellikle siyasal faktörler, kötü yönetim, verimsiz çalışma, teknolojik yeniliklere ayak uyduramama, öz sermayenin yetersiz kalması gibi sebeplerle, KİT’ler eski fonksiyonunu kaybetmiştir.

KİT’lerdeki genel bozulma, finansman dengesini de olumsuz etkilediğinden gelirler giderler karşısında yetersiz kalmış ve ortaya açıklar çıkmıştır. Bu durum son sekiz yılın rakamlarının yer aldığı Tablo 8’de net bir şekilde gözükmektedir.

Tablo 8: 1989-1996 KİT’leri Gelir- Gider Farkları

YILLAR	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Gelir- Gider Farkı	-4.195	-16.728	-23.584	-49.242	-69.311.	-73.395	-158.476	-12.129

Kaynak: Temel Ekonomik Göstergeler (1950-1998), DPT

⁹¹ TÜSİAD, *Optimal Devlet*, s.38.

⁹² Ahmet KILIÇBAY, *Türk Ekonomisi*, s.17.

1989-1996 dönemi boyunca KİT'lerin açıkları sadece 1996 yılında azalma göstermiştir. Bu açıkların finansman sorunu, kamu harcamalarını artış yönünde etkilediğinden, önemli bir mali dengesizlik olarak ortaya çıkmaktadır.⁹³

2.2.1.5. Yerel Yönetimlerin Etkileri

Türkiye'de yerel yönetimler, il özel idareleri, belediye ve köylerden meydana gelmektedir. Türkiye gibi merkezden yönetilen bir ülke için harcamalarının çoğunun merkez tarafından yapılmasına rağmen,⁹⁴ kamu harcamalarını özellikle açıkların oluşturduğu etki sebebiyle artırmaktadır. Türkiye'deki yerel yönetimlerin gelir gider farkları Tablo 9'da gösterilmiştir.

Tablo 9: 1980-1996 Dönemi Mahalli İdarelerin Gelir –Gider Farkları

YILLAR	Gelir-Gider Farkı	YILLAR	Gelir-Gider Farkı
1980	-16	1989	-475
1981	-	1990	-160
1982	3	1991	-1.731
1983	-4	1992	-8.676
1984	20	1993	-14.355
1985	39	1994	-15.868
1986	-136	1995	-16.771
1987	-344	1996	-52.983
1988	-467		

Kaynak: Temel Ekonomik Göstergeler(1950-1998),DPT

Yerel yönetimler, kamu harcamalarından tam olarak yararlanamamasına rağmen, harcamaların artmış, özellikle 1986 yılından itibaren sürekli Gelir-Gider farkı, giderler lehine geliştiği Tablo 9'dan anlaşılmaktadır. Gelir-Gider farkı, 1985 yılında, gelirler lehine fazla verirken, bu yıldan itibaren bu fark giderler lehine değişmiştir. Bu fark 52.983. milyar TL olarak, 1996 yılında gerçekleşmiştir. Bu durum devletin büyümesine

⁹³ Güneri AKALIN, a.g.m., s.6.

⁹⁴ İzzettin ÖNDER ve Diğ., a.g.e., s.31-32.

düşünüldüğünden, hiçbir zaman mali ve ekonomik bir güç merkezi olmamıştır. Böyle bir durumun ortaya çıkmasına siyasiler sıcak bakmamışlardır.⁹⁶ Bu sebeple, yerel yönetimlerin vergi gelirlerinin artırlamayacağı ve harcamaların sürekli artacağından ve harcamaların merkezden finanse edilmesi gerekeceğinden, bütçeye ek yükler meydana getirecektir.

2.2.1.6.Maliye Politikasında Keynes'ci Politika Uygulamaları ve Refah İktisadı Yaklaşımların Etkisi

Türkiye'de maliye politikalarına hakim düşünce olan, Keynezyen iktisat politikası anlayışı etkisiyle, kamu personelinin hazineci ve devletçi politikalar uyguladığı bir gerçektir. Özel sektör ve piyasa ekonomisi karşıtı olan ve tüm Cumhuriyet dönemi boyunca uygulanan hazineci ve devletçi politikalar ekonomik yozlaşmanın ve kamu harcamalarının savurgan bir şekilde uygulanmasına sebep olmuştur.⁹⁷

Keynezyen iktisadın temel öğretisi, para arzındaki daralmanın talep düzeyini olumsuz etkilediğini ve bu olumsuzluğun giderilmesi için, devletin yatırım

⁹⁵ İzzettin ÖNDER ve diğ., a.g.e., s.47.

⁹⁶ Bilal ERYILMAZ, a.g.e., s.173.

⁹⁷ Güneri AKALIN, a.g.m., s.7.

harcamalarının ve tüketim harcamalarının efektif talebi artırabilir. Devletin müdahalesi ile ekonomide karşılaşılan güçlüklerin çözümlenebileceği öne sürülmüştür. Keynes'in teorisiyle devletin ekonomiye müdahalesi teorik doktriner bir uygulama alanı bulmuştur.⁹⁸

Türkiye'de Keynezyen politikalarının etkisiyle devletin büyüdüğü kamu personelinin artışının gösterildiği Tablo 5'de ve KoBH artışının gösterildiği Tablo 7'de bu durum harcamaların sürekli artmış, kamu gelirleri bu artışı finanse edemediği için, kamusal açıklar ve borçlanma ortaya çıkmıştır.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ekonomik refahın sağlanarak, işsizliğin önlenmesi, ücret gelirlerinin artırılması ve gelir dağılımında adaletin sağlanması, hükümetlerin 1940'lı yıllarda en önemli ekonomi politikalarıydı. KİT'lerle ekonomik hayata motor gücü oluşturmak, kamu harcamalarıyla ve vergilerle ekonomik refahın ve gelir dağılımının sağlanması amaçlanmıştır.⁹⁹

Refah devleti anlayışı sonuç olarak, devletin büyümesine neden olmaktadır. Devletin büyümesi ise, ciddi ekonomik ve siyasal sorunların kaynağı teşkil eder. Refah devleti anlayışı, toplumun çalışma arzusunu engeller, toplam tasarruf üzerinde olumsuz etkileri olmakta ve sosyal refahın maliyetlerinin finansmanında güçlükler ortaya çıkmaktadır.¹⁰⁰

Türkiye'de gelir dağılımının sağlanması ve toplumun talep seviyesinin artırılmasına yönelik maliye politikaları daha çok istikrarın sağlanması yönünde kullanılmaya çalışılmıştır. Fakat, bu çalışmalar kamu harcamalarının artmasına sebep

⁹⁸ İsmail MAZGİT, "Kapitalizmde Yeniden Yapılanma Müdehalacilik- Liberalizm Döngüsü", D.E.Ü.,İ:İ.B.F: Der., Cilt:8,Sayı:1,1993, s.160.

⁹⁹ Ahmet KILIÇBAY, Politika ve Ekonomi, T. İş Bankası Yay., Ankara, 1994, s.109.

¹⁰⁰ TUSIAD, Optimal Devlet, s.75-76.

olmuştur. Yine sosyal refahı artırma mekanizmalarından birisi olan, transfer harcamaları, Türkiye’de kullanıldığı zaman, borçlanmaya sebep olmuş ve bu harcamaların finansmanı bütçeye ek yükler getirmiş, sosyal refahın artırılmasına yönelik politikalar, genelde, bu sebeple başarısız olmuş ve hem devlete hem de topluma ek yükler getirmiştir.

2.2.1.7. Ekonomik Bunalımların Etkileri

Bunalım, uluslararası seviyede olduğu gibi, bir ülkede genel olarak ya da ekonomik alanda, kısmi olarak bir sektörde olabildiği gibi, belirli bir dönemde karşılaşılan rahatsızlık, istikrarsızlık, dengesizlik performans düşmesi gibi , nispi bir durumu ifade etmektedir.¹⁰¹

Bilindiği gibi, 1930 Ekonomi Buhranı ve II. Dünya Savaşı, Türkiye ekonomisini de, olumsuz etkilemiştir. Türk ekonomisi 1970’li yıllarda Türkiye’nin ekonomisi de olumsuz etkilenmiştir. 1970’li yıllarda ortaya çıkan petrol kaynaklı ekonomik bunalımdan da etkilenmiştir. 1970’li yıllarda ortaya çıkan bunalım kamu harcamalarını artırmış ve dış açıklar arttırmıştır. Ayrıca, yaşanan siyasi bunalım kamu maliyesinde uygulanan politikaların verimliliğini de, etkilemiştir.¹⁰²

Türkiye, 1980’li yıllara başladığında aşağıdaki ekonomik bunalım göstergeleri ortaya çıkmıştır,¹⁰³

- Enflasyon gittikçe hızlanmış,
- Döviz darboğazı yaşanmaya başlamış,

¹⁰¹ Hasan OLALI, “Türk Ekonomisinin Bunalımdan Kalkınma Dönemine Geçişi ve Yeni Bir Planlama Anlayışı”, D.E.Ü.,İ.İ.B.F. Der. Yıl:1, Sayı 1-2, İzmir, Ağustos 1983, s.6.

¹⁰² Yakup KEPENEK, Nurhan YENTÜRK, a.g.e., s.472.

¹⁰³ Hasan OLALI, a.g.m., s.11.

- Devletin ekonomiye müdahalesi artmış, buna rağmen arz-talep dengesizliği daha belirgin duruma gelmiş, yokluk, kıtlık ve çift fiyat mekanizması yaygınlaşmış,
- Yatırımlar azalmıştır.

Türk ekonomisinde yaşanan en son bunalım, 5 Nisan 1994 öncesi yaşanandır. Bu bunalıma sebep olan, dış ticaret açıkları ve kamu kesimi borçlanma gereği(KKBG)dir. KKBG, beş konudaki açıkların birleşmesiyle ortaya çıkmıştır,¹⁰⁴

- Konsolide bütçe açığı,
- KİT açıkları,
- Fon açıkları,
- Mahalli idarelerin bütçe açıkları,
- Sosyal güvenlik kuruluşları açıkları.

1991-1994 döneminde kamu harcamalarının GSMH'ya oranı yaklaşık %22 seviyesinde gerçekleşmiş ve bunalıma yol açan ana faktör olmuştur. Yine aynı dönemde konsolide bütçe açıklarının GSMH'ya oranı %5 seviyelerinde olmuştur. Bunalım dönemleri, Türk ekonomisinde, her zaman mali dengesizliğe yol açabilmektedir.

2.2.1.8.Enflasyonun Etkisi

Bilindiği gibi, enflasyon paranın satın alma gücünde ve reel değerinde azalmalara sebep olmaktadır. Bu azalışlarla devletin cari harcamalarının ve yatırım harcamalarının değerini düşürdüğü için, kamu harcamaları daha çok artacaktır.

¹⁰⁴ Güneri AKALIN, a.g.m., s.3.

Enflasyon, nominal kamu harcamalarını artırıcı ve vergi hasılatını ise, gecikmeli olarak, artırıcı yönde etki yapar. Bu sebeple, kamu açıkları, sürekli enflasyon tarafından beslenir.¹⁰⁵

Türkiye’de enflasyon sorunu sürekli yaşanmıştır. Bu soruna sebep olan anlayış, enflasyon dolayısıyla, para değerindeki düşme, harcamalar daha çok yapılmasını gerektirmesine rağmen, talebin artmasına etki edebileceği için, daha az artmıştır. Kamu harcamalarının finansmanında borçlanmaya başvurulması, enflasyonun verdiği, imkanlarla reel borçluluğun azaltılması amaçlanmıştır, bu da hem borçlanmanın hem de harcamaların artmasına sebep olmuştur.¹⁰⁶

1970-1990 yılları arasında, Türk ekonomisindeki enflasyonun kamu harcamalarını rakamsal olarak artırdığı ve kamu harcamalarının enflasyona kısa sürede uyum sağladığı ortaya çıkmıştır. Kamu harcamalarını artıran ana faktörlerden birisi de, enflasyon olduğu belirtilmiştir. Kamu Gelirleri ise, daha sonra tahsil edildiğinden enflasyona uyumu daha zor olmaktadır. Bu da kamu açıklarının artmasına sebep olmaktadır.¹⁰⁷ Kamu açıklarının finansmanı ile para arzının artırılmasında, kamu harcamalarını şişireceğinden enflasyon ve kamu harcamaları arasında bir helezon ortaya çıkabilmektedir.

¹⁰⁵ İzzettin ÖNDER, Hülya KIRMANOĞLU, “Kamu Açıklarının Tanımlanması ve Ölçümü ve Etkileri”, X. Türkiye Maliye Sempozyumu, 14-18 Mayıs 1994, Kamu Kesimi Finansman Açıkları, İstanbul, 1996, s.43.

¹⁰⁶ Nurcan AKTÜRK, “Kamu Finansmanı ve Borç Yönetimi”, B.Ü. Ekonomi ve İdari Bilimler Fakültesi Der., Cilt: 4, Sayı:2, İstanbul 1990, s.249.

¹⁰⁷ Erdinç ÖZSELÇUK, “Enflasyonun Kaynakları ve Kısa Dönem Enflasyon Modeli”, 3. İzmir İktisat Kongresi Tebliğleri, DPT Yay., Ankara 1993, s.177.

2.2.1. 9.Diğer Faktörler

Türkiye’de geleneksel bütçe sistemi, 1973 yılında “Program Bütçe Sistemi”nin uygulamasıyla değiştirilmiştir. Bütçenin uygulamaları bu sisteme geçilmesinden sonra, kamu ekonomisini yönlendirme imkanı vermiştir. Bu yöntemde kamu harcamalarının “neden?”, “niçin?”, “hangi amaçla?” yapıldığı üzerinde durulmuştur. Kamu harcamaları, ekonomik kalkınma için ve ekonomik istikrar için, bu düzenlemeden sonra kullanılmış, bu sebeple kamu harcamaları artmıştır. Bu düzenlemeye geçilmesinin sebeplerinin birisi de devlet bütçesinin genişlemesi, özellikle de cari harcamaların artmasıdır.¹⁰⁸

1980’li yıllardan sonra ortaya çıkan fonlar sürekli artmış ve bütçe dışına çıkarılmıştır. Kamu hizmetlerinin hızlandırılması amacıyla yapılan fon uygulaması zamanla keyfi bir hale gelmiş ve savurganlığı artırmıştır. Kamu harcamalarının artmasına sebep olarak bütçe dengesini önemli ölçüde bozmuştur.¹⁰⁹

Vergi gelirlerinin yetersiz kalması sonucunda kamu harcamalarının finansmanı borçlanma yoluyla yerine getirilmektedir. Türkiye’de son dönemde borçlanma giderek artmaktadır. Alınan borçların faiz ödemeleri, transfer harcamalarının önemli bir kısmını oluşturmaktadır.¹¹⁰

Vakıf üniversitelerine yapılan yardımlar, siyasi partilere yapılan yardımlar, hazine yardımları, sübvansiyonlar, kamu bankalarındaki savurganlıklar ve yaygın kamu yolsuzlukları bütçe harcamalarının artmasına önemli ölçüde etki etmektedir.

¹⁰⁸ Gülay COŞKUN, *Devlet Bütçesi, Türk Bütçe Sistemi*, 3. Baskı, Turhan Kitapevi, Ankara, 1991, s.133-134.

¹⁰⁹ Orhan ŞENER, a.g.e., s.43.

¹¹⁰ İlhan ULUDAĞ, a.g.e., s.312.

2.2.2. 1980-1996 Döneminde Kamu Harcamaları Politikaları

Türk ekonomisinde 1980-1996 dönemi kendine has özellikleri olan bir dönemdir. Bu dönem, 24 Ocak 1980 tarihinde alınan bir dizi ekonomik istikrar kararlarının uygulanmaya çalışılması şeklinde geçmiştir. 24 Ocak 1980 tarihinde alınan kararlar :

- Enflasyonu yavaşlatmak, fiyat istikrarını sağlamak ve enflasyonun devlet sektöründen kaynaklanan tesirlerini yumuşatmak, hafifletmek,
- Üretim çarkını harekete geçirmek, bunun içinde döviz enerji ve ona bağlı ve bağlı olmayan öteki girdilerin arzını artırmak,
- Ekonominin döviz kazanma gücünü harekete geçirmek için, ihracatı hızla teşvik etmek ve öteki döviz kazanan aktiviteleri güçlendirmek,
- Zorunlu ithalat dışında döviz harcamalarını minimum düzeye indirmek,
- Serbest teşebbüs gücüne destek olarak kıtlıkları azaltmak ve bu yoldan da arz ve talep dengesini sağlamada tesirli olmak, piyasa mekanizmasını işletmek,
- Yeni tasarruf, faiz, kambiyo politikalarını uygulamak, şeklindedir.¹¹¹

24 Ocak kararlarından sonuç olarak, piyasanın hakim olduğu bir ekonomi ve ihracata yönelik sanayi stratejilerinin benimsendiği ortaya çıkmaktadır. Ekonomik düzenin bu dönem ki durumu belirlenen hedefleri gerçekleştirme yolunda geçmiştir. En önemli hedef de 1970'li yılların sonunda ortaya çıkan yüksek enflasyonla mücadeledir.

¹¹¹ Ahmet KILIÇBAY, *Türk Ekonomisi*, s.164.

Ekonomik istikrarın sağlanması için seçilen hedefler Ortodoks İstikrar Politikaları çerçevesinde olmuştur. Bu dönemdeki Ortodoks İstikrar Politikalarının genel olarak kullandığı üç adet istikrar aracı bulunmaktadır. Bu araçlar, mali uyum, parasal disiplin ve döviz kuru olarak saptanmıştır. Kullanılan Ortodoks Politikaları ile enflasyonla mücadele, dış ticaret dengesi açıklarının kapanması gibi hedefler gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.¹¹²

1980-1996 döneminde enflasyon oranları dönemin ilk yıllarında 1981-1983 yıllarında düşük seviyede gerçekleşmiştir. Bilindiği gibi 1983 yılından itibaren demokratik rejime geçilmiştir. Bu yıldan sonra 24 Ocak kararlarına uyulmaya çalışılmasına rağmen enflasyon oranları yüksek seviyelerde gerçekleşmiştir.

1980-1996 döneminde uygulanan kamu harcamaları politikalarında da Ortodoks politikaların etkileri bulunmaktadır. Ortodoks istikrar politikalarının amaçları, para arzının büyüme oranının kısıtlanmasını, yüksek faiz oranları için piyasa mekanizmasına güvenilmesini, kamu harcamalarının kısıtlanması ve vergi miktarının artırılmasını içermektedir.¹¹³

1980-1996 döneminde sayılan amaçlara göre, maliye politikaları, para politikaları uygulamalarının yanında sönük kalsa da, özellikle 1990'lı yıllarda önemli bir konuma ulaşmıştır. Maliye politikaları araçlarından vergi politikalarının uygulanmasında siyasal güçlüklerin etkisiyle, tamamen kamu harcamalarına yönelik politikalar uygulanmıştır. Bu

¹¹² Cevat GERNİ, "Türkiye'de 1980-1990 Döneminde Uygulanan İstikrar Politikaları Üzerine Bir Uygulama", 3. İzmir İktisat Kongresi Tebliği, DPT Yay, Ankara, 1993, s.85-86.

¹¹³ İlker PARASIZ, *Kriz Ekonomisi*, s.74.

dönemde kamu harcamalarının azaltılmasında, kronik enflasyonla mücadelede önemli bir araç olarak kullanılmaya çalışılmıştır.¹¹⁴

Enflasyonla mücadelede kamu harcamaları ;

- Kamu harcamalarının vergi hasılatında değişiklik yapılmadan azaltılması,
- Kamu harcamalarının kısılarak vergi hasılatının artırılması şeklindeki uygulamalar, genel kabul edilmiş bir görüştür.¹¹⁵

Kamu harcamalarının büyüklüğünü ölçmede kullanılan, kamu harcamalarının GSMH'ya oranı, 1980-1996 döneminde belirli bir artış göstermiştir. Bu durum dönemde istikrarı sağlamak için kamu harcamalarının kısılması yönündeki hedeflerin gerçekleştirilmediğini göstermektedir. 1990 sonrası kamu harcamalarındaki artış daha da hızlanmıştır. Tablo 3'de kamu harcamalarının artış oranları bu durumu göstermektedir.

Kamu harcama politikalarının 1980-1996 döneminde belirlenen hedeflere göre başarısız olmasının sebepleri çeşitlidir. Bu sebepler :

- Kamu harcamalarının kısılması amacı, artan devlet faaliyetlerinin gerektirdiği harcamaların artması ile çatışması,
- Kamu harcamalarının değişken ve seyyal olmayışı, konjoktüre göre uygulanmasını güçlüğü,

¹¹⁴ Ramazan GÖKBUNAR, Özcan ERDOĞAN, "Türkiye'de 1980 Sonrası Dönemde İktisat Politikaları İçerisinde Maliye Politikalarının Nisbi Önemi ve Uyum Sorunu" , XI. Türkiye Maliye Sempozyumu, 4-8 Mayıs 1995, Salamis Bay Otel, Gazi Magosa, K.K.T.C., D.E.Ü.İ.İ.B.F. Maliye Bölümü, İzmir, 1997, s.207.

¹¹⁵ İsmail TÜRK, a.g.e., s.107.

•Enflasyon olan ortamlarda halkın beklentisini sürekli enflasyonun artacağı yönünde besler. Bu yüzden kamu harcamalarının kısıtlanmasının halk tarafından istenmemesi,

•Siyasal saiklerin kamu harcamalarını artırması, şeklinde sıralanmıştır.¹¹⁶

Genel olarak kamu harcamaları politikaları, enflasyonist etkileri yok etmek için 1980-1996 döneminde azaltılması yönünde olmuştur. Bu politikaların başarılı olmadığı kamu harcamalarının artış oranının yüksek olması ve enflasyon oranlarının yüksek olmasından anlaşılmaktadır

2.2.3. 1980-1996 Döneminde Türkiye’de Kamu Harcamaları

1980 sonrası dönemde Türkiye’de kamu harcamaları belirlenen hedefler doğrultusunda kısılmaya çalışılmıştır. Bunun sebebi enflasyonla mücadele de kamu harcamalarının kısılarak toplam talebi azaltıcı uygulamalar yapma hedefidir.¹¹⁷

Kamu harcamaları, incelenirken esas alınan konsolide bütçe harcamaları(KoBH) olmuştur. Konsolide bütçe harcamaları, genel ve katma bütçe harcamalarından oluşmaktadır. Toplam kamu harcamaları içerisinde de en büyük bölümü konsolide bütçe harcamaları oluşturmaktadır. Konsolide bütçe harcamaları, kamu harcamaları içindeki en büyük bölümü oluşturması ve belirli bir zaman serisinde incelenmesi, tüm kamu harcamaları için temel bir göstergedir.

Kamu harcamaları artış bakımından değerlendirildiğinde, 1981-1983 yıllarında askeri darbenin sağladığı siyasi düzenin de etkisiyle azaldığı görülmektedir. Fakat yeniden

¹¹⁶ Fevzi DEVRİM, *Maliye Politikası*, s.168-169.

¹¹⁷ Yakup KEPENEK, *Türkiye Ekonomisi*, 5. Baskı, Verso Yayıncılık, Ankara, 1990, s.196.

siyasi hareketlenmenin başlaması ile artan bu oran % 60'lara çıkmıştır. 1980-1990 döneminde kamu harcamaları ortalama % 50 civarında artmıştır.

Tablo 10: 1980-1996 Dönemi Konsolide Bütçe Harcamaları, Artış Oranları ve GSMH'ya Oranı

Yıllar	Kon. Büt. Har. (Milyar TL)	Kon. Büt. Har. Artış Oranı (%)	GSMH* (Milyar TL)	Kon. Büt. Har. / GSMH (%)
1980	1.078.	80.6	5.303,0	20.33
1981	1.516	40.6	8.023,7	18.89
1982	1.602	05.4	10.611,9	15.09
1983	2.613	63.1	13.933,0	18.75
1984	3.784	44.8	22.167,7	17.07
1985	5.313	40.4	35.350,3	15.03
1986	8.165	53.6	51.184,8	15.95
1987	12.696	55.4	75.019,4	16.92
1988	21.006	65.4	129.175,1	16.26
1989	38.051	81.1	230.369,9	16.52
1990	67.193	76.6	397.177,5	16.52
1991	130.263	93.9	634.392,8	20.53
1992	221.658	70.2	1.103.604,9	20.08
1993	489.249	120.7	1.997.322,6	24.29
1994	897.296	83.4	3.887.903,9	23.08
1995	1.710.646	90.6	7.644.206,0	21.78
1996	3.940.162	130.3	15.125.091,7	26.31
Ortalama		70.3		19.05

Kaynak : D.P.T. Temel Ekonomik Göstergeler (1950-1998)

Bu artış rakamsal olarak değerlendirildiğinde çok gözükse bile, enflasyonun da dikkate alınması ile fazla değildir. Kamu harcamalarının artış oranları açısından incelenmesinde kısmen de olsa ekonomide belirlenen hedeflere yaklaşıldığı görülmektedir. 1990-1996 yılları arasında yaklaşık artış oranı % 98 seviyesinde olmuştur.

1991 yılında Körfez Savaşının getirdiği olumsuz etkiler ve seçimlerin getirdiği etkiler bu dönemde kamu harcamalarını artırıcı bir tesir yapmıştır. İlk on yıla göre yaklaşık % 43 seviyesinde fazla bir artış söz konusu olmuştur.

Kamu harcamalarının GSMH içindeki payı açısından değerlendirildiğinde, 1980-1990 döneminde yaklaşık % 17 olmuştur. Bu oran Türkiye'nin 1980 sonrası ekonomik hedefleri açısından iyi bir orandır. Bu dönemde kamu harcamaları GSMH içindeki payı düşüktür. 1991-1996 döneminde bu oran yaklaşık % 23 seviyesindedir. Bu dönemde kamu harcamalarının payı artmıştır. 1980-1996 döneminde kamu harcamalarının GSMH içindeki payı ortalama % 19.05 oranında olmuştur. Bu oran OECD ülkelerinden az olduğu gibi, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere göre de düşüktür.¹¹⁸

Kamu harcamalarının ekonomik sınıflandırmaya göre ayrıntılı olarak incelenmesi, Türkiye'deki kamu harcamaları hakkında daha detaylı bilgi vereceğinden, cari, yatırım ve transfer harcamaları 1980-1996 dönemi için ayrıntılı olarak incelenmiştir.

2.2.3.1. Cari Harcamalar

Cari harcamalar, kamu tüketimini ifade eden harcamalardır. Personel maaşları ile devletin doğrudan tüketime yönelik mal ve hizmet satın almak için yaptığı harcamaları kapsamaktadır. Türkiye'de 1964 yılından beri kamu harcamaları, cari, yatırım ve transfer harcamaları şeklinde de belirlenmektedir. Kamu harcamaları içerisinde, cari harcamaların durumu 1980-1996 dönemi için Tablo 11'de gösterilmiştir.

Tablo 11'de cari harcamalar, cari harcamalar artış oranları, cari harcamaların kamu harcamaları içerisindeki payı ve cari harcamaların GSMH içindeki payı gösterilmektedir. Cari harcamalar Türkiye'de sürekli bir şekilde artmıştır. 1980 öncesinde de cari harcamaların sürekli arttığı yapılan çalışmalarda ortaya konmuştur.¹¹⁹ 1980-1996 döneminde cari harcamalar ortalama %67,3 oranında artış göstermiştir.

¹¹⁸ Mustafa Sakal, a.g.m., s.118,119.

¹¹⁹ Beyhan Ataç, Engin Ataç, "Türkiye'de 1964-1991 Döneminde Ekonomik Açından Kamu Harcamaları Bileşiminin Analizi", 3.İzmir İktisat Kongresi Tebliğleri, DPT yay,Ankara, s.38.

1980'li yılların başlarındaki belirlenen hedefler çerçevesinde cari harcamalarda belirli bir azalma gözlemlenmektedir. Fakat sonraki yıllarda artış vardır. Özellikle personel harcamalarının, cari harcamalar içindeki payı fazladır. Cari harcamaların kısılması ekonomi için faydalı görülmediğinden, Türk ekonomisinde de bu artış yeterli görülmemiştir.¹²⁰

Tablo 11 : 1980-1996 Dönemi Cari Harcamalar

Yıllar	Cari Harcamalar (Milyar TL)	Cari Harcamalar Artış Oranı(%)	Cari H/KoBHL.(%)	Cari H./GSMH (%)
1980	495	89.3	45.9	09.33
1981	638	29.1	42.1	07.95
1982	720	12.8	45.0	06.79
1983	1.068	48.3	40.9	07.67
1984	1.490	39.5	39.4	06.72
1985	2.095	40.6	37.4	05.93
1986	3.051	45.6	38.2	05.96
1987	4.851	58.9	37.5	06.47
1988	7.868	62.2	46.8	06.09
1989	17.797	126.2	52.8	07.73
1990	35.464	99.3	50.5	08.93
1991	65.891	85.8	56.1	10.38
1992	121.441	88.9	45.1	11.28
1993	221.447	77.9	41.1	11.09
1994	368.902	66.6	37.7	09.49
1995	644.149	74.6	32.6	08.20
1996	1.282.719	99.1	32.5	08.56
Ortalama		67.3		08.10

Kaynak : D.P.T. Temel Ekonomik Göstergeler (1950-1998),DPT

Cari harcamalar GSMH yüzdesi olarak incelendiğinde fazla dalgalı bir şekilde olmamıştır. İncelenen dönemde bu oran ortalama %8.1 seviyesindedir. 1982-1988 döneminde bu oran % 6 seviyesinde tutulmuştur. Daha sonraki dönemlerde ise, artmaya başlamıştır. En büyük artış, 1991-1993 döneminde olmuş ve bu oran % 10 seviyesinde gerçekleşmiştir. Daha sonraki üç yılda ise eski seviyesine düşmüştür.

¹²⁰ İzzettin ÖNDER ve diğ., Türkiye'de Kamu Maliyesi Finansal Yapı ve Politikalar, 1. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1993, s.29.

Türkiye’de cari harcamaların GSMH içindeki paylarına bakarak, cari harcamaların 1980 yılında belirlenen hedeflere uygun artış gösterdiği belirtilebilmektedir.

2.2.3.2.Yatırım Harcamaları

Yatırım harcamaları bir ülkenin verimliliğini artırmaya yönelik harcamaları kapsar. Ülkelerde kalkınma için gerekli olan sermaye birikimi üzerinde doğrudan etkili harcamalardır. 1980’li yıllara kadar Türk ekonomisinde de sürekli bir şekilde önemini korumuştur. 1980’e kadar yatırım harcamaları kamu harcamaları içinde %20 seviyesinde bir paya sahip olmuştur. Yine aynı dönemde GSMH içindeki payı % 5’lik bir ortalamayı yakalamıştır.¹²¹1980-1996 dönemine ilişkin rakamlar ve hesaplamalar Tablo 12’te gösterilmiştir.

1980-1996 döneminde kamu harcamaları içinde en az olanı yatırım harcamaları olmuştur. Bu dönemde diğer harcamalara göre yatırım harcamaları, konsolide kamu harcamaları içindeki payı bakımından, artış oranı bakımından ve GSMH içindeki payı bakımından azalmıştır.

1980-1996 döneminde yatırım harcamaları artış oranı, ortalama % 60.7 seviyesindedir. Artış oranı çok dalgalı bir seyir takip etmiştir. Bunun sebebini 1980’li yılların ortasında önemli altyapı harcamalarının bütçe dışı fonlara alınması ve 1993 yılında tekrar önemli yatırım harcamalarını kapsayan 63 adet fonun bütçe kapsamına alınmasının etkili olduğu tespit edilmiştir.¹²² İncelenen dönem içinde 1987 yılında çok önemli bir düşüş olmuştur. Ayrıca 1994 yılında da ekonomik krizin etkisi ile bir önceki yılın artış

¹²¹ Beyhan ATAÇ, Engin ATAÇ, a.g.m., s.39-40.

¹²² Rıdvan KARLUK, a.g.e., s.104.

oranına göre önemli bir ölçüde azalma söz konusu olmuştur.1996 yılında yatırım harcamaları önemli ölçüde (% 159.4) artmıştır.

Tablo 12: 1980-1996 Dönemi Yatırım Harcamaları

Yıllar	Yatırım Harcamaları (Milyar T.L.)	Yatırım Harcamaları Artış Oranı (%)	Yatırım H./KoBH. (%)	Yatırım H./GSMH (%)
1980	186	89.7	17.2	3.50
1981	306	64.5	20.2	3.82
1982	333	8.80	20.8	3.14
1983	473	42.0	18.1	3.39
1984	691	46.1	18.3	3.12
1985	1.030	49.1	19.4	2.91
1986	1.624	57.7	19.9	3.17
1987	1.982	22.0	15.6	2.64
1988	2.717	27.1	12.9	2.10
1989	3.877	42.7	10.2	1.68
1990	6.818	75.9	10.1	1.72
1991	11.717	71.8	9.0	1.85
1992	19.019	62.3	8.6	1.72
1993	36.543	92.1	7.5	1.83
1994	50.355	37.8	5.6	1.30
1995	91.777	82.2	5.4	1.17
1996	238.085	159.4	6.0	1.59
Ortalama		60.7	13.2	2.4

Kaynak: Temel Ekonomik Göstergeler(1950-1998), DPT

Yatırım harcamalarının toplam kamu harcamaları içindeki payı sürekli bir şekilde azalmıştır. Bu oran bu dönemin öncesinde % 20'lerdeyken, bu dönemde %13 seviyesine gerilemiştir. Özellikle son üç yılda ortalama % 7 seviyesine inmiştir. Bu düşüşte 1994 yılındaki ekonomik krizin de önemli bir etkisi vardır. 1996 yılında artış oranı bakımından önemli bir rakam yakalanmasına rağmen, kamu harcamaları içindeki payı önemli bir ölçüde artışı ifade etmemektedir. Yatırım harcamalarının GSMH içindeki payı 1980 öncesi döneme göre yine bir azalış söz konusudur. 1980 öncesi dönemde GSMH içindeki payı % 5'lerdeyken incelenen dönemde % 2.4 seviyesine düşmüştür. Özellikle 1994

yılından sonra GSMH içindeki payı % 1.5 seviyesine düşmüştür. Bu dönemde yatırım harcamalarının azalış sebepleri dört madde de incelenmiştir:

- Devletin sanayi yatırımlarını azaltıp, yerine yeni yatırım yapmaması ve yatırım politikasının değiştirmesi,¹²³
- Tüm OECD ülkelerinde kamu yatırımları ağırlığının azaltılması,¹²⁴
- Yatırım harcamalarının azaltılmasına karşı tepkilerin uzun süre sonunda olması,
- Son olarak ta bilindiği gibi, 1980 sonrası dönemde kamu kesimi payının azaltılması anlayışı etkili olmuştur.

2.2.3.3. Transfer Harcamaları

Bir üretim faktörü satın almaksızın yapılan harcamaları olan transfer harcamaları, sosyal gayeli yardımlar, transfer ödemeleri, iktisadi transferler ve borç faizi ödemeleri gibi bölümden oluşmaktadır. Türkiye kamu harcamalarının 1964-1980 yılları analizi yapılan bir çalışmada, transfer harcamalarının toplam kamu harcamaları içindeki payı ortalama yaklaşık % 28 seviyesinde olmuştur. Yine aynı dönemde transfer harcamalarının GSMH içindeki payı da yaklaşık % 6.5 seviyesinde olmuştur.¹²⁵

¹²³ Yakup KEPENEK, a.g.e., s.208.

¹²⁴ Sinan SÖNMEZ, a.g.e., s.31.

¹²⁵ Beyhan ATAÇ, Engin ATAÇ, a.g.t., s.4.

Tablo 13: 1980-1996 Döneminde Transfer Harcamaları

Yıllar	Transfer Harcamaları (Milyar TL)	Transfer Harcamaları Artış Oranı (%)	Transfer H./ Kamu H. (%)	Transfer H. / GSMH (%)
1980	398	68.6	36.9	7.5
1981	572	43.7	37.7	7.12
1982	548	-04.2	34.2	5.17
1983	1071	95.4	41.0	7.69
1984	1.603	49.7	42.4	7.23
1985	2.188	26.7	41.2	6.19
1986	3.490	59.5	42.7	6.82
1987	5.864	68.0	46.2	7.82
1988	10.423	77.7	49.6	8.07
1989	16.378	57.2	43.0	7.11
1990	24.911	52.1	37.1	6.27
1991	52.714	111.6	40.5	8.31
1992	78.198	48.3	35.3	7.09
1993	227.259	190.6	46.8	11.38
1994	478.039	110.3	53.3	12.30
1995	974.720	103.9	57.0	12.41
1996	2.419.358	148.2	61.4	16.15
Ortalama		77.4	43.9	8.5

Kaynak :. Temel Ekonomik Göstergeler(1950-1998), DPT

Transfer harcamaları, tüm dünya ülkelerinde olduğu gibi, özellikle 1990'lı yıllarda çok hızlı bir artış göstermiştir. Bu dönem de, ortalama %77.4 kadar artan transfer harcamaları, 1996 yılında bir önceki yıla göre, %148.2 oranında artış göstermektedir.

1980'li yılların başında transfer harcamaları önemli bir ölçüde azalmıştır. Özellikle 1982 yılında bir önceki yıla göre % 4 oranında bir azalış olmuştur. Bu yıldan sonra artmaya başlayan transfer harcamaları 1990'lı yıllarda çok hızlı bir artış göstermiştir.

Transfer harcamalarının kamu harcamaları içindeki payına bakıldığı zaman incelenen dönemde ortalama % 43.9 olduğu görülmektedir. Transfer harcamaları ekonomik açıdan bakıldığında gelir getirmeyen bir harcama kalemi olduğundan, fazla artış olması ekonomik açıdan verimli değildir.

Transfer harcamalarının GSMH'ya oranı incelenen dönemde % 8.6 olmuştur. GSMH içindeki oranı açısından değerlendirildiğinde 1980'li yılların başlarında kamu harcamalarının azaltılması politikalarına uygun olarak azaltıldığını, 1990'lı yıllarda özellikle transfer harcamalarından faiz ödemelerinin artması ile bu oran da artmıştır.

Transfer harcamalarında önemli yer tutan faiz ödemeleri, faiz ödemelerinin, transfer harcamalar içindeki payı ve KoBH içindeki payının 1980-1996 döneminde, durumu Tablo 14'de gösterilmiştir.

Transfer harcamaları içinde son yıllarda önemli etkileri olan bölüm, faiz ödemeleridir. Faiz ödemeleri 1980-1996 döneminde transfer harcamalarının ortalama % 39.9 oranında gerçekleşmiştir. Faiz ödemeleri transfer harcamaları içinde sürekli artan bir yapıya sahip olmuştur. Transfer harcamaları içinde özellikle 1989 yılından itibaren ortalama % 50'den fazla paya sahip olmuştur. Bu oran, 1994-1996 yıllarında % 60'ı bile geçmiştir. Türkiye'de yapılan faz analizlerinde faiz harcamalarının çok hızlı artışı ve transfer harcamaları içindeki payının artışı saptanmıştır.¹²⁶

Bütün dünya ülkelerinde kamu harcamaları içinde en çok payı artan harcama kalemi transfer harcamaları olmuştur.¹²⁷ Türkiye'de de transfer harcamalarının dünyadaki eğilimi izleyerek arttığı saptanabilmektedir. Transfer harcamalarının artması ekonomik refahı arttıracığına yönelik yaklaşımlar bulunmasına rağmen, özellikle faiz ödemelerinin artması adil gelir dağılımını bozduğu gibi, ekonomik refahı da olumsuz etkilemektedir.

¹²⁶ Beyhan ATAÇ, Engin ATAÇ, a.g.t., s.48.

¹²⁷ Mustafa SAKAL, a.g.m.s.121.

Tablo 14 : 1980-1996 Dönemi Faiz Ödemeleri

Yıllar	Faiz Ödemeleri (Milyar TL)	Faiz Ödemeleri / Transfer H.(%)	Faiz Ödemeleri/ KoBH.(%)
1980	32	7.8	2.8
1981	75	13.6	4.9
1982	87	16.4	5.4
1983	211	20.2	8.0
1984	441	27.2	11.6
1985	675	30.8	12.5
1986	1.331	38.1	15.5
1987	2.266	38.6	17.4
1988	4.978	47.8	23.2
1989	8.260	50.5	21.2
1990	13.966	55.8	20.4
1991	24.073	45.7	18.5
1992	40.298	51.5	18.2
1993	116.470	51.3	23.8
1994	298.285	62.6	33.2
1995	576.115	59.0	33.4
1996	1.497.401	61.9	37.8
Ortalama		39.9	18.1

Kaynak: Temel Ekonomik Göstergeler (1950-1998), DPT

2.2.3.4.Kamu Harcamalarının Kamu Gelirleriyle İlişkisi ve Kamu Açıkları

Kamu harcamaları genelde kamu gelirleriyle finanse edilirler. Bilindiği gibi kamu gelirleri, vergi gelirleri, vergi dışı gelirler, özel gelirler ve fonlardan meydana gelirler. Kamu gelirleri içinde en önemli gelir kaynağı vergilerdir. Türkiye’de 1993 yılından sonra 63 adet fonun bütçeye dahil edilmesi, vergilerin yanında fonlarında önemli bir gelir kaynağı olmasına neden olmuştur.

Kamu harcamalarının kamu gelirleri tarafından karşılanamaması halinde kamu açıkları ortaya çıkar. Kamu açıklarının ortaya çıkması bu açıkların finanse edilmesini gerektireceğinden kamu harcamalarının finansmanı için borçlanma yöntemine gidilir.

Klasik olarak kullanılan bu tanıma, Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (KKBG)'de denilmektedir.¹²⁸

Türkiye'de 1980-1996 döneminde kamu harcamaları, kamu gelirlerinden her zaman fazla olmuştur. Bu sebeple sürekli bir kamu açığı meydana gelmiştir. Kamu açığının GSMH'ya oranı ortalama % 3.7 seviyesinde gerçekleşmiştir. Özellikle 1996 yılında bu oran % 8 gibi çok yüksek bir rakama ulaşmıştır.

İncelenen dönemde kamu açıklarının artmasının sebebi, kamu harcamalarının artmasının yanında kamu gelirlerinin de artırılamaması önemlidir. Kamu harcamalarının azaltılmasının yanında, kamu gelirlerinin artırılmasının da kamu açıklarının azaltılması da önemli bir faktördür.¹²⁹

1980-1996 döneminde kamu gelirlerinin kamu harcamalarını karşılama durumu ve bu durumda ortaya çıkan kamu açıklarının GSMH'ya oranı Tablo 15'de gösterilmiştir.

1980-1996 yıllarında 1980 öncesine göre, Kamu harcamalarında fazla bir artış olmamıştır. Bu dönemde artış, kamu harcamaları kalemlerinden transfer harcamalarında tüm dünyadaki benzer eğilimler gibi, diğer kalemlerden fazla olmuştur. Transfer harcamalarının fazla olması gelir dağılımını düzenleyen bir faktör olmasından değil, kamu finansmanının borçla karşılanması ve bu borçlardan doğan faiz ödemelerinin fazla olmasıdır.¹³⁰

¹²⁸ İzzettin ÖNDER, Hülya KIRMANOĞLU, "Kamu açıklarının Tanımlanması, Ölçümü ve Etkileri", X. Türkiye Maliye Sempozyumu 14-18 Mayıs 1994, Kamu Kesimi Finansman Açıkları, İstanbul, 1996, s.35-46.

¹²⁹ İzzettin ÖNDER ve Diğ., a.g.e. s.57.

¹³⁰ Beyhan ATAÇ, Engin ATAÇ, a.g.t., s.49.

Tablo 15 : 1980-1996 Dönemi Kamu Açıkları

Yıllar	Kon. Büt. Gel. (Milyar TL)	KoBH (Milyar TL)	Kamu Açıkları (Milyar TL)	Kamu Açıkları /GSMH (%)
1980	912	1.078.	166	3.13
1981	1.392	1.516	1124	1.54
1982	1.444	1.602	157	1.48
1983	2.300	2.613	313	2.24
1984	2.805	3.784	979	4.42
1985	4.514	5.313	798	2.26
1986	6.754	8.165	1.411	2.76
1987	10.089	12.696	2.607	3.48
1988	17.016	21.006	3.990	3.09
1989	30.379	38.051	7.673	3.33
1990	55.239	67.193	11.955	3.04
1991	96.747	130.263	33.517	5.28
1992	174.224	221.658	47.434	4.30
1993	351.392	489.249	133.857	6.70
1994	745.116	897.296	152.180	3.91
1995	1.394.023	1.710.646	316.623	4.03
1996	2.702.034	3.940.162	1.238.128	8.27
Ortalama				3.72

Kaynak: Temel Ekonomik Göstergeler (1950-1998), DPT

Türkiye’de kamu harcamaları, toplam olarak gelişen ve gelişmiş ülkelere oranla 1980-1996 döneminde daha az olduğu belirlenebilmektedir. Aynı zamanda Türkiye’deki kamu harcamalarının artış sebebi, tüm dünyadaki gibi salt ekonomik nedenler değil, ekonominin aşırı derecede politize olmasıdır.¹³¹

2.2.4.Kamu Harcamalarının Finansmanı

Devletin harcamaya yapabilmesi için, harcamalarını finanse edecek kaynaklara da ihtiyacı vardır. Türkiye’de kamu harcamaları genel ve katma bütçe gelirlerini kapsayan, konsolide bütçe gelirleriyle birlikte, borçlanma ile finanse edilmektedir. Konsolide bütçe olağan gelirleri ise, vergi gelirleri, vergi dışı gelirler, özel gelirler ve fonlardan meydana gelmektedir.

¹³¹ Mustafa SAKAL, a.g.m., s.120.

2.2.4.1 Vergilerle Finansman

Kamu harcamalarının yükünü topluma yayan, temel araç olan vergilerin ilk fonksiyonu “gelir” sağlamaktır. Bu fonksiyonun gerçekleştirilmesi, harcamaların ne kadarının vergilerle finanse edildiğine bağlıdır. Harcamaların finansmanında vergilerin rolü artıkça vergilemeden belirlenen fonksiyonun yakalanması mümkün olabilmektedir.

1980-1996 döneminde Türkiye’de bu amacın gerçekleştirilemediği Tablo 16’den anlaşılmaktadır. Bu sebeple kamu açıklarının ortaya çıkması, bunların finansmanında rol alan, vergilerin az toplanmasından kaynaklanmaktadır. Gerçekte Türkiye’deki kamu harcamaları, diğer ülkelerle karşılaştırıldığında, oldukça düşük seviyededir. Türkiye için asıl sorun, kamu harcamalarının artmasından çok, yeterince vergi geliri elde edilememesidir.¹³²

1980 döneminde belirlenen hedefler ve siyasal yöneticilerin amacı kamu kesiminin küçültülmesiydi. Bu dönemde, kamu harcamalarının artması ve kamu gelirlerinin yetersiz kalması sonucunda, gecikmeli olarak, gelir artırıcı politikalar uygulanmaya başlamışlardır. Buna rağmen, siyasal çıkarlar sebebiyle, vergi gelirlerinde artış sağlanamamıştır.1984 yılından sonra vergi yerine daha çok borçlanma ve kaynakların bir kısmının fon sistemine aktarımının getirdiği kısıtlamalar nedeniyle, harcamaların karşısında vergiler sürekli yetersiz kalmıştır.¹³³

Gelişmiş ülkelerde vergi gelirlerinde yeterince artış sağlanamamıştır. Kurumlar Vergisi ve Gelir Vergisi gibi, vergilerin payının azalmasına rağmen, dolaylı vergiler

¹³² İzzettin ÖNDER ve Diğ. a.g.e.,s.57.

¹³³ Oğuz OYAN, Ali Rıza AYDIN, Türkiye’de Maliye ve Fon Politikaları,1.Baskı, Adım Yay., 1991 s.64.

artırılmıştır. Gelir Vergisi ve Kurumlar vergisi yönünden tanınan bazı istisnalar, vergi gelirlerinin azalmasına yol açmaktadır.¹³⁴

2.2.4.2. Fon Kaynakları

Fon kavramı Türkiye’de, *“belirli bir amacın veya birbirine yakın amaçlar gurubunun gerçekleştirilmesi için, belirli kaynakların toplandığı ve harcandığı, bütçe bağlantılı veya bütünüyle bütçe dışı kamusal nitelikte bir hesaptır.”* Fon kavramı içerisinde sadece bütçe dışında yer alan ve devletin merkezi kurum ve kuruluşlarının belirli amaçlarla kullanıldığı fonlardır. Türkiye’de 1980 sonrasında 1983 yılına kadar ortalama ayda iki fon kurulmuş, 1984 1990 döneminde ise yılda yaklaşık yedi fon kurulmuştur.¹³⁵

Türkiye’de fonlar siyasal iktidarın ekonomiye müdahale araçları olarak kullanılmıştır. İktidarlar, bütçe dışında rahatça kullanabilecekleri kaynaklar olarak, fonları uygulamaya sokmuşlardır. Fonlar, harcama olarak kullanılma imkanı olduğundan, önemli bir maliye politikası aracı olarak kullanılmıştır. Bunlardan farklı olarak, vergi ve benzeri şeklindeki kamu gelirlerine oranla daha kısa sürede gelir elde edilmesi ve kamusal faaliyetlerin yapılmasında bürokratik engellerin azlığı sebebiyle, daha çok tercih edilen bir araç olmuştur.¹³⁶

Türkiye’de fon uygulamalarının tercih edilmesinin sebepleri, kamu harcamalarında esneklik meydana getirilmesi, ekonomide yeni kaynaklar oluşturulması görüşlerine dayandırılmaktadır. Fon uygulamaların asıl amacının, siyasal iktidarların harcama politikalarını meclis denetimi dışına çıkarmak, istenmesinden kaynaklandığı

¹³⁴ İzzettin ÖNDER ve Diğ. a.g.e., s.33.

¹³⁵ Oğuz OYAN, Ali Rıza AYDIN, a.g.e., s.133.

¹³⁶ S. Rıdvan KARLUK, a.g.e.,s.115.

ortaya çıkmaktadır. Fonlarla ilave kaynak oluşturulması, tüm kaynakların milli gelirden sağlandığı görüşüne ters düşmekte, sadece elde edilme yönteminin ve prosedürlerinin değiştiğini göstermektedir. Ayrıca, Türkiye’de fonlar, denk olarak kullanılmadığı için, açıklara sebep olmakta ve finansmanı için borçlanmaya başvurulmaktadır¹³⁷

2.2.4.3. Kamu Borçlanması

Kamu harcamalarının finansmanında ve bütçe açıklarının finansmanında başvurulan ana yöntem vergilerle finansmandır. Vergi gelirlerinde artış sağlamak için, uzun dönemde politikaların yürürlüğe sokulması gerekmektedir ya da vergi yükü ağır olduğundan devletin yeni vergi yükü ağır olduğundan, yeni vergi geliri elde etmesi güçtür. Bu sebeplerle devlet, kamu açıklarının finansmanında borçlanma ya da emisyonla başvurmak zorunda kalmaktadır.¹³⁸

Türkiye’de borç yükü artışının en önemli sebebi, bütçe açıklarıdır. Türkiye’nin gelişmekte olan bir ülke olması sürekli gelirlerinin üzerinde bir harcama yapmasını gerektirmiştir. 1980 sonrası devletin küçültülmesi ve ihracatın teşviki gibi politikalara başvurulması, vergi gelirlerini azaltmaktadır. Yine, 1980 sonrası ortaya çıkan fonlar vergi gelirlerinin kaybolmasına sebep olmaktadır. Bu sebeplerle, kamu açıklarının finansmanında Türkiye’de başvurulan metot borçlanma olmuştur. Borçlanma, enflasyonun etkisiyle reel borç yükünün azaltılması ve harcamaların sınırlanılarak temel bütçe dengesinin sabit tutulması tercihidir.¹³⁹

¹³⁷ İzzettin ÖNDER ve Diğ. a.g.e., s.38.

¹³⁸ Kamil TÜĞEN, “Bütçe Açıkları, Finansmanı ve Sonuçları”, D.E.Ü.İ.L.B.F. Der. Cilt:6, Sayı:2, İzmir,1991, s.89.

¹³⁹ Nurcan AKTÜRK, “Kamu Finansmanı ve Borç Yönetimi”, B.Ü. Ekonomi ve İdari Bilimler Der., Cilt:4,Sayı:2, İstanbul,1990, s.246-249.

1980-1996 dönemi boyunca, Türkiye iç ve borçlanma finansmanı yöntemi olarak başvurmuştur. Ülkemizde dış borçlanma, dış açık büyüme politikalarının etkisiyle çeşitli yatırımların finansmanı, kısa vadeli borçlanma sorunlarının çözülmesi gibi... nedenlerle yapılmıştır. Dolar bazında bile, dış borçlarda hızlı bir artış vardır. 1980'de krizinde etkisiyle, 16.247. milyon Dolar kadar dış borç, 1996'ya gelindiğinde, uluslararası piyasalarda tahvil satımına başlanmasıyla birlikte, 79.767. milyon Dolar seviyesine ulaşmıştır.¹⁴⁰

Türkiye'de 1980-1996 döneminde, iç borçlanma ve dış borçlanma rakamları Tablo 16'da gösterilmiştir.

Tablo 16: 1980-1996 Dönemi İç ve Dış Borçlanma

YILLAR	İç Borç Stoğu (Milyar TL)	Dış Borç Servisi (Milyon D)
1980	721	16.227
1981	991	-
1982	1341	-
1983	3.173	18.385
1984	4.634	20.659
1985	6.973	25.476
1986	10.515	32.101
1987	17.219	40.428
1988	28.458	40.722
1989	41.934	41.751
1990	57.180	49.035
1991	97.647	50.489
1992	194.236	55.292
1993	357.347	67.356
1994	799.308	65.301
1995	1.161.006	73.278
1996	3.148.954	79.767

Kaynak: Temel Ekonomik Göstergeler (1950-1998), DPT

1980-1996 yılları arasında, iç borçlanma çok hızlı bir şekilde artmıştır. Özellikle 1985 yılından itibaren tahvil satımının başlamasıyla, 6.972.milyar TL'ye ulaşmış, bu

¹⁴⁰ Yakup KEPENEK, Nurhan YENTÜRK, a.g.e., s.232.

rakam 1986 yılından sonra özel şahıslara ve 1992 yılından sonra halka tahvil ve hazine bonusu satımının başlamasıyla, 1996 yılının sonunda, 3.148.954 milyar TL'ye çıkmıştır.

Türkiye'de enflasyonun borç yükünü azalttığı varsayımıyla hareket edilmesi, fakat yeni borçlanmanın enflasyonun getirdiği yüklerle maliyetinin yükselmesi, yine enflasyonun kamu gelirlerinde aşınmaya sebep olması, borçlanmayı artırmıştır.¹⁴¹ Borçlanmanın etkisiyle ortaya çıkan, faiz ödemeleri bütçenin yükünü artırmış, bu durum kamu harcamalarının ve özellikle de transfer harcamalarının artmasına sebep olmuştur.

2.3. Türkiye Ekonomisinde Enflasyon

Türkiye ekonomisinin son yıllarda uğraştığı temel sorun “enflasyon” olmuştur. Enflasyon sürekli bir şekilde gündemi belirlemiş ve politikacıların programlarında yer almıştır. Enflasyon, özellikle, 1970’li yıllardan sonra gündemin ana konusu olmuştur. Türkiye yüksek enflasyon ile 1960’lı yılların sonrasında tanışmıştır. Bu dönemden sonra enflasyon başlıca dört faktörün etkisiyle ortaya çıkmıştır. Bu faktörler :¹⁴²

- Arz ve talep dengesizlikleri,
- Uygulanan para ve kredi politikaları,
- Maliye politikası,
- Dış ekonomik faktörler.

1960’lı yıllardan sonra uygulanmaya başlayan “tüketim toplumu” uygulamaları, özellikle, talebin artırılmaya başlaması, enflasyona sebep olmuştur. Talebin artırılması için yapılan desteklemeler, kamu kesimi harcamaları arzının artırılması gibi çalışmalar yapılmıştır. Yine bu dönemde uygulanan para ve kredi politikaları da

¹⁴¹ Nurcan AKTÜRK, a.g.m., s.251.

¹⁴² İlhan ÖZER, Türkiye’de 1970-1983 Dönemi Enflasyonu, Maliye ve Gümrük Bakanlığı, Araştırma Geliştirme Planlama ve Koordinasyon Kurulu, 1984/261, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1984, s.50.

enflasyona sebep olmuştur. Bankaların kaydi para yaratmaları enflasyonu artırmıştır. Maliye politikalarında hatalı uygulamalar, özellikle iktisadi kalkınmaya yönelik hazırlanan büyük rakamlı bütçeler önemli bir etkidir. Dış ekonomik tesirli olarak enflasyon, petrol fiyatlarındaki dalgalanmalardan meydana gelmiştir.¹⁴³

1970'li yıllarda artarak devam eden enflasyon, 1980'li yıllarda daha fazla artmış ve en önemli ekonomik sorun olmuştur.

2.3.1. 1980-1996 Döneminde Türkiye Ekonomisinde Enflasyon

Önceki Dönemlerde ortaya çıkan enflasyon, 1980-1996 yıllarında da ekonominin en önemli sorunudur. 24 Ocak ekonomik istikrar kararlarında enflasyonun düşürülmesi en önemli hedef olarak belirlenmesine rağmen enflasyon artmıştır. Bu durum Tablo 17'de gösterilmiştir.

Tablo 17: 1980-1996 Dönemi Fiyatlar Genel Seviyesi Artış Oranları

Yıllar	Tüketici Fiyatları Endeksi (%)	Toptan Eşya Fiyatları Endeksi(%)
1980	115.6	107.2
1981	33.9	36.8
1982	21.9	25.2
1983	31.4	30.6
1984	48.4	52.0
1985	45.0	40.0
1986	34.6	26.7
1987	38.9	39.0
1988	73.7	70.5
1989	63.3	63.9
1990	60.3	52.3
1991	63.8	55.4
1992	72.3	62.1
1993	66.1	58.4
1994	106.3	120.6
1995	93.6	88.5
1996	80.4	75.9

Kaynak : Temel Ekonomik Göstergeler (1950-1998), DPT

¹⁴³ İlhan ÖZER, a.g.e., s.52-64-88.

Tablo 18'de rakamlar 1995 yılına kadar 1968=100 bazlı, 1996 yılı için 1994=100 bazlı hesaplamalar dikkate alınmıştır. Enflasyon oranları fiyatların artışı olarak iki farklı endekse göre gösterilmektedir. Toptan eşya fiyatları endeksi, ekonomi de fiyatlar genel seviyesindeki ya da paranın satın alma gücündeki değişimleri gösterir.

Tüketici fiyatları endeksi (TÜFE), tüketicilerin fiyat artışları dolayısıyla gelirlerindeki kayıpları ya da hayat pahalılığını gösterir.¹⁴⁴ Değerlendirmeler çoğunlukla toptan eşya fiyatları endeksine göre yapılmıştır. Çünkü toptan eşya fiyatları endeksindeki artışlar, belirli bir dönem sonra tüketici fiyatlarını da etkilemektedir. Bu sebeple toptan eşya fiyatları enflasyon hakkında yeterli bilgi vermektedir.

Tablo18: Gelişmiş Ülkelerde Fiyat Artış Oranları*

ÜLKELER	1993	1994	1995	1996
Almanya	3.7	2.7	1.7	1.4
Avusturya	3.6	2.6	2.3	2.4
Belçika	2.6	1.9	1.9	2.5
Fransa	2.1	1.6	2.4	1.7
Hollanda	2.1	2.6	2.0	2.5
İngiltere	1.6	2.9	2.2	2.5
İsveç	4.7	2.5	1.1	-0.2
Yunanistan	12.3	10.8	9.1	7.5
İtalya	4.4	4.2	4.4	2.7
ABD	2.9	2.7	2.9	3.3
Kanada	1.8	0.2	1.5	2.2
Japonya	0.2	0.5	0.2	0.2
Rusya	307.4	187.0	120.7	-
Türkiye	66.1	106.3	93.6	80.4

Kaynak: İ.T.O. Aylık Ekonomik Veriler, Ocak -1998 , s.92

¹⁴⁴ Halil SEYİDOĞLU, *Ekonomik Terimler Sözlüğü*, I. Baskı, Güzem Yayınları, Ankara, 1992, s.878-886.

* Tüketici Fiyatları Endeksine Göre hazırlanmıştır.

1980 yılında yüksek enflasyon oranı askeri darbenin de etkisiyle oluşan siyasi ve ekonomik istikrarın sağlandığı ortamda ilk yıllarda düşmüştür. 1981-1986 yıllarında enflasyon oranı % 35 seviyelerinde iken daha sonraki yıllarda % 60 seviyelerine ulaşmıştır. 1990-1996 yıllarında ise enflasyon oranı hızla artarak % 100 seviyelerine yaklaşmıştır. Özellikle 1994 yılında ekonomik krizin de etkisiyle tüketici fiyatları endeksine göre enflasyon % 106.3, toptan eşya fiyatlarına göre % 120.6 seviyesine çıkmıştır. 1994 yılında, 1968 yılından beri uygulanan endeks yeniden düzenlenmiştir. 1990-1996 dönemi enflasyon oranları tüm dünyada istikrarı sağlamış ülkelere göre çok yükselmiştir. Bu durum Tablo 18'de gösterilmiştir.

Tablo 18'de gösterilen ülkeler arasında Türkiye'nin enflasyon oranları, Rusya Federasyonu hariç bütün gelişmiş ülkelere göre daha yüksektir. Rusya Federasyonunun yaşadığı sosyal ve ekonomik krizler dikkate alınrsa, Türkiye'nin içinde bulunduğu enflasyon bütün gelişmiş ülkelere göre daha sorunlu olduğu ortaya çıkmıştır. Türkiye'deki yüksek enflasyon oranının analizi sebepleri yönünden ayrıntılı olarak incelenmiştir.

2.3.2. 1980-1996 Döneminde Türkiye Ekonomisinde Enflasyonun Sebepleri

Türk ekonomisinde enflasyonun sebepleri çok çeşitlidir. Enflasyon helezonu denilen etkiyle bu sebepler gün geçtikçe artmakta ve karmaşıklaşmaktadır. Enflasyonun sebepleri analiz edilirken teorik yaklaşımlardan çok uygulamaların getirdiği etkilerin kullanıldığı bir analiz yöntemi uygulanmıştır.

Politikacıların, iktisatçıların ve hatta bir çok kişinin görüş birliği içinde olduğu sebepler vardır. Bu sebepler; bütçe açıkları, KİT'lerin yol açtığı açıklar, para ihracı yolu ile finansman, ithal edilmiş malların meydana getirdiği fiyat artışlarından doğan ithal enflasyonu gibi ...

Bu sebepler, ayrıntılı olarak aşağıdaki başlıklarla belirtilmiştir.

2.3.2.1. Para Arzı

Para arzı herhangi bir anda ekonomideki mevcut para miktarının toplamı olarak açıklanmaktadır. Bu tanıma rağmen para arzının tamamen ortaya konulmasında, paranın değişim aracı olarak görülmesi ya da değer biriktirme aracı olması gibi etkenler etkili olmaktadır.

Para arzı işlem yönünden değerlendirilirse, nakit varlık olarak elde tutulan dolaşımdaki para ve vadesiz mevduat para arzını oluşturmaktadır. Değer biriktirme aracı olarak, önceki sayılan değerlerle birlikte her türlü vadeli mevduat hesabı para arzı içinde değerlendirilmektedir. Para arzı olarak ikinci yaklaşım göz önüne alınırsa M2 olarak gösterilen bu para arzında “kağıt para + ufaklık para + vadesiz mevduat + vadeli mevduat” unsurları bulunur.¹⁴⁵

Para arzını ülkedeki para ve kredi kurumlarının etkinliği, bütçe açıklarının para basma yöntemi ile finanse edilmesi, İ.D.T. açıklarının yol açtığı, para emisyonu gibi faktörler etkilemektedir.¹⁴⁶

Türk ekonomisinde para arzının artmasına sürekli olarak enflasyon sebep olmuştur. 1980-1990 yılları arasında çeşitli açıkların finansmanı için yapılan para arzı fiyat artışının ana sebebi olmuştur.¹⁴⁷

1986-1996 döneminde para arzı (M2) ve enflasyon arasındaki ilişki Tablo 19’da gösterilmiştir.

¹⁴⁵ Ahmet ERTUĞRUL, *Para Teorisi*, I.Baskı, Ajans Türk Mat., Ankara, (Tarihsiz), s.58-59.

¹⁴⁶ Ahmet KILIÇBAY, *Türk Ekonomisinde Enflasyonun Anatomisi*, İ.Ü. İktisat Fakültesi, Rektörlük Yayınları, No:3274, Fakülte Yayınları No: 507, İstanbul, 1984, s.16.

¹⁴⁷ Erinç YELDAN, “*Türk Ekonomisinde Yapısal Enflasyon, 1980-1990 : Bir Genel Denge Analizi*”, 3.İzmir İktisat Kongresi Tebliğleri, DPT Yay ,Ankara,1993, s.185.

Tablo 19: 1980-1996 Dönemi Para Arzı ve Fiyat Artışları

Yıllar	Para Arzı (M2) (Milyon TL.)	Toptan Eşya Fiyatları Artış Oranı (%)
1980	881.900	107.2
1981	1.637.200	36.8
1982	2.554.200	25.2
1983	3.288.400	30.6
1984	5.179.000	52.0
1985	8.145.500	40.0
1986	12.173.200	26.7
1987	17.648.000	39.0
1988	27.194.200	70.5
1989	47.139.200	63.9
1990	71.569.600	52.3
1991	117.118.300	55.4
1992	190.736.200	62.1
1993	282.441.900	58.4
1994	630.348.000	120.6
1995	1.270.423.000	88.5
1996	2.801.675.000	75.9

Kaynak : Temel Ekonomik Göstergeler(1950-1998),DPT

1980-1996 döneminde, para arzı sürekli genişlemiş ve enflasyon hızla artmıştır. Dönemde para arzı artış oranı %65 ve enflasyon ortalama artış hızı % 59 seviyesinde gerçekleşmiştir. Enflasyon ve para arzı aynı yönde artmıştır. Bu durumu :

- Para arzı türlerindeki gelişmenin enflasyonu uyarması,
- M2 şeklindeki para arzı enflasyonu etkilediği gibi, enflasyonun da para arzını etkilemesi,
- Parasal genişleme özellikle toptan eşya fiyatlarını artırması, şeklinde sıralayabiliriz.¹⁴⁸

¹⁴⁸ TOBB, Para Arzı - Enflasyon İlişkisi, Ankara, 1993, s.48.

Tablo 19’da dikkati çeken, 1994-1996 yıllarıdır. Bu yıllarda para arzı çok hızlı olmuş, ve enflasyon oranı diğer tüm yıllardan fazla olmuştur. Bu yıllarda ortalama %115 seviyesinde para arzı artışı olmuş ve ortalama enflasyon %95 seviyesinde gerçekleşmiştir. Dönemde kamusal açıkların GSMH’ya oranı %5.4 seviyesinde gerçekleşmiş yine borçlanma rakamları, en yüksek seviyelere ulaşmıştır. Kamu açıklarının ve borçlanmanın finansmanında monetizasyona başvurulması ve 5 Nisan’da enflasyon rakamlarının üç haneli seviyeye ulaşmaması için, uygulamaya konulan istikrar politikalarının başarılı olamaması da, etkili olmuştur.¹⁴⁹

Enflasyonun kısa dönemli olarak ta en çok etkileyen faktör para arzıdır. Türkiye’deki mali politikaların etkisizliği sonucunda parasal politikaların sık sık başvurulması, para arzının enflasyonu etkilemesi sonucunu doğurmaktadır.¹⁵⁰

Türk ekonomisinde para arzı ve parasal faktörler özellikle 1980-1996 döneminde enflasyonun en önemli sebeplerinden birisi olmuştur. Para arzından başka enflasyonu etkileyen en önemli sebeplerinden birisi de dış ekonomik faktörlerdir.

2.3.2.2. Dış Ekonomik Faktörler

Dış ekonomik faktörlerden en etkili faktör ithal fiyatlarıdır. İthal malların fiyatlarının artması girdi ya da ithal faktör fiyatlarındaki artış, enflasyonist baskılar oluşturmaktadır. İhracatın artması, işçi dövizleri girdileri talep baskılarına yol açacağı için enflasyona sebep olur.¹⁵¹

¹⁴⁹ İlker PARASIZ, a.g.e., s.230-235.

¹⁵⁰ Erdinç ÖZSELÇUK, “Enflasyonun Kaynakları ve Kısa Dönemli Enflasyon Modeli”, 3. İzmir İktisat Kongresi Tebliğleri, DPT Yay ,Ankara,1993, s.185.

¹⁵¹ M. Erol İYİBOZKURT, Küreselleşme ve Ekonomimiz, III. Baskı, Ezgi Yayınları, Bursa, 1993, s.3.

pahalı, enflasyonun olduğu ülkelerde ithalatta bulunmak ucuz olacaktır. Enflasyonun bu etkisi, ithalat meylini artırıcı ve dış ticaret açıklarının ortaya çıkmasına sebep olan yöndedir. Enflasyonla artan dış ticaret açıkları da ekonomideki altın ve döviz rezervleri artırır. Ülkenin parası yabancı paralar karşısında değer kaybetmeye devam eder.¹⁵²

Tablo 20: 1980-1996 Dönemi Dış Ticaret Açıkları-Enflasyon İlişkisi

YILLAR	Dış Ticaret Açıkları(Milyon D)*	Top. Eşya Fiy. End.(%)
1980	4.603	107.2
1981	3.864	36.8
1982	2.638	25.2
1983	2.990	30.6
1984	2.942	52.0
1985	2.575	40.0
1986	3.081	26.7
1987	3.229	39.0
1988	1.777	70.5
1989	4.219	63.9
1990	9.555	52.3
1991	7.340	55.4
1992	8.190	62.1
1993	14.160	58.4
1994	4.216	120.6
1995	13.212	88.5
1996	18.631	75.9

Kaynak: Temel Ekonomik Göstergeler(1950-1998),DPT

1980'li yılların öncesinde petrol fiyatlarıyla ithal edilen enflasyonunda etkisiyle, 1980-1996 dönemi boyunca ithalat her zaman ihracattan fazla olmuştur. En yüksek seviyesinde 1993 yılında 14.160. milyon Dolar seviyesine çıkan dış ticaret açıkları, enflasyona sürekli etki etmiştir. Özellikle, dış ticaret açıklarının etkisiyle, enflasyon sürekli artmıştır. Bu durum, 1993 yılındaki açığın etkisiyle, 1994 yılındaki, %120.6

¹⁵² İsmail TÜRK, a.g.e., s.91.

* Bavul ticareti dahildir.

oranındaki enflasyona etki ettiği söylenebilir.1994 yılında dış ticaret hacminin daralmasıyla 4.216.milyon Dolar gibi, ortaya düşük bir açık çıkmıştır. 1995 yılının enflasyon oranının bir önceki yıla göre %30'lar seviyesinde azalmasının sebeplerinden birisi de, bu açıktır.

Döviz kurlarındaki değişimler de ekonomiyi hem talep hem de arz yönünden etkilemektedir. Deflasyon sonucunda faktör ithal edilen ülkelerin paralarının değerinin artması sonucunda ithal girdilerinin yol açtığı maliyet enflasyonu oluşmaktadır.¹⁵³

Bilindiği gibi 1970'li yıllarda dış kaynaklı olarak enflasyon, petrol fiyatlarındaki artıştan ortaya çıkmaktadır. Özellikle 1980 sonrası dönemde ekonomik serbestleşme politikalarının etkisiyle tüketim malları ithali de enflasyonu etkilemiştir.

2.2.3.3.KİT Politikaları

KİT'ler devletin işletmecilik alanındaki faaliyetlerini sergiledikleri kurumlardır. KİT'ler ekonomide öncülük sağlama, gelir dağılımına müdahale, kaynak kullanımında etkinlik sağlama ve ekonomide istikrar sağlama gibi amaçlarla kurulmuşlardır. Türk ekonomisinin ilk kalkınma hamlelerinin gelişmesinde önemli roller üstlenmişlerdir. Fakat bu kurum, prodüktivite düşüşleri, organizasyon yapısındaki bozulmalar, istihdamın aşırı artması ve politik amaçlı kullanımlar yüzünden zarar etmeye başlamış ve bu zararın finansmanı bütçe üzerine ek yükler getirmiş, bu durumda enflasyona sebep olmuştur.¹⁵⁴

¹⁵³ Osman KILINÇKIRAN, *Türkiye'deki Enflasyonun Analizi ve Model Araştırması*, Ankara, 1991, s.28.

¹⁵⁴ Naci B. MUTER, a.g.e., s.61-70.

KİT'lerin yol açtığı sosyal sabit sermaye stoklarının prodüktivitesinin düşük tutulması olmuştur. Bu sebeple KİT'ler yüksek maliyetle üretim yaparlar. Sattıkları mallara yansıyan bu fiyatlar, kamunun sebep olduğu maliyet enflasyonudur.¹⁵⁵

KİT'lerin yol açtığı enflasyon iki yönlüdür. Birincisi açıkların bütçeden finansmanı enflasyonist talep baskısına yol açar; ikincisi, zamlarla finanse edilerek bunun fiyatlara yansması sonucu fiyatlar genel düzeyi sürekli artar.¹⁵⁶

2.2.3.4. Faizlerin Etkisi

Türkiye ekonomisinde 1988 yılından itibaren bankaların mevduat faiz oranlarının serbest bırakılması, bankaların mevduat hacmini önemli ölçüde artırmıştır. Bütün bankaların rekabet ortamında faiz oranlarını sürekli biçimde artırmaları, bu konjonktürü hızlandırılmıştır. Bu durum bankaların piyasadaki para arzını etkileme fırsatını elde etme imkanını sağlamıştır. Parasal genişleme de, enflasyon oranlarını da artırmıştır.¹⁵⁷

Yüksek faiz politikalarının uygulanmasını gerekli kılan üç sebep vardır. Bunlar :

- Talebi kısmak için,
- Halkın elindeki paraları ekonomiye kazandırmak,
- Yatırımların yönünü değiştirmektir.¹⁵⁸

Ülkemizde uygulana faiz politikaları bu üç amaçtan ancak bir tanesini gerçekleştirmiştir. Bu da bankalardaki mevduat oranlarının artırılmasında etkili olmuştur.

¹⁵⁵ Ahmet Kılıçbay, *Türk Ekonomisi*, s.329.

¹⁵⁶ TÜSİAD, *Türkiye'de Enflasyon ve Enflasyonla Savaşta Başarı Koşulları*, Yayın No : TÜSİAD - I / 86.7.90, İstanbul, 1986, s.9.

¹⁵⁷ Tezer ÖCAL, *Para Teorisi*, s.804.

¹⁵⁸ M. Erol İYİBOZKURT, a.g.e., s.85.

Tablo 21’de görüldüğü gibi, mevduat faizlerine verilen faizlerin yükselmesi, enflasyonla doğru orantılı olarak artmıştır. 1982 yılında, %50 olan faiz oranları, 1988 yılında %83.90’a çıkmış ve 1994’den sonra, %90’nın altında olmuştur. Enflasyon ve faizin aynı yönde artması, paranın değerinin enflasyonla düşmesinin önlenmesi için, faizler artırılmış ve faizlerin artmasıyla mevduat hacmi genişlemiş, bu genişlemenin meydana getirdiği basınçla para arzı genişlemiş ve ortaya yüksek enflasyon rakamları çıkmıştır.

Tablo 21: 1980-1996 Dönemi Faiz-Enflasyon İlişkisi

YILLAR	Mevduat Faiz Oranı(%)	Top. Eşya Fiy. End.(%)
1980	33.00	107.2
1981	35.00	36.8
1982	50.00	25.2
1983	45.00	30.6
1984	45.00	52.0
1985	55.00	40.0
1986	48.00	26.7
1987	58.00	39.0
1988	83.90	70.5
1989	58.80	63.9
1990	59.40	52.3
1991	72.70	55.4
1992	74.20	62.1
1993	74.80	58.4
1994	95.56	120.6
1995	92.32	88.5
1996	93.77	75.9

Kaynak: Temel Ekonomik Göstergeler(1950-1998), DPT

Faiz oranlarının yükselmesi, devletin borçlanma maliyetlerini artırdığından zamlarla fiyat artışlarına sebep olmuştur. Para arzını artıran önemli bir sebep olarak ta yüksek faiz oranı ile borçlanmak dolaylı yollardan enflasyon hızını artırmaktadır.¹⁵⁹

¹⁵⁹ Osman Kılınçkiran, a.g.e., s.14.

enflasyonun artışı karşısında paranın değerinin korunması amacıyla faiz oranları da artmaktadır.¹⁶⁰

2.2.3.5. Nüfus Artışı

Enflasyon talepteki fazlalıklardan meydana geldiği için, nüfus artış hızının yüksek olması, enflasyonu artıran bir etki yapmaktadır. Nüfus artışı özellikle zorunlu mallarda talebi fizik olarak artıracığından talep fazlalığına yol açmaktadır. Yine belirli tarım ve sanayi ürünlerinde üretim artışının, nüfus artış hızından az olması enflasyonist etkilere yol açmaktadır.¹⁶¹

2.2.3.6. Vergiler

1970'li yılların önemli ekonomik sorunlarından birisi de, kamu harcamalarının hızlı artışıdır. Artan kamu harcamaları dolayısıyla, vergi yüklerinde pek çok ülkede artışlar meydana gelmiştir. Yüksek enflasyon ve yüksek vergi yükü simultane yapısı, yani yeni iktisadi sorunlar ortaya çıkmış ve bu fenomen iktisat literatürüne bu iki kelimeden türetilen, "Taxflasyon" adı verilen yeni bir kavramı ortaya çıkarmıştır.¹⁶²

Taxflasyon, artan oranlı gelir vergisi tarifesinin şeklini değiştirerek, daha yüksek oranlarda vergiye tabi tutulmasına neden olduğu için, vergi mükellefleri yeni vergi dilimlerine yakalanmaktadır. Taxflasyon hem vergi yönünden, hem de enflasyon

¹⁶⁰ Recep TARI, " Türkiye'de Enflasyon, Faiz-Döviz Kuru Arasındaki Nedensellik İlişkileri", K. Ü. , İ.İ.B.F. Dergisi, Sayı 1, Kocaeli, 1997, s.230.

¹⁶¹ TUSİAD, Türkiye'de Enflasyon ve Enflasyonla Savaşta Başarı Koşulları, s.3.

¹⁶² Coşkun Can AKTAN, a.g.e., s.70

sebebiyle, yatırımlar üzerinde olumsuz etki yapar, özellikle produktivite düşüşlerine sebep olmaktadır.¹⁶³

Tablo 22: 1980-1996 Dönemi Vergi Yükü ve Enflasyon İlişkisi

YILLAR	Vergi Yükü (GSMH'ye Oran)*	Top. Eşya Fiy. End.(%)
1980	17.2	107.2
1981	18.1	36.8
1982	15.5	25.2
1983	17.3	30.6
1984	14.3	52.0
1985	15.3	40.0
1986	17.9	26.7
1987	19.4	39.0
1988	18.3	70.5
1989	19.0	63.9
1990	20.5	52.3
1991	21.6	55.4
1992	22.1	62.1
1993	21.9	58.4
1994	22.3	120.6
1995	20.4	88.5
1996	21.9	75.9

Kaynak: Temel Ekonomik Göstergeler(1950-1998), DPT

Tablo 22'de görüldüğü gibi, Türkiye'de vergi yükünün artmasıyla birlikte enflasyon oranlarında da bir artış vardır. Özellikle 1988 yılındaki %70.5 oranındaki enflasyondan sonra, %18 olan vergi yükü, %20'lerin üzerine çıkmıştır. Bu durumu iki yönlü olarak açıklayabiliriz. Enflasyon dolayısıyla rakamların şişmesiyle, vergiye konu olan gelirlerin artması sonucunda, daha yüksek vergi dilimlerinde vergiye tabi olabilmektedir. Yükselen vergi yükleri, toplumda vergilerden kaçan kişilerin çok olmasına sebep olacağı için, talep güçlerinin artmasıyla, enflasyonist baskı yapabilmektedir.

¹⁶³ Çoşkun Can AKTAN, a.g.e., s.71,72

* Sosyal Güvenlik dahil vergi yükü.

Vergilerin talebi azaltıcı bir fonksiyonun olması sebebiyle, enflasyonu azaltıcı bir etkisi olduğu gözükmemektedir. Ancak bu durum verginin yapısına bağlıdır. Vergiler içinde dolaylı vergilerin malların fiyatlarını artırması sebebiyle, enflasyonu artırıcı bir etkisi vardır. Dolaylı vergilerin artmasına 1980 sonrası ağırlık verilmiş, bu sebeple dönemde enflasyonu artırıcı etki yapmıştır.¹⁶⁴

Tüketim vergilerinden enflasyon üzerinde fiyatları artırması sebebiyle etkili olmaktadır. Çok aşamalı tüketim vergileri “piramitleşme” etkisi göstermektedir. Piramitleşme olgusu, verginin çok aşamada alınıp ve mark-up fiyatlandırma yöntemine başvurması sebebiyle enflasyonu artıran bir etki yapmaktadır.¹⁶⁵

2.2.3.7. Psikolojik Faktörler ve Ahlaki Faktörler

Enflasyon üzerindeki en önemli etkilerden birisi de psikolojik faktörlerdir. Psikolojik faktörler enflasyonla mücadelenin imkansız duruma geldiği anlayışın piyasaya hakim olması, piyasada insanların işlemlerini enflasyon beklentilerine göre yapması, yine ekonomik politikaların güvensizlik oluşturması halkın yerli paradan kaçarak, yabancı paralara yatırım yapmasına bunun da enflasyonu hızlandırıcı yönde etkisine sebep olmaktadır.¹⁶⁶

Türkiye’deki enflasyonun ahlaki boyutu da önemli bir sorun olarak, Tüm piyasayı etkileyen bir faktör olarak, etkili olmaktadır. Bu durumu, *“Türkiye’de devlet ve tüm vatandaşlar tarafından kabul gören ve uygulanan bir ahlak kodu bulunmamaktadır. Bilindiği gibi, toplumsal ahlakın üç kaynağı mevcuttur. (I) Din, (II) İdeoloji, (III) Örf (etnik değerler), Türkiye’de, din ve ideolojinin laiklik konusunda*

¹⁶⁴ Ahmet KILIÇBAY, *Türk Ekonomisi*, s.21.

¹⁶⁵ Orhan ŞENER, a.g.e., s.287.

¹⁶⁶ M. Erol İYİBOZKURT, a.g.e., s.25,26.

*çatışıyor olması, sosyal ahlakın geliştirilmesine olanak bırakmamıştır. Ancak. “devletin malı deniz yemeyen domuz” ahlak hükmünün toplumda kabul görmesi, mali disiplini engellemekte ve bir ahlak kodunun var olmayışı genelde piyasa mekanizmasının işleyişini önlemektedir,*¹⁶⁷ şeklinde özetleyebiliriz.

Enflasyonist beklentilere sebep olan faktörün politik kaynaklı olduğu ve güvensizlik sebebiyle oluştuğu bunun etkisiyle de yapısal enflasyonun kuvvetlendiği ortaya çıkmaktadır. Yani, *“enflasyon devletine sahip çıkmayan halka devletin verdiği cezadır. İktisadi hadiseler arasında en “siyasi” olanıdır.*¹⁶⁸

Enflasyon üzerinde çok çeşitli psiko-sosyal faktörler etkili olmaktadır. Bu durum, *“cömertlik, “fazilet”, tutumculuk ise “cimrilik”tir. Bu inanç, bunun doğurduğu baskı cömertliğin israf, tutumun fazilet olduğu gerçeğini örtmektedir. Buna ek olarak, köylünün şehirli, şehirlinin yabancı ülkeler tüketim standardı, ile teması, Türkiye’ye has bir tüketim modeli ve tüketimcilik cereyanı yaratmıştır. Bunun, sadece enflasyona payı sanıldığından çok büyüktür*¹⁶⁹ şeklinde özetlenebilir.

2.2.3.8. Ekonomik Krizlerin Etkisi

1980-1996 döneminde, dönemin başlangıç yıllarında siyasal ve ekonomik krizden yeni çıkmıştır. Yine 1991 yılındaki Körfez Savaşı ve 1994 yılı ekonomik krizleri enflasyonu etkilemiştir. 1980’li yıllarda siyasal ve dış ekonomik faktörler ekonomiyi bir bunalıma sürüklemiştir. Bunun sonucunda enflasyon artmıştır.¹⁷⁰ Bu durumu 1980

¹⁶⁷ Güneri AKALIN, a.g.m., s.6.

¹⁶⁸ Mustafa ÖZEL, Devlet ve Ekonomi, 1.Baskı, İz Yayıncılık, İstanbul 1995, s.18.

¹⁶⁹ Ahmet KILIÇBAY, Türkiye’de Enflasyonun Anatomisi, s.22.

¹⁷⁰ Hasan OLALI, “Türk Ekonomisinin Bunalımdan Kalkanma Dönemine Geçişi ve Yeni Bir Planlama Anlayışı”, D.E.Ü., İ.İ.B.F. Dergisi, Sayı 1-2, İzmir, Ağustos, 1983, s.6.

yıldaki TÜFE açısından % 115.6 ve toptan eşya fiyatları açısından % 107.2 oranları göstermektedir.

Dönemin en yüksek enflasyon oranı 1994 yılında olmuştur. 1994 yılındaki kriz bir mali krizdir. Krizde para, döviz, sermaye, mal ve emek piyasasında dengesizliklerin ortaya çıkmasına ve kronik enflasyona sebep olmuştur.¹⁷¹ 1994 yılında enflasyon oranı TÜFE ile % 106.3 ve toptan eşya fiyatları ile, % 120.6 gibi yüksek oranlarda gerçekleşmiştir.

1994 yılındaki krizde enflasyon oranlarının yüksek olmasının yanında işsizlik oranları da yükselmiştir. Bilindiği gibi bu durum stagflasyon olgusu ile açıklanmaktadır. Stagflasyon olgusu, bir ekonomi de aynı anda hem işsizliğin, hem de enflasyonun olduğu durumu ifade eder. Enflasyon ekonomide ciddi bir düalitenin olduğunu gösterir. Enflasyonu önlemek için talebi daraltıcı politikalar uygulanırken, bunu sebep olduğu üretim düşüşlerinden işsizlik ortaya çıkar. İşsizliği önlemek için uygulanan genişletici para ve maliye politikaları da talebi genişlettiğinden enflasyona sebep olur.¹⁷²

2.2.3.9.Enflasyonist Ekonomik Kalkınma Modeli

Bazı iktisatçılar, bazı şartların sağlanması halinde enflasyonun ekonomik kalkınmayı sağlayacak bir faktör olarak kabul etmektedirler. Enflasyon tüketimi azaltıp üreticiler için sürekli fiyat artışlarını etkilemesi ile, üretimi de teşvik etmektedir. Bu anlayışla hareket edilerek, ekonomik kalkınmanın sağlanabilmesi için, enflasyonu başlatıcı olarak iki tür yöntem kullanılır. *Kredi enflasyonu ve açık bütçe uygulaması* şeklindedir. Kredi enflasyonu, devletin para arzını açık piyasa işlemleriyle, artırır.

¹⁷¹ İlker PARASIZ, *Kriz Ekonomisi*, s.219.

¹⁷² Halil SEYİDOĞLU, a.g.e.,s.789-790.

Kamu harcamalarının artırılmasıyla, giderlerin gelirlerden fazla olmasına sebep olur. Bu fark, borçlanma ve monetizasyon şeklinde finanse edilerek, ekonomide genişleme ve büyüme hamlesi başlatılmış olmaktadır.

Tablo 23: 1980-1996 Dönemi Ekonomik Büyüme Hızı- Enflasyon İlişkisi

YILLAR	Ekonomik Büyüme Hızı (%)	Top. Eşya Fiy. End.(%)
1980	-2.8	107.2
1981	4.8	36.8
1982	3.1	25.2
1983	4.2	30.6
1984	7.1	52.0
1985	4.3	40.0
1986	6.8	26.7
1987	9.8	39.0
1988	1.5	70.5
1989	1.6	63.9
1990	9.4	52.3
1991	0.3	55.4
1992	6.4	62.1
1993	8.1	58.4
1994	-6.1	120.6
1995	8.0	88.5
1996	7.1	75.9

Kaynak : Temel Ekonomik Göstergeler(1950-1998),DPT

Türkiye ekonomisinde 1980 sonrası dönemde, enflasyonun ekonomik büyümenin zaruri bir sonucu olarak, ortaya çıktığıdır. Bu durum psikolojik bir kabullenme oluşturmuştur.¹⁷³ Dönemde ortaya çıkan kamu açıkları, maliye politikalarının ekonomiyi canlandırıcı yönde kullanıldığını ve bunun finansmanında yöntem olarak kullanılan borçlanmanın para arzını artırdığı ve yine sık olarak para basma yoluyla ve değişik yöntemlerle para arzının çoğaltılması, ekonomik büyümeyi hızlandırmış, fakat bunun maliyeti olarak, yüksek enflasyon ortaya çıkmıştır.

¹⁷³ Ahmet KILIÇBAY, *Türk Ekonomisi*, s.344.

Tablo 23’de görüldüğü gibi, Türkiye’de 1980-1996 döneminde ekonomik büyüme hızı ortalama %4 olarak gerçekleşmiştir. Dönemde, enflasyonun hızlı bir artış içinde olması, ekonomik büyümenin enflasyonun katkısıyla sağlandığı ortaya çıkmaktadır.

1980-1996 yılları döneminde daha bir çok faktör enflasyonu etkilemiştir. Bu faktörlerden birkaç tanesi, uygulanan ekonomik politikaların bilinçli ve bilimsel olmaması, ürün destekleme politikaları, yüksek tüketim meyli, belirsizlik ve risk faktörleridir.¹⁷⁴

¹⁷⁴ Ahmet KILIÇBAY, *Türk Ekonomisi*, s.329-330.

III. BÖLÜM

3. 1980-1996 DÖNEMİNDE TÜRK EKONOMİSİNDE KAMU HARCAMALARININ ENFLASYON ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ VE EKONOMETRİK BİR MODEL UYGULAMASI

Ekonomide önemli bir sorun olan enflasyon, bir sonuçtur. Bütün ekonomik faaliyetlerin, arz talep ilişkilerinin, davranışların ve yanlış iktisat politikalarının piyasalarda *fiyat artışı* olarak ortaya çıkan, olumsuz bir sonuç.¹⁷⁵ Bu sebeple, Türkiye’de iktisat politikaları içerisinde, önemli bir araç olan, kamu harcamalarının Ortodoks politikaların etkisiyle kısılmaya çalışıldığı, fakat başarılı olunamadığı kamu harcamalarının artışından ortaya çıkmaktadır. Artan kamu harcamaların, enflasyon üzerindeki etkilerinin saptanabilmesi için, ekonometrik bir ilişki içinde olup olmadığı bu bölümde analiz edilmiştir.

3.1. 1980-1996 Döneminde Kamu Harcamalarının Enflasyon Üzerindeki Etkileri

1980-1996 döneminde belirtildiği gibi, kamu harcamaları Ortodoks İstikrar Politikalarının etkisiyle, enflasyonist etki yapmaması için, azaltıcı yönde olması hedeflenmiş, buna rağmen başarılı olunamamıştır. 1980-1996 dönemi kamu harcamaları Tablo 11’de gösterilmiştir.

1980-1996 döneminde kamu harcamaları, 1986 yılına kadar düşük oranlarda artış göstermiştir. Aynı dönemde enflasyon oranları da düşük seviyelerdedir. 1986 yılından 1990 yılına kadar ortalama % 70 seviyesinde bir artış göstermiştir. Bu dönemde enflasyon

¹⁷⁵ Ahmet KILIÇBAY, a.g.e., s.341.

oranları bir önceki döneme göre, yaklaşık % 20 oranında daha fazla artmıştır. 1990 sonrasında, kamu harcamalarında artış önceki dönemlere göre daha fazladır. 1993 yılında bir önceki yıla göre, %120 oranında artış göstermiştir. Bu aşırı artışın etkisi 1994 yılının %120'lik enflasyon oranına önemli ölçüde yansdığı saptanabilmektedir. 1994 yılında kamu harcamalarının artış hızında bir önceki yılın artış oranına göre, yaklaşık % 40 seviyesinde bir azalma vardır. 1994 yılının ilk aylarında alınan kararlarda kamu harcamalarının önceki yıllardaki artışının enflasyona sebep olduğu gerekçesiyle, "kamu harcamalarının kısıtlanması yönündeki tedbirlerin taviz verilmeden" uygulanması yönündeki kararın bu azalmada etkisi bulunmaktadır.¹⁷⁶ 1995 ve 1996 yıllarında kamu harcamaları artış oranı artmış, enflasyon oranları da 1994 yılına göre düşük olmasına rağmen, yüksek oranlarda olmuştur.

1980 sonrası dönemde, enflasyon yoğun ortamlarda, kamu harcamalarının, fiyatlara, gelirlere nazaran daha hızlı uyum göstermesi nedeni ile açıkların artmasına ve enflasyonun hızlanmasına neden olmuştur.¹⁷⁷ Kamu harcamalarının belirlenmesinde bütçe ödeneklerinin anlamını yitirmesi, kamu harcamalarının artmasına, özellikle cari harcamalar dışındaki, harcamaların çok artması bakımından kamu harcamalarının ortaya çıkması enflasyonu artırmıştır.¹⁷⁸

Kamu harcamalarının 1980-1996 döneminde kısılması hedefinin gerçekleşmemesi ve hatta artmasında enflasyonun etkileri bulunmaktadır. Enflasyon dönemlerinde, kamu kesimi hizmetlerinin fiziki miktar ve kalitesinin azaltılması, mümkün değildir. Özellikle ekonomide eğitim, sağlık, bayındırlık gibi, modern devletin yarine getirmek zorunda olduğu, hizmetlerin bulunması, kamu harcamalarını artırmıştır. Dönemde, Liberalizasyon çalışmaları, ihracatın

¹⁷⁶ İlker PARASIZ, *Kriz Ekonomisi*, s.257.

¹⁷⁷ Erdiñ ÖZSELÇUK, a.g.t., s.177.

¹⁷⁸ TÜSİAD, *Türkiye'de Enflasyon ve Enflasyonla Mücadelede Başarı Koşulları*, s.9-16.

teşvik edilmesi amacıyla ve maliye politikalarının değişken kullanılması sebebiyle de, kamu harcamaları artmış, sonuç olarak enflasyon, dönemde sürekli artmıştır.¹⁷⁹

Tablo 24: 1980-1996 Döneminde Konsolide Bütçe Harcamaları -Enflasyon İlişkisi

Yıllar	Enflasyon Oranları(%) (Toptan Eşya F. E.)	Kon. Büt. Har. (Milyar TL)	Kon. Büt. Har. Artış Oranı (%)
1980	107.2	1.078.	80.6
1981	36.8	1.516	40.6
1982	25.2	1.602	05.4
1983	30.6	2.613	63.1
1984	52.0	3.784	44.8
1985	40.0	5.313	40.4
1986	26.7	8.165	53.6
1987	39.0	12.696	55.4
1988	70.5	21.006	65.4
1989	63.9	38.051	81.1
1990	52.3	67.193	76.6
1991	55.4	130.263	93.9
1992	62.1	221.658	70.2
1993	58.4	489.249	120.7
1994	120.6	897.296	83.4
1995	88.5	1.710.646	90.6
1996	75.9	3.940.162	130.3

Kaynak :Tablo 10 ve Tablo 18'den yararlanarak hazırlanmamıştır.

1980-1996 döneminde kamu harcamalarının enflasyon üzerindeki etkileri tam olarak net bir şekilde belirlenememektedir. Çünkü kamu harcamalarından, cari harcamalar ve sosyal transferler ekonomide talep canlanmasına sebep olduğu için, enflasyonu artırmakta, fakat mali transfer ve yatırım harcamaları ise, üretim imkanlarının genişlemesine ve toplam arzın artmasına sebep olduğu için, enflasyon oranlarını azaltıcı yönde etkilemektedir.

¹⁷⁹ Vural F. SAVAŞ, "Türkiye'de Liberalizasyon Sürecinde Maliye Politikalarının Özel Ekonomi Üzerindeki Görelî Etkinliği", XL Türkiye Maliye Sempozyumu, 4-8 Mayıs 1995, Salamis Bay Oteli, Gazi Magosa, K.K.T.C., D.E.Ü.İ.İ.B.F. Maliye Bölümü, İzmir, 1997, s.4.

3.2. Cari Harcamaların Enflasyon Üzerindeki Etkileri

Kamu harcamaları içinde önemli bir yeri olan cari harcamalar, devletin sürekliliği için gerekli olan harcamaları kapsamaktadır. Cari harcamalar, modern devletin görevlerini yerine getirmede kullanıldığı için devlet yapısının değişmesi ile birlikte sürekli artmıştır.

Cari harcamalar, Tablo 25’de “harcama kalemlerini kullanma matrisi”nde gösterildiği gibi piyasada enflasyon olduğu dönemlerde yavaşlatılarak azaltılması kullanılır. 1980-1996 döneminde cari harcamalar azaltılmaya çalışılmıştır. Artış oranı transfer harcamalarının artış oranından düşük olmuştur. 1980-1996 dönemi cari harcamalar ve enflasyon arasındaki ilişkiler Tablo 25’de gösterilmiştir.

Cari harcamaların enflasyonu etkilemede bir mali araç olarak kullanılmasında karşılaşılan en önemli güçlük azalmaya karşı esnek olmayışıdır. Çünkü cari harcamalar personel maaşları gibi ve devletin mal ve hizmet alımları gibi zorunlu unsurları kapsar. Bu sebeplerle bu harcamalardan vazgeçilmesi mümkün değildir.¹⁸⁰ Bu durum iç talebi artırdığı için talep enflasyonu meydana gelmektedir.

1980-1996 döneminde cari harcamaların özel kesim girdilerine katkıda bulunması sebebiyle talep yönünden enflasyonu etkilemesi mümkündür. Fakat cari harcamaların belirli bir seviyede tutulması ekonomik refah için zaruridir. Enflasyon cari harcamalardaki artışı yok ettiği gerçeği ile hareket edilirse, dönemde cari harcamaların enflasyon üzerinde tam olarak etkili olduğu ortaya çıkmamaktadır. Enflasyon olduğu dönemlerde, kamu çalışanlarının enflasyondan dolayı gelirinin azalması sonucunda yaptıkları baskı personel harcamalarının artmasına sebep olmaktadır. Bu da enflasyon olgusunu hızlandıran bir faktördür.

¹⁸⁰ Vural SAVAS, Politik İktisat, s.62.

Tablo 25: 1980-1996 Döneminde Cari Harcamalar- Enflasyon İlişkisi

Yıllar	Cari Harcamalar (Milyar TL)	Cari Harcamalar Artış Oranı(%)	Toptan Eşya Fiyatları E.(%)
1980	495	89.3	107.2
1981	638	29.1	36.8
1982	720	12.8	25.2
1983	1.068	48.3	30.6
1984	1.490	39.5	52.0
1985	2.095	40.6	40.0
1986	3.051	45.6	26.7
1987	4.851	58.9	39.0
1988	7.868	62.2	70.5
1989	17.797	126.2	63.9
1990	35.464	99.3	52.3
1991	65.891	85.8	55.4
1992	121.441	88.9	62.1
1993	221.447	77.9	58.4
1994	368.902	66.6	120.6
1995	644.149	74.6	88.5
1996	1.282.719	99.1	75.9

Kaynak: Tablo 11'den ve Tablo 18'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

3.3. Yatırım Harcamalarının Enflasyon Üzerindeki Etkileri

1980-1996 döneminde 24 Ocak istikrar kararlarının etkisiyle yatırım harcamalarının sadece enerji, haberleşme, ulaştırma gibi alanlara kaydırılarak, devletin yatırımlarını altyapı düzeyinde gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir.¹⁸¹ Bu sebeple dönemde yatırım harcamaları düşük seviyelerde gerçekleşmiştir. Bilindiği gibi, yatırım harcamaları uzun dönemli etkileri olan harcamalardır. Yatırımlar yapılırken talep unsurlarını azaltıcı etkisi - diğer harcamalardan azaltılarak lokal olarak kullanıldığı için - olmaktadır. Kısa dönemde enflasyonu artırıcı yönde etkilemez. Fakat yatırımlar tamamlandıktan sonra ekonomide genişletici etkiler yaptığı için enflasyona sebep olur.

¹⁸¹Gülay YILMAZ, "1980 Sonrası İktisadi İstikrar ve Büyüme Amacına Yönelik Maliye Politikalarının Teorik Temelleri", XI. Maliye Sempozyumu, , 4-8 Mayıs 1995, Salamis Bay Oteli, Gazi Magosa, K.K.T.C., D.E.Ü.İ.İ.B.F. Maliye Bölümü, İzmir, 1997, s.243.

1983	473	42.0	30.6
1984	691	46.1	52.0
1985	1.030	49.1	40.0
1986	1.624	57.7	26.7
1987	1.982	22.0	39.0
1988	2.717	27.1	70.5
1989	3.877	42.7	63.9
1990	6.818	75.9	52.3
1991	11.717	71.8	55.4
1992	19.019	62.3	62.1
1993	36.543	92.1	58.4
1994	50.355	37.8	120.6
1995	91.777	82.2	88.5
1996	238.085	159.4	75.9

Kaynak: Tablo 12 ve Tablo 18'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 26'de görüldüğü gibi yatırım harcamaları artış oranları enflasyon oranları dikkate alınarak yeni bir düzenleme yapılırsa, yatırım harcamalarının artışı olmadığı ortaya çıkar. Yatırım harcamaları 1980-1996 döneminde GSMH oranı açısından değerlendirilirse dönemin başında yaklaşık % 20 seviyesindeyken, dönemin sonunda % 6 seviyesine inmiştir. Yatırım harcamaları, dönemde, diğer harcamalara göre, sürekli azalırken, enflasyon oranları artış göstermiştir. Bu sebeple yatırım harcamalarının kısılması diğer harcamalara kaynak artırımını hızlandırmış, bu harcamalar da piyasada talep baskısı oluşmasına sebep olmuş, böylece enflasyon, dönemde, sürekli artmıştır.

3.4. Transfer Harcamalarının Enflasyon Üzerindeki Etkileri

Transfer harcamaları, devlete gelir getirmeden doğrudan topluma doğru parasal akım sağlayan harcamalardır. Transfer harcamaları bu sebeple talebin sürekli artmasına sebep olmaktadır. Transfer harcamalarının enflasyona etkisi, talep yönünden olmaktadır. Tablo 13’de transfer harcamaları ve enflasyon arasındaki ilişki gösterilmiştir.

1980-1996 döneminde transfer harcamaları artış oranı ve enflasyon oranları karşılaştırıldığında, her ikisinin de artış oranı pozitif yönlü olmuştur. Tablo 14’de gösterildiği gibi, transfer harcamaları içerisinde en çok artış gösteren kalem, borç faizi ödemeleridir. Bütçe üzerindeki ağır faiz yükü ve piyasa faiz haddi, enflasyonist etkileri yoğunlaştırmaktadır.¹⁸²

Transfer harcamaları, sosyal transferler ve mali transferler şeklinde iki grupta incelenirse, enflasyona etkileri de farklı olmaktadır. Sosyal transferler talep baskısı yaptığı için, enflasyonist etkilere yol açmaması için, azaltılması gerekmektedir, fakat bu harcamaların azaltılması toplumda bazı kesimlerin fakir kalmalarına sebep olacağı için sürekli olarak artmakta ve enflasyona sebep olmaktadır. Mali transferler ise, selektif nitelikte olup, değişik amaçlar için kullanılabilir. Bu yüzden, yapılan iktisadi nitelikteki yardımlar fiyat yükselişlerini ve selektif yöntemle kısmen ya da tamamen maliyet yükselişlerini sınırlamak amacıyla taşıyorsa, veya bu yardımlar ekonominin üretim kapasitesini artırmak için etkin bir biçimde kullanılıyorsa, uzun dönemde toplam arzın artırılmasını sağlar ve enflasyon baskılarını azaltır.¹⁸³

¹⁸² İzzettin ÖNDER ve diğerleri, a.g.e., s.55..

¹⁸³ Aytaç EKER, *Kamu Maliyesi*, s.339.

Tablo 27: 1980-1996 Dönemi Transfer Harcamaları -Enflasyon İlişkisi

Yıllar	Transfer Harcamaları (Milyar TL)	Transfer Harcamaları Artış Oranı (%)	Toptan Eşya Fiyatları Endeksi(%)
1980	398	68.6	107.2
1981	572	43.7	36.8
1982	548	-04.2	25.2
1983	1071	95.4	30.6
1984	1.603	49.7	52.0
1985	2.188	26.7	40.0
1986	3.490	59.5	26.7
1987	5.864	68.0	39.0
1988	10.423	77.7	70.5
1989	16.378	57.2	63.9
1990	24.911	52.1	52.3
1991	52.714	111.6	55.4
1992	78.198	48.3	62.1
1993	227.259	190.6	58.4
1994	478.039	110.3	120.6
1995	974.720	103.9	88.5
1996	2.419.358	148.2	75.9

Kaynak: Tablo 13 ve Tablo 18'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

1980-1996 döneminde, merkez bankasından sağlanan kaynaklar, parasal genişlemeden dolayı, enflasyona sebep olduğundan, terk edilmiştir. Bu dönemde iç borçlanmaya önem verilmiştir. İç borçlanma para benzeri bir ödeme aracı oluşmasına ve fiyatlar üzerinde para arzının artırılmasına benzer bir etki yapmıştır. Bu sebeple, bu dönemde, transfer harcamaları içerisindeki faiz ödemeleri, enflasyonu artırmıştır.¹⁸⁴

Transfer harcamaları, adil gelir dağılımını sağlamada önemli fonksiyonları olan bir harcama türüdür. 1980-1996 döneminde, adil gelir dağılımının sağlanmasına yönelik politikalarının yapılmadığını, transfer harcamaları içinde borç faizi ödemelerinin artmasından anlaşılmaktadır. Adil gelir dağılımını da sağlayamayan transfer harcamaları, borç faizi

¹⁸⁴ Ramazan GÖKBUNAR, Özcan ERDOĞAN, a.g.t., s.216.

ödemelerinin finansmanının yol açtığı, parasal genişlemeyle olsun, bazı gelir gruplarına giden transfer harcamalarının mali baskıları ile olsun, enflasyonu artıran yönde bir etki yapmaktadır.

3.5. Kamu Açıklarının Enflasyon Üzerindeki Etkileri

Kamu açıkları genelde, kamu harcamaları ile kamu gelirleri arasındaki farktan oluşur. Bir ekonomide kamu harcamaları sürekli artarken, kamu gelirlerinde bir artış olmuyorsa, kamu açıkları da artmaktadır.

Tablo 28: 1980-1996 Döneminde Kamu Açıkları, Para Arzı- Enflasyon İlişkisi

Yıllar	Kamu Açıkları (Milyar TL)	Toptan Eşya Fiyatları Endeksi(%)	Para Arzı (M2) (Milyon TL.)
1980	166	107.2	881.900
1981	1124	36.8	1.637.200
1982	157	25.2	2.554.200
1983	313	30.6	3.288.400
1984	979	52.0	5.179.000
1985	798	40.0	8.145.500
1986	1.411	26.7	12.173.200
1987	2.607	39.0	17.648.000
1988	3.990	70.5	27.194.200
1989	7.673	63.9	47.139.200
1990	11.955	52.3	71.569.600
1991	33.517	55.4	117.118.300
1992	47.434	62.1	190.736.200
1993	133.857	58.4	282.441.900
1994	152.180	120.6	630.348.000
1995	316.623	88.5	1.270.423.000
1996	1.238.128	75.9	2.801.675.000

Kaynak : Tablo 14 ve Tablo 18'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Türkiye ekonomisinde, 1980-1996 döneminde kamu açıkları sürekli artmıştır ve bu artışla enflasyon arasında sürekli aynı yönde bir artış olmuştur. Bu durum Tablo 28'de gösterilmiştir.

1980- 1996 döneminde kamu açıklarının çok hızlı bir şekilde arttığı ve enflasyon oranlarının da arttığı ortaya çıkmaktadır. Kamu açıkları özellikle, 1986 yılından sonra artmış, enflasyon rakamları da, kamu açıklarının gecikmeli tesiri ile 1988 yılından itibaren artmaya başlamıştır.

Kamu açıklarının finansmanı için, hazinenin kullandığı üç yöntem vardır. Bunlar, parasallaşma (monetizasyon), dış borçlanma ve iç borçlanmadır.¹⁸⁵

Türkiye’de kamu açıklarının finansmanında bir araç olarak kullanılan monetizasyon yoluyla finansman parasal genişlemeye sebep olarak, enflasyon üzerindeki etkisi göz ardı edilmeyecek kadar etkilidir.¹⁸⁶ Bu durum, enflasyon dolayısıyla kamu sektörünün harcama yükümlülüklerini hızla artırmakta, buna karşılık, enflasyona karşı fazla elastik bir vergi yapısına sahip olmayan gelişmekte olan ülkelerde, kamu gelirleri aynı artışı göstermemektedir (Tanzi etkisi). Enflasyon oranındaki artış bu şekilde kamu harcamalarını hızlı bir şekilde artırmakta, bunun sonucu olarak kamu açıklarındaki artış finansman biçimine bağlı olarak genellikle para stokundaki artış ile aynı yönde etkilemektedir. Türkiye’de 1980-1996 dönemi boyunca kamu harcamaları artmış, bunun sonucu olarak kamu açıkları artmış ve para stokundaki artışlar meydana gelmiştir(Tablo 28). Bu gidişin sonucunda, para stokundaki artışlar yeni fiyat artışlarını doğurmakta ve bu olgu, kamu sektörü harcamalarını artırarak sektörün açıklarının giderek büyümesi sonucunu doğurmaktadır. Bu şekilde, enflasyondan para stokuna doğru bir etkileşim biçimi ortaya çıkmaktadır.¹⁸⁷

Kamu açıkları ortaya çıktığı zaman, bu açıkların finansmanı zorunluluğu bulunmaktadır. Açıkların finansmanı bütçe ihtiyatları, vergiler, borçlanma ve para emisyonu

¹⁸⁵ Nurcan AKTÜRK, a.g.m., s.254.

¹⁸⁶ İbrahim ACAR, “1980 Sonrası Dönemde Türkiye’de Konsolide Bütçe Açıkları, İç Borçlanma İlişkisi”, D.E.Ü.,S.B.E, Maliye A.B.D., (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 1995, s.187.

¹⁸⁷ Ahmet ERTUĞRUL, *Kamu Açıkları, Para Stoku ve Enflasyon*, Yapı Kredi Yayınları, Ankara, 1982, s.89-90.

araçlarıyla mümkün olmaktadır. Bu açıkların, bütçe ihtiyatları ile finanse edilebilmesi için, bütçenin önceki yıllardan fazla vermesi gerekir ki, bu Türkiye şartlarında mümkün olmamaktadır. Vergilerle bu açıkların finanse edilmesi için, yeni vergiler ihdas edilmesi gerekir. Bu durum politik baskılarla mümkün olmadığından, kamu açıkları ancak, borçlanma ve para emisyonu ile mümkün olmaktadır.¹⁸⁸

Bütçe açığını yeni para basmak suretiyle kapama yöntemini tercih eden bir hükümet, bu davranışı ile milli ekonominin dolaşım sistemindeki para miktarını arttırmış olur. Bu durum, hükümetlerin bilinçli olarak enflasyonu artırması anlamına gelir. Borçlanarak, kamu açığının kapanması yöntemi seçilirse, borçlanma sonucu ilk anda halktan toplanan paralar, talebin azalmasına, daha sonra ki, dönemlerde ise paraları faiziyle birlikte ödemesi sonucu, talep genişlemesine ve enflasyonuna sebep olur.¹⁸⁹

İç borçlanmanın etkisi ise, ekonomide toplam kamu harcamalarının seviyesinin artması, bu şekilde enflasyon üzerinde talep baskılı bir artırıcı etki yapmasıdır. Özellikle, hazinenin çıkardığı çok kısa vadeli hazine bonoları, likiditeleri nedeniyle para fonksiyonu görürler. Ellerindeki parayı yüksek faizli, vergi istisnalı ve garantili olduğu için, hazine bonosuna yatıran şirketler ve kişiler, gelir beklentilerinin yüksek olması sebebiyle kalan parayı tasarruf yerine harcamaya yöneltirler. Böylece paranın dolaşım hızı artar ve toplam talebin arttırılması sağlanır. Ayrıca iç borç ödeme zamanlarında ekonomiye enjekte edilen fonlarda aynı etkiyi yapar. Böylece talep yönlü, enflasyonist etki ortaya çıkar.¹⁹⁰

¹⁸⁸ Kamil TÜĞEN, "Bütçe açıkları, Finansmanı ve Sonuçları (Gelişmiş Ülkeler Yönünden Bir Değerlendirme)", D.E.Ü. İ.L.B.F. Dergisi, Cilt 6, Sayı 2, İzmir, 1991 ,s.91.

¹⁸⁹ Şinasi GÜÇERİ, Türkiye Ekonomisinin Yapısal Meseleleri ve Bir Çözüm Modeli, 1. Baskı, İş Dünyası Vakfı Yay. No: 3, İstanbul, 1993, s.217.

¹⁹⁰ Sinan SÖNMEZ, "Bütçe Açıklarının Finansmanı ve Enflasyon", IX. Türkiye Maliye Sempozyumu Tebliğleri, Mersin, 6-8 Mayıs 1993, s.179.

Kamu kesiminin oluşturduğu iç borçlanma, harcama baskısı oluşturmasından dolayı enflasyonist etki yapması önemli bir sorundur. Çünkü, kamu kesimi, açıkların finansmanı için iç borç almaktadır. Aldığı bu kaynakları, personel ödemeleri ve faiz ödemeleri gibi üretkenliği olmayan alanlara, tekrar döndürmesi yoluyla, kamu kesiminde talep baskısı oluşmaktadır. Yani kamu kesimi ekonomide talep yönlü enflasyonu etkileyen önemli bir faktördür.¹⁹¹

Borçlanma ve açık finansman tercihleri, ekonomik hedefleri etkilemektedir. Parasal finansman enflasyonu artırmakta, özel tasarrufların aynı oranda artması halinde, ödemeler cari dengesini etkilemekte, para arzı artışını, para talebi artışı üstündeki kısmı enflasyona sebep olmaktadır. Enflasyon aynı oranda, faiz hadlerine ve borç servisi ile yeni borçlanmanın maliyetine etki yapacaktır. Dış borçlanma ile finansman, hem cari denge açıklarını artıracak hem de döviz kurlarını yükseltecektir. Bu da dış borç servisini, maliyetini, Hazine'nin fon ihtiyaçlarını ve bütçe açığını artıracaktır. İç borçlanma, kamu açıklarının düşürülemediği veya vergi gelirlerinin arttırılmadığı zamanlarda, faiz hadleri üzerinde enflasyon ile birlikte etkili olacak, artan faiz oranları özel yatırımlar üzerinde dışlama etkisine sebep olacak, kamu açıklarının finansmanının maliyeti de artacaktır. Ancak iç borçlanma parasal enflasyon kadar enflasyonist etki oluşturmayacaktır.¹⁹²

Türk ekonomisinde 1980-1996 dönemi boyunca, bütçe açığı veren gelir ve harcama politikaları takip edilmiştir. Bunun sonucunda, para arzı ile iç ve dış borçlar artmış, para arzı da artmıştır, bu da enflasyona sebep olmuştur. Enflasyonun sebepleri bölümünde para arzı ile enflasyon arasındaki ilişki belirtilmiştir.

¹⁹¹Kuter ATAÇ, "Mali Piyasalar ve Kamu Açıkları", *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, Aralık 1990, s.6.

¹⁹² Nurcan AKTÜRK, a.g.m., s.255.

Kamu açıklarının oluşumu, bilindiği gibi, Keynezyen politikaların etkili olmasından sonra yoğunlaşmıştır. Kamu açıkları, eğer kamu açıklarının artması sonucu meydana gelmişse, ekonomide genişletici etkiler yapmaktadır. Yine kamu açıkları, parasal kaynaklarla finanse edilirse, para arzının artması sonucunda enflasyona sebep olmaktadır. Kamu açıklarının borçlanmayla karşılanmasında da, borçlanma dönemlerinde talebi azalttığından enflasyonu olumsuz yönde etkilemekte, fakat borçların faizi ile birlikte ödenmesi suretiyle, enflasyonu artırıcı yönde etkilemektedir.

Kamu harcamalarının enflasyon üzerindeki etkileri, artışların yol açtığı kamu açıkları ile sınırlı değildir. Aynı zamanda, bütçe yapımında harcama bütçesinde kontrol edilemeyen ve kontrolü güç unsurların varlığı da, makro ölçülerde enflasyona yol açar niteliklere sahiptir. Milli Savunma harcamaları dışındaki harcamalar ele alınırsa, bütçe hazırlıklarında bir çok ödenek ve devlet dairesi verdiği hizmeti, hizmetin gerekliliği ve faydası üzerinde durmadan ödeneklerin artırılmasında ısrar etmekte ve bu isteklerin fazlaca karşı durulmadan karşılanması bürokratik bir gelenek haline gelmiştir.¹⁹³

3.6. 1980-1996 Döneminde Kamu Harcamalarının Enflasyon Üzerindeki Etkilerinin Ekonometrik Modellerle Analizi ve Etkilerin Değerlendirilmesi

Enflasyon belirli faktörlerin oluşturduğu bir sonuçtur. Bir sonuç olması sebebiyle, etkileyen faktörlerle birlikte matematiksel ilişki kurma imkanı tanımaktadır. Bu sebeple, kamu harcamaları gibi sürekli artan bir faktörün enflasyon üzerindeki etkisinin saptanabilmesi için, ekonometriye başvurulması analizi kolaylaştırmaktadır. Ekonometri, iktisadi olayların birbiriyle olan matematiksel ilişkilerini bir model yardımıyla analiz etme imkanı verir.¹⁹⁴

¹⁹³ Ahmet KILIÇBAY, *Türkiye’de Enflasyonun Anatomisi*, s.22.

¹⁹⁴ Şahin AKKAYA, M. Vedat PAZARLIOĞLU, *Ekonometri I*, 3.Baskı, İzmir, 1995, s.6.

1980-1996 dönemi kamu harcamalarının enflasyon üzerindeki etkilerinin analizi için, tekli ve çoklu doğrusal modeller kullanılmıştır. Tekli ve çoklu doğrusal modeller basit bir yöntem olmasına rağmen, bağımlı ve bağımsız değişkenlerin bilinçli bir şekilde kullanılması, seçilen bağımsız değişkenlerin birbirleri arasındaki ilişkinin olmadığından hareketle ve doğrudan doğruya bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkilerinin saptanmaya çalışıldığından önemli açılımlar sağlayabilmektedir.¹⁹⁵

Kullanılacak, kamu harcamalarının enflasyon üzerindeki etkilerinin incelendiği modellerde, konsolide bütçe harcamalarının, cari harcamaların, yatırım harcamalarının ve transfer harcamalarının GSMH'ya oranları kullanılmıştır. Bu oranların kullanılmasının sebebi, kamu harcamalarının cari rakamlarla incelenmesinde tüm harcama kalemlerinin arttığı ortaya çıkmaktadır. Fakat, bu artış gerçekte bir artış değildir. Örneğin, yatırım harcamaları, cari rakamlarla incelendiğinde dönemde sürekli arttığı gözükmemektedir. Eğer, GSMH'ya oranına göre incelenirse, dönem boyunca azaldığı ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan, kamu harcamalarının enflasyon üzerindeki etkilerinin analizinde, GSMH'ya oranlarının kullanılması daha optimal sonuçlar verebilecektir.

Modellerde kullanılan bağımlı değişken enflasyon, bağımsız değişkenler Tablo 29'da gösterilmiştir.

Tablo 29'da kullanılan bağımlı ve bağımsız değişkenler:

- E** : Enflasyon
KOBH : Konsolide Bütçe Harcamaları
CH : Cari harcamalar
YH : Yatırım Harcamaları

¹⁹⁵ Zeyyat HATIPOĞLU, Temel İstatistik, Beta Yayınları, 1. Bası, İstanbul, 1994, s.203.

TH : Transfer Harcamaları

Y : Yıllar

Tablo 29: Ekonometrik Modellerin Bağımlı ve Bağımsız Değişkenleri

E	KOBH	CH	YH	TH	Y
107,20	20.33	9.33	3.50	7.50	1,00
36,80	18.89	7.95	3.82	7.12	2,00
25,20	15.09	6.79	3.14	5.17	3,00
30,60	18.75	7.67	3.39	7.69	4,00
52,00	17.07	6.72	3.12	7.23	5,00
40,00	15.03	5.93	2.91	6.19	6,00
26,70	15.95	5.96	3.17	6.82	7,00
39,00	16.92	6.47	2.64	7.82	8,00
70,50	16.26	6.09	2.10	8.07	9,00
63,90	16.52	7.73	1.68	7.11	10,00
52,30	16.92	8.93	1.72	6.27	11,00
55,40	20.53	10.38	1.85	8.31	12,00
62,10	20.08	11.28	1.72	7.09	13,00
58,40	24.29	11.09	1.83	11.39	14,00
120,60	23.08	9.49	1.30	12.30	15,00
88,50	21.78	8.20	1.17	12.41	16,00
75,90	26.31	8.56	1.59	16.15	17,00

Analizlerde kullanılan modeller;

$$Y = a + bX \text{ ve}$$

$$Y = a + bX_1 + bX_2 + cX_3 + dX_4 \text{ gibi doğrusal modellerden elde edilmiştir.}$$

Kamu harcamalarının enflasyon üzerindeki etkilerinin analiz edildiği modellerden ilki, konsolide bütçe harcamalarının enflasyon üzerindeki etkisinin araştırıldığı modeldir. Bu modelden beklenen sonuç, konsolide bütçe harcamalarının enflasyonu artırıcı yönde etkilemesidir.

Model 1: $E = -32.796 + 4.826 \text{KoBH}$

E : Enflasyon

KOBH : Konsolide Bütçe Harcamaları

Modelden elde edilen sonuçlarda aşağıdaki gibi çıkmıştır:

Modelin Değişkenleri	Standardize Edilmemiş Katsayılar		Beta	thes	Sig. t
	B	Standart Hata			
Sabit	-32.796	32.767	0.592	-1.001	0.333
KOBH	4.826	1.696		2.845	0.012
Model	Karelerinin Toplamı	Serbestlik Derecesi	Karelerin Ortalaması	F hes	Sig F
Regresyon	4133.786	1	4133.786	8.096	0.012
Hata Terimi	7658.824	15	510.588		
Toplam	11792.61	16			
R	R ²	Düzeltilmiş R ²	Tahminin Standart Hatası		
0.592	0.351	0.307	22.5962		

Model 1'de konsolide bütçe harcamalarının enflasyon üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, KoBh bağımsız değişkeninin E bağımlı değişkenini açıklama katsayısını gösteren, $R^2=0.332$ çıkmıştır. Buna göre, konsolide bütçe harcamaları enflasyon üzerinde yaklaşık %33'lük bir etkiye sahiptir. Yani, enflasyonun %33'lük bölümünü KOBH oluşturmaktadır. F testi sonuçlarında $F_{hes} = 8.096$ çıkmıştır. Model, $\alpha = 0.05$ ve $\alpha = 0.10$ önem seviyelerinde, anlamlıdır. Bu sonuca göre, enflasyon üzerinde konsolide kamu harcamalarının etkili olduğu söylenebilir.

İkinci olarak, cari harcamalarının enflasyon üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. Bu modelden beklenen, cari harcamaların enflasyonu artırıcı yönde etkilemesidir. Bunun sebebi, cari harcamalar içerisinde önemli yer tutan personel harcamalarının talep baskısı yaratarak, enflasyonu artırmasıdır.

Model 2 : E= 2.445 + 6.953 CH

E : Enflasyon

CH : Cari Harcamalar

Modelden elde edilen sonuçlar aşağıdaki gibidir:

Modelin Değişkenleri	Standardize Edilmemiş Katsayılar		Beta	thes	Sig. t
	B	Standart Hata			
Sabit	2.445	29.994	0.446	0.082	0.936
CH	6.953	3.603		1.930	0.073
Model	Karelerinin Toplamı	Serbestlik Derecesi	Karelerin Ortalaması	F hes	Sig F
Regresyon	2345.566	1	2345.566	3.724	0.073
Hata Terimi	9447.045	15	629.803		
Toplam	11792.61	16			
R	R ²	Düzeltilmiş R ²	Tahminin Standart Hatası		
0.446	0.199	0.145	25.0959		

Cari harcamaların enflasyon üzerindeki etkilerinin araştırıldığı modelde R²=0.199 çıkmıştır. Bağımsız değişken olan CH, sınırlı bir şekilde E üzerinde etkilidir. Enflasyon üzerindeki değişimleri, cari harcamalarda etkilemektedir. Modelin F testi sonuçlarında Fhes = 3.724 çıkmıştır. Bu sonuç, $\alpha = 0.05$ anlamsız ve $\alpha = 0.10$ önem seviyelerinde anlamlı sonuç vermektedir. Bu sonuca göre. % 10 riskle, cari harcamaların enflasyon üzerinde artırıcı yönde etkilediğini kabul edebiliriz. Bu modelden beklenen varsayımlar da doğrulanmaktadır.

Üçüncü olarak, yatırım harcamalarının enflasyon üzerindeki etkileri incelenmiştir. Yatırım harcamaları, dönem içerisinde sürekli azaldığı için, enflasyonu negatif yönde etkilemesi beklenmektedir. Enflasyonun artışına etki edemeyecek tek harcama türü, yatırım harcamalarıdır.

Model 3 : E = 99.099-16718YH

E : Enflasyon

YH : Yatırım Harcamaları

Modelden elde edilen sonuçlar aşağıdaki gibidir:

Modelin Değişkenleri	Standardize Edilmemiş Katsayılar		Beta	thes	Sig. t
	B	Standart Hata			
Sabit	99.099	17.617	-0.527	5.625	0.000
YH	-16.718	6.960		-2.402	0.030
Model	Karelerinin Toplamı	Serbestlik Derecesi	Karelerin Ortalaması	F hes	Sig F
Regresyon	3275.975	1	3275.975	5.770	0.030
Hata Terimi	8516.635	15	567.776		
Toplam	11792.61	16			
R	R ²	Düzeltilmiş R ²	Tahminin Standart Hatası		
0.527	0.278	0.230	23.8280		

Modelden elde edilen sonuçlara göre, yatırım harcamaları ile enflasyon arasındaki ilişkiyi gösteren belirlilik katsayısı, $R^2 = 0.278$ çıkmıştır. Yatırım harcamalarının enflasyonu açıklama yüzdesi net olarak, %23'tür. Ayrıca, $\alpha = 0.05$ ve $\alpha = 0.10$ önem seviyelerinde, model anlamlıdır. Buna göre, yatırım harcamaları enflasyonu negatif yönde etkilemiştir. Bu modelden beklenen varsayımlar gerçekleşmiştir.

Dördüncü olarak, transfer harcamalarının enflasyon üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. Bu modelden beklenen, transfer harcamalarının enflasyon üzerinde, artırıcı yönde etkili olduğudur. Bunun sebebi dönemde enflasyonu etkileyebilecek, en hızlı artışlar faiz ödemelerindeki artışlardır; bu artışların etkisiyle enflasyon artabilecektir.

Model 4: $E = 12.537 + 5.476 TH$

E : Enflasyon

TH : Transfer Harcamaları

Modelden elde edilen sonuçlar aşağıdaki gibidir:

:Modelin Değişkenleri	Standardize Edilmemiş Katsayılar		Beta	thes	Sig. t
	B	Standart Hata			
Sabit	12.537	17.944	0.576	0.699	0.495
TH	5.476	2.005		2.731	0.015
Model	Karelerinin Toplamı	Serbestlik Derecesi	Karelerin Ortalaması	F hes	Sig F
Regresyon	3915.505	1	3915.505	7.456	0.015
Hata Terimi	7877.106	15	525.140		
Toplam	11792.61	16			
R	R ²	Düzeltilmiş R ²	Tahminin Standart Hatası		
0.576.	0.332	0.287	22.9159		

Transfer harcamalarının enflasyon üzerindeki etkilerinin analiz edildiği modelden elde edilen sonuçlara göre, modelin belirlilik katsayısı $R^2 = 0.287$ çıkmıştır. Düzeltilmiş katsayıya göre, transfer harcamalarının enflasyonu açıklama katsayısı %33 çıkmıştır. Buna göre enflasyonu açıklama yüzdesi en yüksek olan harcama türü, transfer harcamalarıdır. F testi sonuçları da, $\alpha = 0.05$ ve $\alpha = 0.10$ önem seviyelerinde anlamlıdır. Bu sonuçlara göre, dönemde enflasyonu artıran harcama türü, beklendiği gibi transfer harcamalarıdır.

Beşinci olarak, cari, yatırım ve transfer harcamalarının birlikte, enflasyon üzerindeki etkilerinin analizi yapılmıştır. Bu analizde çoklu doğrusal model kullanılmıştır. Modelden beklenen, harcama türlerinin birlikte enflasyon üzerindeki etkileri çok daha fazla olacaktır.

Model 5: $E = 15.218 + 3.426 CH - 6.285 YH + 3.645 TH$

E : Enflasyon

CH : Cari Harcamalar

YH : Yatırım Harcamaları

TH : Transfer Harcamaları

Modelden elde edilen sonuçlar aşağıdaki gibidir:

Modelin Değişkenleri	Standardize Edilmemiş Katsayılar		Beta	thes	Sig. t
	B	Standart Hata			
Sabit	15.218	51.342		0.296	0.772
CH	3.426	3.740	0.220	0.916	0.376
YH	-6.285	8.821	-0.198	-0.713	0.489
TH	3.645	2.486	0.384	1.466	0.166
Model	Karelerinin Toplamı	Serbestlik Derecesi	Karelerin Ortalaması	F hes	Sig F
Regresyon	4993.681	3	1664.560	3.183	0.060
Hata Terimi	6798.930	13	522.995		
Toplam	11792.61	16			
R	R ²	Düzeltilmiş R ²	Tahminin Standart Hatası		
0.651	0.423	0.290	22.8691		

Cari, yatırım ve transfer harcamalarının enflasyon üzerindeki etkilerinin analiz edildiği modelde, açıklama katsayısı $R^2 = 0.423$ çıkmıştır. Bu sonuca göre, düzeltilmiş katsayıdan yararlanarak, enflasyonun %29'luk bölümü kamu harcamalarının etkisiyle oluşmaktadır. F testi sonuçlarına göre, $\alpha = 0.10$ önem seviyesinde model anlamlıdır. Bu modelden beklendiği gibi, harcama türlerinden, cari ve transfer harcamaları enflasyonu artırırken, yatırım harcamaları enflasyonu negatif yönde etkilemektedir.

Son olarak, cari, yatırım ve transfer harcamalarının zaman değişkeni ile birlikte analizi yapılmıştır. Zaman değişkeninin modele dahil edilmesi aşağıdaki faydaları sağlamaktadır.¹⁹⁶

¹⁹⁶ Şahin AKKAYA, M. Vedat PAZARLIOĞLU, a.g.e., s.230

•Bağımlı değişkenin zaman içindeki değişmesi hakkında bilgi edinmek,

•Bazı durumlarda zaman değişkeni, hakkında bilgi toplanamayan bir değişkenin yerini alabilmektedir,

• Bazı durumlarda zaman değişkeni, sahte korelasyonlardan korunmak için, modele dahil edilir.

Bu modelde, zaman değişkeni bağımlı değişkenin zaman faktörüne bağlı olarak meydana gelen değişmelerin açıklanabilmesi için, modele dahil edilmiştir. Modelden beklenen, enflasyon üzerinde harcama türlerinin etkilerinin daha net duruma gelmesi ve enflasyon üzerinde harcama türlerinin etkisinin belirgin duruma gelmesidir.

Model 6: $E=208.197 +4.215CH-64.361YH+10.104 TH -12.833Y$

Modelden elde edilen sonuçlar aşağıdaki gibidir:

Modelin Değişkenleri	Standardize Edilmemiş Katsayılar		Beta	thes	Sig. t
	B	Standart Hata			
Sabit	208.197	63.770		3.265	0.007
CH	4.215	2.671	0.270	1.578	0.141
YH	-64.361	16.933	-2.029	-3.801	0.003
TH	10.104	2.488	1.063	4.061	0.002
Y	-12.833	3.475	-2.387	-3.693	0.003
Model	Karelerinin Toplamı	Serbestlik Derecesi	Karelerin Ortalaması	F hes	Sig F
Regresyon	8610.656	4	2152.664	8.188	0.002
Hata Terimi	3181.955	12	265.163		
Toplam	11792.61	16			
R	R²	Düzeltilmiş R²	Tahminin Standart Hatası		
0.855	0.730	0.640	16.2838		

Harcama türlerinin zaman değişkeni ile birlikte analiz edildiği modelin sonuçlarına göre, bağımsız değişkenlerin, bağımlı değişkeni açıklama yüzdesi $R^2 = 0.73$ gibi yüksek bir orandır. Düzeltilmiş katsayıya göre, %64 oranında, enflasyonu harcama türlerinin zaman içindeki değişimi etkilemektedir. F testi sonuçları da bunu doğrulamakta ve $\alpha = 0.05$ ve 0.10 önem seviyelerinde model anlamlı çıkmaktadır. Bu sonuç modelden beklenenleri doğrulamaktadır.

Sonuç olarak, kullanılan modellerle enflasyon olgusunu, kamu harcamalarının etkilediği ortaya çıkmaktadır. 1980-1996 dönemi boyunca, artan cari harcamalar ve özellikle transfer harcamalarının enflasyonu sürekli artırdığı ekonometrik modeller yardımıyla ortaya çıkmaktadır. Elde edilen sonuçlar, Türkiye’de enflasyonu artıran önemli faktör kamu harcamalarının olduğunu ortaya koymaktadır. Başka çalışmalarda elde edilen sonuçlar bulguları desteklemektedir. Bu çalışmaların birisinin sonucunda da, “*Kamu harcamaları, ekonominin işleyişinde bir enflasyonist süreç yaşatırken, diğer yandan da efektif talebi canlı tutması*” şeklinde bir sonuç elde edilmiştir.¹⁹⁷ Başka bir çalışmanın sonucunda, bütçe giderlerinin hızla artmasının durdurulmadığı müddetçe enflasyonun durdurulamayacağı ve kamu harcamalarının hızlı artışının enflasyon üzerindeki etkili olduğu saptanmıştır.¹⁹⁸

¹⁹⁷ Erinç YELDAN, a.g.t., s.193.

¹⁹⁸ Erdinç ÖZSELÇUK, a.g.t., s.177.

SONUÇ

Türkiye, 1980'den sonra yeni bir iktisadi politika sürecine girmiştir. Bu süreçte kamu harcamalarında, kamu gelirlerinde, fonlarda ve devlet borçlarında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Bu değişikliklerden meydana gelen etkiler de olumlu ya da olumsuz şekillerde olabilmektedir. Olumlu etkiler, yeni bir ekonomi felsefesi, hızlı bir ekonomik büyüme, refahın artmasıdır. Olumsuz etkiler de, kamu harcamalarının artması, istihdamın azalması, faizlerin yükselmesi ve enflasyondur.

Türkiye'de kamu harcamalarının gelişimine gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere açısından bir değerlendirme yapıldığı zaman, ortaya çıkan sonuçlar, Türkiye'de kamu harcamalarının 1980-1996 dönemi boyunca, diğer ülkelere paralel olarak aynı şekilde artmasıdır. Kamu harcamaları, konsolide bütçe bazında GSMH'ya oranı 1982 yılında %16 seviyesindeyken, 1996 yılında %26 seviyesine çıkmıştır. Kamu harcamalarının artışında dikkati çeken unsur, bütün kalemlerin artmamasına rağmen, personel harcamalarının ve borç faizi ödemelerinin çok hızlı bir şekilde artığıdır. Yani bütçe bir anlamda "*faiz ve maaş*" bütçesi haline gelmiştir.

Cari harcamalar, devletin ihtiyaçlarını karşıladığı ve personeline ödemelerini gösteren harcamalarıdır. Cari harcamalar, incelenen dönem boyunca artmış, fakat artış genelde personel ödemelerindeki artışlardan kaynaklanmaktadır. Bunun sebebi kamu çalışanlarının refah düzeyinin yükseltilmesine yönelik çalışmalar değil, dönemde sürekli artan kamu personeli sayısıdır. Siyasal tercihlerin yol açtığı bu durum, kamuda verimliliği azaltmıştır.

Yatırım harcamaları, 24 Ocak kararlarına uygun olarak, sürekli azaltılmış ve bütçenin en küçük kalemi haline gelmiştir. Yatırım harcamalarının azalması, devletin küçültülmesi anlayışının bir etkisi olduğu belirtilse bile, kamuoyunun baskısından en uzak olan ve

azaltılması en kolay harcama kalemi olarak, siyasal iktidarların rahatlıkla kullandığı araç olmuştur.

Transfer harcamaları, dönem de en çok artan harcama türüdür. Transfer harcamalarının bu şekilde artmasının sebebi de, faiz ödemelerinin dönemde çok fazla boyutlara ulaşmasıdır. Transfer harcamalarının artışı çok hızlı olmuş ve 1996 yılının sonunda bütçenin yaklaşık %60'lık bölümü, faiz ödemelerinin ağırlıklı olduğu transfer harcamaları haline gelmiştir.

Dönem de, kamu harcamalarının hızlı artışına karşılık, kamu gelirlerinde yeterince hızlı artış gerçekleştirilememiştir. Kamu gelirleri yapısında 1980 sonrası da önemli değişiklikler olmuştur. Bütçeden fonlar, siyasal iktidarların harcamalarını bürokratik engellerden uzaklaştırılması amacıyla, bütçe dışına çıkartılmıştır. Fonların bütçe çıkması, kamu gelirlerinin azalmasına, iktidarlara rahat harcama yapma imkanı verdiği için, kamu harcamalarını da artırmıştır. Vergi gelirlerinde dolaylı vergilere ağırlık verilmiş, vergi gelirlerinin artırılması ve verginin kayıt dışı ekonomiden kurtarılması hedeflenmesine rağmen, başarısızdır.

Kamu harcamalarının dönem boyunca, kamu gelirlerinden fazla olması, ortaya kamu açıklarının çıkmasına sebep olmuştur. Kamu açıklarının finansmanı için, borçlanma ve monetizasyon yöntemlerine başvurulmuştur. Hazinesin borçlanması kolaylaştırılmış ve hazine bonusu, tahvil gibi borçlanma araçlarından sık olarak yararlanılmıştır. Aynı zamanda Merkez Bankası kaynaklarına başvurularak, para arzı sürekli artmıştır. Borçlanma vadesinin kısılması ve borçlanma araçlarının piyasada alınıp satılır duruma gelmesi, para arzının da artmasıyla enflasyonist baskılara yol açmıştır. Ortaya, "*Kamu harcamaları- Kamu gelirleri = Kamu Açıkları=Borçlanma+Para Arzı⇒Enflasyon*" şeklinde bir denklem çıkmıştır.

Bu açıklara ilaveten, KİT'lerin yol açtığı açıklar ve mahalli idarelerin yol açtığı açıklar, kamu harcamalarının artmasına sebep olduğu gibi, enflasyonu körükleyen ana faktörlerden birisi olmuştur.

Enflasyon, Türk ekonomisine, 1980 yılının başında, 1970'li yıllarda yaşanan petrol krizinin etkisiyle, en önemli sorun olarak bulunmaktaydı. Bu sebeple, 24 Ocak kararlarında, enflasyonun düşürülmesi ilk hedeflerden biridir. Fakat, enflasyon ilk yıllardaki düşüşten sonra, hızla artmaya başlamış, 1990 yılında, yukarıda gösterilen denklemde etkisiyle %100 seviyesinin üzerine bile çıkmıştır.

Türkiye'de 1980 sonrası uygulanan iktisadi istikrar politikaları, Ortodoks İstikrar Politikaları çerçevesinde olmuştur. Bu politikalara göre, kamu harcamalarının kısılması ve kamu gelirlerinin artırılması hedeflenmiştir. Bu çerçevede bu araçlarla enflasyonla mücadele edilmesi hedeflenmiştir. Dönemde ortaya çıkan sonuç, hem kamu harcamalarının artması, hem de enflasyon oranlarının artmasıdır.

Basit ekonometrik modellerle elde edilen sonuçlarda, kamu harcamalarının enflasyonu etkilediği ortaya çıkmıştır. Bu sonuca göre, Türkiye'de kamu harcamalarının hızlı artışı hem devletin büyümesi gibi olumsuz bir sonuç doğurmakta, hem de enflasyon gibi olumsuz bir sonuç doğurmaktadır. Teorik olarak öne sürüle görüşleri ekonometrik modeller desteklemektedir.

Elde edilen sonuçlara göre Türkiye ekonomisi yönelik, çözüm önerilerini aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz;

- Ekonomik istikrarın sağlanabilmesi, tezimizin konusu açısından değerlendirilirse, kamu harcamalarını artıran sebepler ortadan kaldırmak suretiyle, enflasyonun önlenmesi ve ekonomik dengelerin sağlanması mümkün olacaktır.

- Bütçe aşırı faiz ve personel ödemeleri yükünden, devletin küçültülmesine önem verilerek ve borçlanmanın uzun vadede ve faiz oranlarının dürlmesi ile kurtarılmalıdır.
- Devletin yaptığı yatırımların daha sağlıklı yatırım politikaları çerçevesinde planlanmalıdır.
- Kamu harcamaları içerisinde cari harcamalar, önemli bir harcama kalemi olmasına rağmen, içerisinde personel ödemeleri gibi sosyal içerikli harcamaların etkisiyle sosyal adalet ve gelir dağılımını düzenlemek amacına yönelik, enflasyonu da dikkate alarak kullanılmalıdır.
- KİT'lerin yol açtığı açıkların finansmanı ile karşılaşılan kamu harcamalarının artışı, bu kurumların özelleştirilmesi sonucunda ortadan kaldırılmalıdır.
- Kamu harcamaları içerisinde yer alan transfer harcamaları, dönemde en çok artış gösteren harcamalar olması sebebiyle, bu harcamalara sebep olan iç ve dış borçların azaltılması gerekir.
- Enflasyona sebep olması yönünden para arzının genişlemesi ve para arzının genişlemesine etkileri yönünden borçlanmanın yerine, vergi gelirlerinin artırılması yönünde çalışmalar yapılmalıdır.

Bu önerilere göre, para arzını genişleten para politikası araçları yerine, toplam talebin azaltılmasına yönelik maliye politikalarının uygulanması enflasyonla mücadelede daha etkili bir politika olacaktır. Yine kamu harcamaları enflasyonu azaltıcı yönde, sanayinin teşvik edilmesi amacına uygun olarak kullanılabilir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

AKDOĞAN Abdurrahman

Kamu Maliyesi , Gazi Büro Kitabevi, Ankara,1996

AKKAYA Şahin

Ekonometri I, 3.Baskı, İzmir 1995

PAZARLIOĞLU M. Vedat

AKSOY Şerafettin

Kamu Maliyesi, 1.Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1991

AKTAN Coşkun Can

Çağdaş Liberal Düşüncede Politik İktisat, 1.Baskı, Ankara, 1994

AREN Sadun

İstihdam, Para ve İktisadi Politika, 10.Baskı, Savaş Yay., Ankara, 1992

AYDIN İzzet

Enflasyonla Mücadele Modelleri, İ.Ü. İktisat Fak. Yay., İstanbul, 1979

BEGG David

Economics, Second Edition, Mc Graw Hill Book Co. Englaned,(tarihsiz)

FİSCHER Stanley

DORNBUSCH Rudiger

COŞKUN Gülay

Devlet Bütçesi, Türk Bütçe Sistemi, 3. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 1991

DEVİRİM Fevzi

Kamu Maliyesi Giriş, 1.Baskı, Rom Ltd. Şti., İzmir, 1995

DEVİRİM Fevzi

Maliye Politikası, D.E.Ü. İ.İ.B.F. Yay. No: 4, İzmir 1983

EKER Aytaç

Kamu Maliyesi, 2.Baskı, Anadolu Matbaası, İzmir, 1997

- EKER Aytac**
TÜĞEN Kamil **Kamu Maliyesine Giriş, 6.Baskı, Taku Matbaası, İzmir, 1991**
- ERGİNAY Akif** **Kamu Maliyesi, 7.Baskı, S Yayınları, Ankara, 1979**
- ERTUĞRUL Ahmet** **Para Teorisi, I.Baskı, Ajans Türk Mat., Ankara, (Tarihsiz)**
- ERTUĞRUL Ahmet** **Kamu Açıkları, Para Stoku ve Enflasyon, Yapı Kredi Yayınları, Ankara, 1982**
- HATİPOĞLU Zeyyat** **Temel İstatistik, Beta Yayınları 1. Bası, İstanbul, 1994**
- HİÇ Mükerrerem** **Büyüme ve Gelişme Ekonomisi, 2.Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1994**
- İYİBOZKURT M. Erol** **Küreselleşme ve Ekonomimiz, III. Baskı, Ezgi Yayınları, Bursa, 1993**
- KARLUK S. Rıdvan** **Türkiye Ekonomisi, 4. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul, 1996**
- KEPENEK Yakup** **Türkiye Ekonomisi, 5. Baskı, Verso Yayıncılık, Ankara, 1990**
- KEPENEK Yakup**
YENTÜRK Nurhan **Türkiye Ekonomisi, 2. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1995**
- KILIÇBAY Ahmet** **Politika ve Ekonomi, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1994**

- KILIÇBAY Ahmet** **Türk Ekonomisi**, T. İş Bankası Yayınları, İstanbul 1992
- KILIÇBAY Ahmet** **Türk Ekonomisinde Enflasyonun Anatomisi**, İ.Ü. İktisat Fakültesi, Rektörlük Yayınları, No:3274, Fakülte Yayınları No: 507, İstanbul, 1984
- KILINÇKIRAN Osman** **Türkiye'deki Enflasyonun Analizi ve Model Araştırması**, Ankara, 1991
- KUMBARACIBAŞI Onur** **Ekonomik Doktrinler ve Ekonomik Düşüncenin Evrimi**, A.İ.T.İ.A. Yayın No:102,Ankara,1976
- MUTER Naci B.** **Türkiye Ekonomisinde Mali Yapı**, 1. Baskı, Anadolu Matbaası, Manisa, 1989
- NADAROĞLU Halil** **Kamu Maliyesi Teorisi**, 8. Baskı, Beta Yay. A.Ş. İstanbul, 1992
- OYAN Oğuz** **Türkiye'de Maliye ve Fon Politikaları**,
AYDIN Ali Rıza 1.Baskı,Adım Yayıncılık, Ankara,1991
- ÖÇAL Tezer** **İktisat**, G.Ü. Yay. No: 156, İ.İ.B.F. Yay. No: 25, Ankara,1990
- ÖÇAL Tezer** **Para Teorisi**, G.Ü. Yay. No:157, İ.İ.B.F. Yay. No: 53, Ankara, 1990

- ÖZEL Mustafa** **Devlet ve Ekonomi**, 1. Baskı, İz Yayıncılık, İstanbul, 1995
- ÖZER İlhan** **Türkiye’de 1970-1983 Dönemi Enflasyonu**, Maliye ve Gümrük Bakanlığı, Araştırma Geliştirme Planlama ve Koordinasyon Kurulu, 1984/261, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1984
- PARASIZ İlker** **Kriz Ekonomisi**, 2.Baskı, Ezgi Yay., Bursa, 1996
- PARASIZ İlker** **Modern Makro Ekonominin Temelleri**, 1.Baskı, Ezgi Yay., Bursa, 1997
- PARKIN Michael** **Macro Economics**, Second Edition, Addison Wesley Publishing Co. Inc., U.S.A., 1994
- SAVAŞ Vural Fuat** **İktisadın Tarihi**, 1. Baskı, Liberal Düşünce Topluluğu, İstanbul, 1997
- SAVAŞ Vural Fuat** **Anayasal İktisat**, 1.Baskı, Beta Yay., İstanbul, 1989
- SAVAŞ Vural Fuat** **Kalkınma Ekonomisi**, Beta Basım Yay., 1974
- SAVAŞ Vural Fuat** **Piyasa Ekonomisi ve Devlet**, 1.Baskı, Beta Yayın. İstanbul, 1978
- SAVAŞ Vural Fuat** **Politik İktisat**, 2. Baskı , Beta Yay., İstanbul, 1994
- SEYİDOĞLU Halil** **Ekonomik Terimler Sözlüğü**, I. Baskı, Güzem Yayınları, Ankara, 1992

SÖNMEZ Sinan

Kamu Ekonomisi Teorisi, Kamu Harcamalarında Etkinlik Arayışı, 1.Baskı, Teori Yayınları, Ankara, 1987

ŞENER Orhan

Kamu Ekonomisi 5.Baskı, Beta Yay. A.Ş., İstanbul, 1996

TÜRK İsmail

Maliye Politikası, 9. Baskı, Turhan Kitapevi, Ankara, 1992

ULUATAM Özhan,

Makro İktisat, 7.Baskı, Savaş Yayınları, Ankara 1993

ULUDAĞ İlhan,

Türkiye Ekonomisi, M.Ü. Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü Yay. No. 2, İstanbul, 1990

MAKALE, TEBLİĞ VE MESLEK KURULUŞLARI YAYINLARI

- ACAR İbrahim **“1980 Sonrası Dönemde Türkiye’de Konsolide Bütçe Açıkları, İç Borçlanma İlişkisi”, DEÜ SBE Maliye ABD, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 1995**
- AKALIN Güneri **“1994 İktisadi Buhranı, Maliye Politikamız ve Yeniden Düzenlenmesi”, Vergi Dünyası Dergisi, Sayı: 158, Ekim 1994**
- ATAÇ Beyhan **“Kamu Harcamaları Analizine Pozitif Yaklaşım”, A.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt IV., sayı 2, Eskişehir, 1986**
- ATAÇ Beyhan **“Kamu Kesimi, Politika ve Bürokrasi”, A.Ü., Yayın No:205, İ.İ.B.F. Yayın No:42, Eskişehir**
- ATAÇ Beyhan
ATAÇ Engin **“Türkiye’de 1964-1991 Döneminde Ekonomik Açıdan Kamu Harcamaları Bileşiminin Analizi”, 3.İzmir İktisat Kongresi Tebliğleri, DPT Yay., Ankara, 1993**
- ATAÇ Kuter **“Mali Piyasalar ve kamu Açıkları”, Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Aralık, 1990**
- ÇELEBİ A. Kemal **“Kamu Ekonomisi Analizinde Metod Sorunu”, D.E.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt.8, Sayı I, İzmir, 1993**
- DİAMOND Jack **“Kamu Harcamaları ve Büyüme”, (Çev. Fevzi Devrim) D.E.Ü., İ.İ.B.F. Dergisi., Cilt 6 Sayı 2, İzmir, 1991**

- DÜĞER İsmail Hakkı** “Enflasyon Sorununa Alternatif Bir Yaklaşım”, A.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt III, Sayı 2, Kasım 1985, Eskişehir
- ERGUN Temel** “Bekleyişler ve Enflasyon”, D.E.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt 4, Sayı 1-2, İzmir, 1989
- GERNİ Cevat** “Türkiye’de 1980-1990 Döneminde Uygulanan İstikrar Politikaları Üzerine Bir Uygulama”, 3.İzmir İktisat Kongresi Tebliğleri, DPT Yay., Ankara, 1993
- GÖKBUNAR Ramazan** “Anayasal İktisadın Maliye Politikası Yaklaşımı”, Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Sayı 1, CBÜ Yay., Manisa, 1995
- GÖKBUNAR Ramazan** “Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde İktisat Politikaları İçerisinde Maliye Politikalarının Nisbi Önemi ve Uyum Sorunu” , XI. Türkiye Maliye Sempozyumu, 4-8 Mayıs 1995, Salamis Bay Oteli, Gazi Magosa, K.K.T.C., D.E.Ü.İ.İ.B.F. Maliye Bölümü, İzmir, 1997
- ERDOĞAN Özcan**
- GÜÇERİ Şinasi** “Türkiye Ekonomisinin Yapısal Meseleleri ve Bir Çözüm Modeli”, 1.Baskı, İş Dünyası Vakfı Yay. No: 3, İstanbul, 1993
- OLALI Hasan** “Türk Ekonomisinin Bunalımdan Kalkınma Dönemine Geçişi ve Yeni Bir Planlama Anlayışı”, D.E.Ü., İ.İ.B.F. Dergisi, Sayı 1-2, İzmir, Ağustos, 1983

ÖNDER İzzettin
KİRMANOĞLU Hülya

“Kamu açıklarının Tanımlanması, Ölçümü ve Etkileri”, X. Türkiye Maliye Sempozyumu 14-18 Mayıs 1994, Kamu Kesimi Finansman Açıkları, İstanbul, 1996

ÖZSELÇUK Erdinç

“Enflasyonun Kaynakları ve Kısa Dönemli Enflasyon Modeli”, 3. İzmir İktisat Kongresi Tebliğleri, DPT Yay, Ankara, 1993

SAKAL Mustafa

“Kamu Harcamalarını Hacminin Ölçülmesinin Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler Açısından Değerlendirilmesi”, D.E.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt 12, Sayı 1, 1997

SAVAŞ Vural F.

“Türkiye’de Liberalizasyon Sürecinde Maliye Politikalarının Özel Ekonomi Üzerindeki Görelî Etkinliği”, XI. Türkiye Maliye Sempozyumu, 4-8 Mayıs 1995, Salamis Bay Oteli, Gazi Magosa, K.K.T.C., D.E.Ü.İ.İ.B.F. Maliye Bölümü, İzmir, 1997

SÖNMEZ Sinan

“Bütçe Açıklarının Finansmanı ve Enflasyon”, IX. Türkiye Maliye Sempozyumu, Mersin, 6- 8 Mayıs 1993

TARI Recep

“Türkiye’de Enflasyon, Faiz-Döviz . Kuru Arasındaki Nedensellik İlişkileri”, Kocaeli Ü., İ.İ.B.F. Dergisi, Sayı 1, Kocaeli, 1997

TOBB

Para Arzı - Enflasyon İlişkisi, Ankara, 1993

TÜĞEN Kamil

“Bütçe açıkları, Finansmanı ve Sonuçları (Gelişmiş Ülkeler Yönünden Bir Değerlendirme)”, D.E.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt 6, Sayı 2, İzmir, 1991

TÜSİAD

Türkiye’de Enflasyon ve Enflasyonla Savaşta Başarı Koşulları, Yayın No : TÜSİAD - I / 86.7.90, İstanbul, 1986

TÜSİAD

Optimal Devlet, Yay., No: TÜSİAD T/95 2-174, İstanbul, 1995

YELDAN Erinç

“Türk Ekonomisinde Yapısal Enflasyon, 1980-1990 : Bir Genel Denge Analizi” , 3.İzmir İktisat Kongresi Tebliğleri, DPT Yay., Ankara, 1993

YILMAZ Gülay

“1980 Sonrası İktisadi İstikrar ve Büyüme Amacına Yönelik Maliye Politikalarının Teorik Temelleri”, XI. Maliye Sempozyumu, 4-8 Mayıs 1995, Salamis Bay Oteli, Gazi Magosa, K.K.T.C., D.E.Ü.İ.İ.B.F. Maliye Bölümü, İzmir, 1997

İSTATİSTİKLER

National Accounts

OECD (<http://www.oecd.org>)

Temel Ekonomik Göstergeler (1950-1998)

DPT (<http://www.dpt.gov.tr>)

İstatistik Yıllığı (1923-1995)

DİE (<http://www.die.gov.tr>)

Aylık Ekonomik Veriler (Ocak 1998)

İTO

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
BOKÜMANTASYON MERKEZİ